

OKRUŽNI SUD U PRIŠTINI  
C. Br. 425/2001  
16. jul 2003.

### U IME NARODA

**OKRUŽNI SUD U PRIŠTINI**, u krivičnom veću (u daljem tekstu "sud") koje čine međunarodni sudija Timoti Klejson (Timothy Clayson) kao sudija-predsedavajući, sudija Leonard Asira (Leonard Assira) i sudija Danijel Mabli (Daniel Mabley) kao članovi veća, uz pomoć Ejlin Birn (Eileen Byrne) kao sudskog beležnika, u krivičnom postupku protiv optuženih: **LJATIFA GAŠIJA (LATIF GASHI)**, **NAZIFA MEHMETIJA (NAZIF MEHMETI)**, **NAIMA KADRIJUA (NAIM KADRIU)** i **RUSTEMA MUSTAFE (RRUSTEM MUSTAFADA)** (saoptuženih), optuženih da su počinili krivično delo ratnog zločina u skladu sa članom 142 Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (KZJ), u vezi članova 22, 24, 26 i 30 KZJ, koji je na snazi u skladu sa Uredbom UNMIK 1999/24, sa izmenama i dopunama u Uredbi 2000/59, i kako je izneseno u novoj optužnici podignutoj 19. novembra 2002., i prema naknadno dopunjenoj optužnici javnog tužioca od 4. februara 2003. i 30. juna 2003., te posle usmenog javnog pretresa održanog 20., 21., 24., 25., 26., 27. februara; 10., 11., 13., 14., 17., 18., 20., 21., 31. marta; 1., 3., 7., 8., 9., 29., 30. aprila; 5., 6., 8., 12., 13., 15., 16., 19., 20., 22., 23., 26., 29. maja; 9., 10., 12., 13., 16., 17., 19., 20., 23., 24., 25., 26., 30. juna; 1., 2., 9., 11., 12., 14. jula, osim onih delova pretresa koji su bili zatvoreni za javnost zbog mera naloženih radi zaštite svedoka u skladu sa Uredbom UNMIK br. 2001/20, sa izmenama i dopunama, u prisustvu Javnog tužilaštva u Prištini, koje su zastupali međunarodni tužioci Gari Makvejg (Gary McCuaig) i Filip King Alkok (Philip King Alcock), optuženih i njihovih branilaca Medžida Sulje (Mexhid Syla), Bajrama Tmave (Bajram Tmava) i Nekibe Keljmendi (Nekibe Kelmendi) kao branilaca Ljatifa Gašija, Fazljije Baljaja (Fazli Balaj) kao branioca Nazifa Mehmetija, Hamita Gašija (Hamit Gashi) i Tom Gašija (Tome Gashi) kao branilaca Naima Kadrijua, i Aziza Redže (Aziz Rexha) kao branioca Rustema Mustafe (Rrustem Mustafa), i zastupnika oštećenih strana Mirka Brbora i Svetlane Šćepanović, posle većanja i glasanja krivičnog veća 16. jula 2003., donosi i javno oglašava sledeću

### PRESUDU

U skladu sa članom 351 Zakona o krivičnom postupku ("ZKP"), sud nalazi da su sledeća dela dokazana u slučaju svakog optuženog:

**U VEZI OPTUŽENOG LJATIFA GAŠIJA**, ili komandanta 'Ljate' (Lata), po narodnosti kosovskog Albana, od oca Rize (Riza) i majke Rabe (Raba), rođenog 12.09.61., u mestu Dobri Do, opština Podujevo, oženjenog, oca troje dece, pravnika

sa diplomom Pravnog fakulteta u Prištini, direktora Obaveštajne službe Kosova i rezervnog oficira KZK, prethodno neosuđivanog ili protiv koga nije u toku drugi krivični postupak, sa stanom u centru Prištine, u blizini Avenije majke Tereze, koordinate EN 1328 2333, u pritvoru od 28. januara 2002;

u periodu između 30. oktobra 1998. do kraja aprila 1999., u saizvršilaštvu sa Rustemom Mustafom, i uz pomoć i učešće Nazifa Mehmetija i drugih, i u skladu sa zajedničkim zločinačkim planom, optuženi je protivpravno pritvarao građane kosovske Albance za koje se sumnjalo da sarađuju sa Srbima u centru za pritvor koji je organizovala i kontrolisala OVK u Lapaštici, a takođe i u Majancu i Potoku, držeći ih u zatočeništvu u nečovečnim uslovima, lišavajući ih odgovarajućih higijenskih uslova i prebijajući ih i mučeći, te im tako nanoseći tešku patnju i oštećenje zdravlja, i na taj način ih lišavajući prava na pravičan sudski postupak: tako zatočeni građani bili su i svedoci 7, 4, Drita Bunjaku, Agim Muslijiju (Musliu), Idriz Zvarća (Zvarqa), Aljuš (Alush) Kastrati, Hetem Jašari (Jashari), i svedok "V", pri čemu je svrha plana bila da se pritvorena lica primoraju da priznaju nelojalnost OVK i da se pritvorena lica kazne zbog te navodne nelojalnosti OVK. (tačke 2, 5 i 8 optužnice).

U periodu od 31. maja 1999. do neutvrđenog datuma sredinom juna 1999., na nepoznatoj lokaciji u Koliću, u saizvršilaštvu sa Naimom Kadrijuom, optuženi je protivzakonito pritvarao, prebijao i mučio svedoke "Q" i "R," nanoseći im na taj način tešku patnju i narušavajući njihovo telesno zdravlje, te ih lišavajući prava na pravičan sudski postupak. (tačke 3 i 9 optužnice).

U periodu od 1. avgusta 1998. do 26. septembra 1998., u centru za pritvor koji je organizovala i kontrolisala OVK na Bajgori, optuženi je prebijao i mučio Milovana Stankovića, nanoseći mu tako tešku patnju i narušavajući njegovo telesno zdravlje, te je na taj način pomagao i učestvovao u protivpravnom pritvoru Milovana Stankovića. (tačke 12 i 14 optužnice).

U vezi Ljatifa Gašija nisu dokazana sledeća dela:

tačka 1 – navod u vezi protivpravnog pritvaranja (žrtava kosovskih Albanaca) u Bajgori;  
tačka 4 – navod u vezi nečovečnog postupanja (prema albanskim žrtvama) u Bajgori;  
tačka 5 (delimično) – navodi u vezi nečovečnog postupanja samo u Majancu i Potoku;  
tačka 6 – navod u vezi nečovečnog postupanja u Koliću;  
tačka 7 – navod u vezi prebijanja i mučenja u Bajgori;  
tačka 8 (delimično) – navodi u vezi prebijanja i mučenja samo u Majancu i Potoku;  
tačka 10 – navod u vezi ubistva žrtve 1, Osmana Sinanija;  
tačka 11 – navod u vezi ubistva Drite Bunjaku, Agima Muslijua, Idriza Svarče, Aljuša Kastratija, i Hetema Jašarija;  
tačka 13 – navod u vezi nečovečnog postupanja (Stanković) u Bajgori.

**U VEZI OPTUŽENOG NAZIFA MEHMETIJA**, ili 'Dinija' (Dini), po narodnosti kosovskog Albanca, rođenog 20.09.61., od oca Hajredina (Hajredin) i majke Šahe

(Shahe), oženjenog, oca troje dece, mesto rođenja Šajkovac, opština Podujevo, pravnika sa diplomom Pravnog fakulteta u Prištini, sa stanom u selu Šajkovac, Priština, odnosno u Prištini, SU 3/2, II sprat, stan 9, zaposlenog na mestu policajca KPS u Prištini, u policijskoj stanici 3, prethodno neosuđivanog ili protiv koga nije u toku drugi krivični postupak, u pritvoru od 28. januara 2002;

u periodu između 30. oktobra 1998. do kraja aprila 1999., optuženi je pomogao i saučestvovao sa Rustemom Mustafom i Ljatifom Gašijem u protivpravnom pritvaranju građana kosovskih Albanaca u centru za pritvor koji je organizovala i kontrolisala OVK u Lapaštici, time što je nadzirao centar za pritvor i izdavao naredjenja stražarima pod svojom kontrolom i obezbeđivao da pritvorena lica ostanu u pritvoru, uz saznanje da su ova lica zatočena u nečovečnim uslovima i lišena odgovarajućih higijenskih uslova i da se prema njima primenjuju protivpravne mere prebijanja i mučenja, te im tako nanoseći tešku patnju i oštećenje zdravlja i na taj način ih lišavajući prava na pravičan sudski postupak: tako zatočeni građani bili su svedoci 7, 4, Drita Bunjaku, Agim Musljiu, Idriz Zvarća, Aljuš Kastrati, Hetem Jašari, i svedok "V". (tačke 2, 5 i 8 optužnice).

Neutvrđenog datuma tokom, ali pre kraja, aprila 1999., u saizvršilaštvu sa Rustemom Mustafom i u skladu sa njegovim naredbenjem da se Drita Bunjaku, Agim Musljiu, Idriz Svarća, u to vreme zatočeni u Majancu, i Aljuš Kastrati i Hetem Jašari, u to vreme zatočeni u Potoku, ubiju, optuženi je naredjenje Rustema Mustafe da se ubiju ova lica preneo nepoznatim pripadnicima OVK i dalje sam naredio tim pripadnicima OVK da izvrše ubijanje, što su oni tada učinili. (tačka 11 optužnice).

U vezi Nazifa Mehmetija nisu dokazana sledeća dela:

- tačka 5 (delimično) – navodi u vezi nečovečnog postupanja samo u Majancu i Potoku;
- tačka 8 (delimično) – navodi za mučenje samo u Majancu i Potoku;
- tačka 12 – protivpravno pritvaranje u Bajgori (Stanković);
- tačka 13 – nečovečno postupanje u Bajgori (Stanković);
- tačka 14 – mučenje u Bajgori (Stanković).

**U VEZI NAIMA KADRIJUA,** ili 'Ljumija' (Lumi), rođenog 05.03.73., u mestu Turćica, po narodnosti kosovskog Albana, od oca Haljita (Halit) i majke Mihane, oženjenog, oca dvoje dece, pismenog, sa stanom u gradu Podujevu, koordinate EN 1630 5062, zaposlenog u firmi "Kosovo petrol", prethodno neosuđivanog ili protiv koga nije u toku drugi krivični postupak, u pritvoru od 28. januara 2002;

U periodu od 31. maja 1999. do neutvrđenog datuma sredinom juna 1999., na nepoznatoj lokaciji u Koliću, u saizvršilaštvu sa Ljatifom Gašijem, optuženi je protivpravno pritvarao, prebjao i mučio svedoke "Q" i "R," na taj način ih izlažući teškoj patnji i oštećenju telesnog zdravlja, te ih tako lišavajući prava na pravičan sudski postupak. (tačke 3 i 9 optužnice).

U vezi Naima Kadrijua nisu dokazana sledeća dela:

tačka 6 – nečovečno postupanje u Koliću.

**U VEZI RUSTEMA MUSTAFE**, ili ‘Remija’ (Remi), po narodnosti kosovskog Albanca, rođenog 27.02.71., u mestu Prepelica, od oca Muslija (Musli) i majke Nefise, oženjenog, pravnika sa diplomom Pravnog fakulteta u Prištini, sa standom u Podujevu, u Ulici fiterija, koordinate EN 1601/5245, prethodno neosuđivanog ili protiv koga nije u toku drugi krivični postupak, u pritvoru od 11. avgusta 2002;

u periodu od 1. avgusta 1998. do 26. septembra 1998., uz saznanje da su građani kosovski Albanci i Milovan Stanković protivpravno pritvoreni u centru za pritvor koji je organizovala i kontrolisala OVK na Bajgori u zoni Lab, i budući u poziciji komandne odgovornosti kao komandant zone Lab, optuženi nije spremio dalji protivpravni pritvor ovih lica i nije preuzeo nikakve korake da utvrdi i kazni pripadnike OVK odgovorne za ta dela. (tačke 1 i 12 optužnice).

U periodu od 30. oktobra 1998. do kraja aprila 1999., u saizvršilaštvu sa Ljatifom Gašijem, i uz pomoć i učešće Nazifa Mehmetija i drugih, i u skladu sa zajedničkim zločinačkim planom, optuženi je protivpravno pritvarao građane kosovske Albance za koje se sumnjalo da sarađuju sa Srbima, u centru za pritvor koji je organizovala i kontrolisala OVK u Lapaštici, a takođe u Majancu i Potoku, držeći ih u zatočeništvu u nečovečnim uslovima, lišavajući ih odgovarajućih higijenskih uslova i prebijajući ih i mučeći, te im tako nanoseći tešku patnju i oštećenje zdravlja, i na taj način ih lišavajući prava na pravičan sudski postupak: tako zatočeni građani bili su i svedoci 7, 4, Drita Bunjaku, Agim Musliju, Idriz Svarća, Aljuš Kastrati, Hetem Jašari, i svedok “V”, pri čemu je svrha plana bila da se pritvorena lica primoraju da priznaju nelojalnost OVK i da se pritvorena lica kazne zbog te navodne nelojalnosti OVK. (tačke 2, 5 i 8 optužnice).

Neutvrđenog datuma u periodu od 31. maja 1999. do sredine juna 1999., optuženi je naredio Naimu Kadriju da muči svedoka “R”, nalažući Naimu Kadriju da primora svedoka “R” da pristane da počini delo ubistva da bi ostvario sopstveno oslobođanje iz protivpravnog pritvora na lokaciji u Koliću. (tačke 3 i 9 optužnice).

Neutvrđenog datuma tokom, ali pre kraja, aprila 1999., optuženi je naredio ubistvo Drite Bunjaku, Agima Muslijua, Idriza Svarće, zatočenih u to vreme u Majancu, i Aljuša Kastratija i Hetema Jašarija, zatočenih u to vreme u Potoku, naredivši Nazifu Mehmetiju da otpušte u Majance i Potok da bi osigurao da pripadnici OVK izvrše naređenje o ubistvu, te su ubistva izvršena kako je optuženi naredio. (tačka 11 optužnice).

U vezi Rustema Mustafe nisu dokazana sledeća dela:

tačka 4 – navod u vezi nečovečnog postupanja (protiv žrtava kosovskih Albanaca) u Bajgori;

tačka 5 (delimično) – navodi u vezi nečovečnog postupanja samo u Majancu i Potoku;  
tačka 6 – navod u vezi nečovečnog postupanja u Koliću;  
tačka 7 – navod u vezi prebijanja i mučenja u Bajgori;  
tačka 8 (delimično) – navodi u vezi prebijanja i mučenja samo u Majancu i Potoku;  
tačka 10 – navod u vezi ubistva žrtve 1, Osmana Sinanija;  
tačka 13 – navod u vezi nečovečnog postupanja (Stanković) u Bajgori;  
tačka 14 – navod u vezi mučenja (Stanković) u Bajgori.”

### ZBOG TOGA ŠTO

sud nalazi da su dela koja su dokazana protiv svakog od navedenih optuženih počinjena u suprotnosti sa važećim međunarodnim pravom u periodu izvršenja i tokom perioda od početka avgusta 1998. do 10. juna 1999., kada je postojao unutrašnji oružani sukob na Kosovu između naoružanih i bezbednosnih snaga Republike Srbije i Savezne Republike Jugoslavije i Oslobođilačke vojske Kosova (UČK/OVK) kao boraca u sukobu, pri čemu su obe naoružane strane bile pod odgovornom komandom, i kontrolisale delove teritorije Kosova, što im je omogućavalo da izvode produžene i usklađene vojne operacije, i tokom postojanja međunarodnog oružanog sukoba istovremeno sa unutrašnjim oružanim sukobom u periodu od 24. marta 1999. do 12. juna 1999. Svako od dela bilo je povezano sa oružanim sukobom, a žrtve ovih dela su sve imale pravo na zaštitu u skladu sa zajedničkim članom 3 Ženevske konvencije iz 1949., zajedno sa članovima od 1 do 6 obuhvaćenih Dopunskim protokolom II od 8. juna 1977. Pored toga, u skladu sa odredbama članova 42, 43 i 147 Četvrte ženevske konvencije iz 1949., postupci provitpravnog pritvaranja predstavljaju teške povrede međunarodnog humanitarnog prava, kako se primenjuje u kontekstu unutrašnjeg oružanog sukoba u skladu sa važećim međunarodnim običajnim pravom u vreme izvršenja ovih dela.

Dalje, u vezi optuženog Rustema Mustafe i činjeničnih nalaza vezanih sa tačke 1 i 12 optužnice kako je gore izneto (tačka 1), njegova krivična odgovornost na osnovu komandne odgovornosti ustanovljena je u skladu sa članom 86 i 87 Dopunskog protokola I iz 1977. Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949., kako se primenjuje u kontekstu unutrašnjeg oružanog sukoba u skladu sa važećim međunarodnim običajnim pravom u vreme izvršenja ovih dela.

Stoga, u skladu sa članom 142 KZJ i članovima 22, 24, 26 i 30 KZJ, u slučaju svakog od optuženih ova dela su okvalifikovana kao delo ratnog zločina.

Na osnovu članova 33, 38 i 41, stav 1, KZJ, članova 351 i 353 ZKP, i Uredbe UNMIK 1999/24, član 1.4, sud izriče sledeće

### KAZNE

LJATIFU GAŠIJU, za krivično delo ratnih zločina kako je napred navedeno, kaznu u vremenskom trajanju od 10 (DESET) godina zatvora.

NAZIFU MEHMETIJI, za krivično delo ratnih zločina kako je napred navedeno, kaznu u vremenskom trajanju od 13 (TRINAEST) godina zatvora.

NAIMU KADRIJU, za krivično delo ratnih zločina kako je napred navedeno, kaznu u vremenskom trajanju od 5 (PET) godina zatvora.

RUSTEMU MUSTAFI, za krivično delo ratnih zločina kako je napred navedeno, kaznu u vremenskom trajanju od 17 (SEDAMNAEST) godina zatvora.

U skladu sa članom 50 KZJ, u slučaju okriviljenih Ljatifia Gašija, Nazifa Mehmetija i Naima Kadrijua, vreme provedeno u pritvoru od 28. januara 2002. uračunava se u period trajanja zatvorske kazne. Dalje, u slučaju okriviljenog Rustema Mustafe, vreme provedeno u pritvoru od 11. avgusta 2002. uračunava se u period trajanja zatvorske kazne.

Oštećene strane se pozivaju da pokrenu građansku tužbu u vezi svog zahteva za kompenzaciju.

Prema članu 95, stav 2, tačka 6 ZKP, ukupna suma dela troškova krivičnog postupka iznosi 200 evra, a detaljni troškovi će se kasnije izračunati, u skladu sa članom 96 ZKP; okriviljeni će platiti troškove ovog krivičnog postupka.

Prema članu 353, stavovi 1, 6 i 7 ZKP, i posebnim odlukama, produžava se pritvor svih okriviljenih do stupanja na snagu presude.

## POSTUPAK

Optuženi su saslušani u više navrata između 20. februara 2003. i 18. marta 2003.

Tokom glavnog pretresa saslušani su sledeći svedoci:

Svedok "4", svedok "7", Suzane Ringard-Pedersen (Suzanne Ringaarrd-Pedersen, svedok "5", svedok "D", svedok "E", svedok "G", svedok "F", svedok "C", svedok "S", svedok "H", svedok "P", svedok "W", Haljilj (Halil) Sinani, Fatmir Mustafa, Gani Zuka, Bajram Isufi, Kamber Hodža (Hoxha), Idriz Bajrami, Arif Mucoli (Mucolli), Nuredin Ibiši (Ibishi), Naip Gubetini, Jašar (Jashar) Ejupi, Jetullah Ždrela (Jetullah Zhdrella), Ramadan Miftari, Milovan Stanković, Mohamed Ljatifi (Mohammed Latifi), Veselj (Vesel) Jaha, Haredin Beriša (Berisha), Kadri Kastrati, Tafilj (Tafil) Avdiu, Fadilj Suljevici (Fadil Sulevici), Skender Murati, Agim Dibrani, Idriz Šabani (Shabani), Miljazim Veljiu (Milazim Veliu), svedok "I", Rustem Šaljoli (Rrustem Shalolli), Stiven Pets (Stephen Pettz), Ričard Grifen (Richard Griffen), Majkl Kijovski (Michael Kijowski), Aljbana Muhadžari (Albana Muhamxhari), Mario Šerer (Scherer), Bajram Krasnići (Krasniqi), Ralf Geling (Gehling).

U skladu sa članom 333, stav 2, sud je odlučio, pošto su se stranke složile, da iskazi sledećih svedoka, dati u ranijim fazama postupka, uđu u zapisnik:

svedoka "K", Sabita Beriše (Berisha), Afrima Maljokua (Maloku), Sabija Gašija (Gashi), Isljama (Islam) Ahmetija, Kaplana (Kappllan) Parduzija, Bajrama Ahmetija, Fetije Potere, Safeta Gašija (Gashi), dr Mareka Gasiora, Tefika Gašija (Gashi), Fljamura Duljhasija (Flamur Dylhasi), Fljamura Bljakaja (Flamur Blakaj), svedoka "M", Rifata Ejupija, svedoka "V", svedoka "Q", Mirvete Konuševci (Myrvete Konushevci), svedoka "J".

Sud je doneo odluku pošto su se stranke složile, da izvrši uviđaj u skladu sa članom 330 (2) ZKP. Uviđaj je izvršen 27. juna 2003. Svrha uviđaja bila je da se sud upozna sa mestom događaja; da se locira položaj različitih izvršilaca i svedoka tokom različitih događaja, da se vizuelno odredi kretanje lica i utvrdi pouzdanost svedoka time što će se potvrditi fizička lokacija na kojoj su tvrdili da su se nalazili i da su sa te lokacije mogli videti događaje. Uviđaju su prisustvovali predsedavajući sudija i sudija Asira, međunarodni tužilac, branioci Medžid Sulja, Fazlji Baljaj i Hamit Gaši, i Aziz Redža, sudski zapisničar i tumači. Svedoci pozvani da prisustvuju uviđaju bili su Fadilj Avdijaj i Bajram Isufi.

Postupak izvođenja dokaza završen je 2. jula 2003.

### OPTUŽNICA

U optužnici od 19. novembra 2002., dopunjenoj 4. februara 2003. i konačno dopunjenoj 30. juna 2003. tokom glavnog pretresa, međunarodni javni tužilac tereti četvoricu optuženih za nekoliko dela počinjenih u periodu od početka avgusta 1998. i sredine juna 1999. Detaljni navodi su izneseni u ukupno četrnaest tačaka i vezani su za aktivnosti optuženih u pogledu pritvorenih lica u pet "centara za pritvor", lociranih na Bajgori (od avgusta do septembra ili oktobra 1998), Lapaštici (od novembra 1998. do kraja marta 1999), Majancu (od marta 1999. do sredine aprila 1999), Potoku (od marta 1999. do kraja aprila 1999.) i Kolcu<sup>1</sup> (od maja 1999. do sredine juna 1999).<sup>2</sup> Navodi su obuhvatili i izvestan broj krivičnih dela ubistva.

Za optužene je navedeno da su bili pripadnici Oslobođilačke vojske Kosova (OVK/UČK), činjenica koju je svaki optuženi priznao tokom glavnog pretresa, mada je u slučaju trojice optuženih (Ljatifa Gašija, Nazifa Mehmetija i Naima Kadrijua) njihova tačna uloga, trajanje njihovog učešća u OVK i njihov odnos, kako *de jure* tako i *de facto*, međusobno i u okviru organizacije, bio sporan na glavnom pretresu. Rustem Mustafa je priznao<sup>3</sup> da je tokom čitavog perioda navedenog u optužnici, i

<sup>1</sup> Kolec se piše i Koliq.

<sup>2</sup> Optužnica, stav B9: svi navodi su iz optužnice kako je konačno dopunjena 30. juna 2003.

<sup>3</sup> Vidi zapisnik od 14.03.03., posebno str.5-7, i uopšte, ceo zapisnik za informacije o komandnoj oblasti Laba; "Počeo sam kao komandant operativne zone Lab od samog početka, negde od septembra 1997." (str.7), RM.

tokom znatnog perioda pre toga, imao poziciju glavnog komandanta zone Lab, na severoistoku Kosova, i da je odgovarao samo Glavnom štabu OVK, čiji je pripadnik kao komandant zone bio.

U opštim crtama, optužnica navodi da su sva četvorica optuženih tokom navedenog perioda uzela učešće u zajedničkom zločinačkom poduhvatu u kojem su albanski civili za koje se sumnjalo da sarađuju sa Srbima bili protivpravno hapšeni i protivpravno zatočeni u centrima za pritvor. Svrha ovih aktivnosti je dalje opisana kao "...da se pritvorena lica primoraju da priznaju neloyalnost OVK i da se pritvorena lica kazne za tu navodnu neloyalnost OVK". Optužnica takođe navodi da je ta svrha primenjena na pritvorenog Srbina tokom avgusta i septembra 1998.<sup>4</sup> Navodi se da su kao deo režima koji je primenjen na pritvorene, ova lica bila "...smeštena u nečovečnim uslovima, lišena odgovarajućih higijenskih uslova, hrane, vode i medicinske nege. Zatočeni su bili izloženi rutinskom batinanju i mučenju, primoravani da jedni druge tuku, primoravani da daju lažna priznanja i da im je prečeno smrcu".<sup>5</sup>

Stoga je jasno da pored ubistva navedenih žrtava, optužnica tereti da su optuženi, u različito vreme i na različitim mestima tokom perioda od avgusta 1998. do juna 1999., osnovali i održavali sistem protivpravnog pritvaranja u zoni Lab, svrha i priroda čega je bila u potpunoj suprotnosti sa redovnim procesom koji zakoniti pritvor podrazumeva. Posebno, navedeno je da je sastavni deo ovog režima predstavljalo prebijanje i mučenje sa ciljem da se zatočena lica primoraju da priznaju postupke neloyalnosti OVK kako bi se zatočena lica kaznila za ova navodna dela, i nametanje uslova koji su bili nečovečni. Jednostavno rečeno, navodi se da su optuženi promovisali režim pritvora koji je bio protivpravan i opresivan, i kod kojeg su bili potpuno odsutni normalni uslovi i ispravan sudski proces.

Optužnica dalje iznosi da su tokom perioda kada se navodi da su se ovi događaji odigrali, postojali svi neophodni uslovi da se svako dokazano delo kvalificuje kao krivično delo ratnog zločina, tako da je u svako vreme bitno za optužnicu:

- postojalo stanje unutrašnjeg oružanog sukoba na teritoriji Kosova između OVK (Oslobodilačke vojske Kosova – UČK) i naoružanih i bezbednosnih snaga Savezne Republike Jugoslavije, uključujući snage Vojske Jugoslavije (VJ) i Republike Srbije, što je obuhvatalo snage Ministarstva unutrašnjih poslova i srpske paravojne grupe, te da je postojalo stanje međunarodnog oružanog sukoba zajedno sa unutrašnjim oružanim sukobom tokom perioda od 24. marta 1999. do 12. juna 1999;
- obe sukobljene strane nalazile su se pod odgovornom komandom i kontrolisale deo teritorije Kosova, što im je omogućavalo da izvode produžene i usklađene vojne operacije;
- sve žrtve su bile izričito zaštićeni pripadnici civilnog stanovništva;
- postojala je direktna veza između dela koja su optuženi počinili i unutrašnjeg i međunarodnog oružanog sukoba, postojanje oružanih sukoba igralo je značajnu

<sup>4</sup> Optužnica, stav 10.

<sup>5</sup> Optužnica, stav 11.

ulogu u mogućnosti optuženih da izvrše krivična dela, a postupci optuženih bili su direktno vezani za oružani sukob;

- postupci optuženih izvršeni su u ime i usko su bili povezani sa oružanim snagama OVK, čime su bili strana u sukobu – OVK je sebe proglašila legalnom vojskom 15. ili 16. maja 1998;
- svako od navedenih dela bilo je praćeno neophodnom namerom u svesti počinioca.

Za navodne postupke optuženih tvrdi se da su bili u suprotnosti sa članom 142 KZJ, u vezi članova 22, 24, 26 i 30 istog zakona, naime, izvršenje, naređenje, saizvršilaštvo sa drugima, pomaganje, učestvovanje u zajedničkom zločinačkom planu, i izvršenje putem propusta, u svrhu izvršenja ratnog zločina, i da su optuženi bili krivično odgovorni, i lično i zbog svoje komandne odgovornosti, za nezakonitu otmicu, protivzakonito pritvaranje, prebijanje, mučenje i, u nekim slučajevima, ubistvo građana kosovskih Albanaca.

Dalje se navodi da su ovi postupci obuhvatili povredu važećeg međunarodnog prava, uključujući zajednički član 3 četiri Ženevske konvencije iz 1949., međunarodno običajno pravo koje se primenjuje u unutrašnjem i međunarodnom oružanom sukobu, Haške konvencije iz 1899. i 1907., četiri Ženevske konvencije iz 1949., Dopunski protokol I iz 1977. Ženevske konvencije iz 1949., koji se primenjuju u međunarodnom oružanom sukobu, i Dopunski protokol II iz 1977. Ženevske konvencije iz 1949., koji se primenjuje u unutrašnjem oružanom sukobu.

Mada optužnica posebno tereti za navodne postupke pozivajući se na pojedinačne lokacije, krivično veće je našlo da je i pravičnije po optužene i jasnije da se optužnica razmotri prema prirodi navoda radije nego jednostavno pojedinačnim pozivanjem na mesta gde se tvrdi da je do izvršenja dela došlo.

## **ZAKLJUČCI U VEZI VAŽEĆEG ZAKONA**

### **Ispravan pristup tumačenju zakonskih odredbi**

Tradicionalno, sudovi u bivšoj Jugoslaviji uključujući Kosovo tumačili su zakonske odredbe na bukvalan i formalan način. Obzirom na činjenicu da je ovakav pristup davno ustanovljen, bilo bi pogrešno da ovaj sud sada pokuša da zauzme drugačije stanovište. Pitanje ispravnog pristupa tumačenju uredbi UNMIK je, međutim, sasvim drugačije. Koliko je ovaj sud upoznat, ovo pitanje nije detaljno razmatrano ni u jednoj ranijoj presudi međunarodnih ili domaćih sudsija na Kosovu. Iz ovde iznesenih razloga, ovo krivično veće nema nikakve sumnje da se uredbe UNMIK moraju tumačiti u duhu njihove svrhe. Stoga, kad god je moguće, sud pri interpretaciji uredbi UNMIK treba da teži da utvrdi i ostvari njihovu nameru i svrhu. Nikakav drugi pristup nije dosledan samoj suštini postojanja UNMIK, naime težnji da se ponovo uspostavi civilna uprava na Kosovu u skladu sa principima ljudskih prava i

međunarodnim konvencijama, i shodno rezoluciji 1244 Saveta bezbednosti od 10. juna 1999.

Rezolucija 1244 Saveta bezbednosti UN iznosi svrhu i principe Povelje UN i "prvenstvenu odgovornost Saveta bezbednosti za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti." Savet bezbednosti se pozvao na "jurisdikciju i mandat" Međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju i odlučio da će najvažnije odgovornosti međunarodnog civilnog prisustva obuhvatiti zaštitu i promovisanje ljudskih prava. Savet bezbednosti dalje zahteva "punu saradnju svih zainteresovanih strana, uključujući međunarodno bezbednosno prisustvo, sa Međunarodnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju". Ovo je dalje elaborirano u Uredbi UNMIK 1999/24, sa izmenama i dopunama Uredbe 1999/1, i u Ustavnom okviru, koji iznosi obaveze pripadnika javnih službi na Kosovu da poštuju međunarodna pravila. Pored toga, ovaj pristup je dobro ilustrovan i dosledan jurisprudenciji Međunarodnog krivičnog tribunal za bivšu Jugoslaviju i Međunarodnog krivičnog tribunal za Ruandu.<sup>6</sup>

Na kraju, argument se može izvući iz temeljnih odredbi članova 1 i 2 Uredbe UNMIK 1999/24. Član 1 predviđa da je zakon koji važi na Kosovu "zakon koji je bio na snazi na Kosovu na dan 22. marta 1989". Član 2 posebno predviđa da će SPGS dati tumačenje u vezi sprovođenja te Uredbe kada sudovi to zatraže. Ovakva odredba se jedino može tumačiti da se odnosi na razjašnjenje svrhe i namere ove Uredbe kako bi se sudovima pomoglo da ostvare tu svrhu i nameru. Ova izuzetno važna Uredba je zaista bila predmet razjašnjenja SPGS, g. Bernara Kušnera (Bernard Kouchener), koji je na zahtev jednog međunarodnog sudije u skladu sa članom 2, pružio opširan odgovor.<sup>7</sup>

---

<sup>6</sup> Vidi na primer, pristup žalbenog veća u predmetu *Tužilaštvo protiv Tadića*, presuda po žalbi na jurisdikciju, predmet br. IT-94-1-A73.1, žalbeno veće, 2. oktobar 1995., koja odražava Savetodavno mišljenje o nadležnosti Generalne skupštine nad primanjem države u MSP UN, ICJ Rep. 1950; i predmet *Tužilaštvo protiv Čelebića*, Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (presuda pretresnog veća). Žalbeno veće je u predmetu *Tadić* smatralo da tribunal od kojeg se očekuje da tumači i primeni odredbe međunarodne konvencije mora "težiti da sproveđe ove odredbe u njihovom prirodnom i običnom značenju u kontekstu u kojem se odvijaju." U slučaju nedoumice ili kad god suprotno nije očigledno iz teksta odredbe neke konvencije, odredbe se moraju interpretirati u svetu i u skladu sa međunarodnim običajnim pravom. U predmetu *Čelebić* pretresno veće Tribunal je pribeglo "razumnom i svrsishodnom tumačenju postojećih odredbi međunarodnog običajnog prava" prilikom interpretacije Statuta i Pravilnika o postupku i dokazima Tribunal. Pretresno veće je zaključilo da, s obzirom da je suština tumačenja otkriti stvarnu svrhu i nameru datog Statuta i Pravila, zadatak sudije koji tumači odredbu prema ma kom sistemu jeste obavezno isti. Pretresno veće je pribeglo bukvalnim i svrsishodnim pravilima tumačenja, tako da prema svrsishodnim pravilima, sud mora pogledati zakonodavnu istoriju "nepodopštine" koju zakon namerava da ispravi. Shodno tome, Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju kao jedan *ad hoc* tribunal, morao je uzeti u razmatranje ciljeve i svrhu Statuta kao i socijalne i političke okolnosti koje su dovele do njegovog stvaranja.

<sup>7</sup> U svom odgovoru sudiji Anješki Klonovijeckoj-Milar (Agnieszka Klonowiecka-Milart), g. Kušner se pozvao između ostalog na član 1.4 i izjavio da je svrha druge rečenice u članu 1.4 ("U toku krivičnog postupka, okrivljeni može koristiti najpovoljnije odredbe krivičnog zakona koji je bio na snazi na Kosovu od 22. marta 1989. godine do dana donošenja ove Uredbe") sledeća: "Namena člana 1.4 bila je da odrazi princip iznesen u članu 15(1) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, naime, da "ako posle izvršenja krivičnog dela zakon predviđa lakšu kaznu, krivac treba se koristi time".

## **Ispravan pristup prethodnoj sudskej praksi**

Mada prethodna sudska praksa iz bilo kojih izvora ni u kom slučaju nije obavezujuća za ovaj sud, ovo veće smatra da ni zanemarivanje takvih materijala isto tako ne čini deo prava: krivično veće može usvojiti jurisprudenciju drugih ukoliko smatra da je zakon koji se na ovaj predmet primenjuje precizno i korisno iznesen na drugom mestu; ovo je očigledno relevantno na polju međunarodnog prava. Ukratko, trebalo bi zato podrazumevati da gde se krivično veće poziva na prethodnu sudsку praksu u odsustvu komentara koji ukazuje na suprotno, veće usvaja taj tekst kao ispravno tumačenje zakona. Mada citiranje prethodne sudske prakse nije bilo uobičajeno u sudovima u bivšoj Jugoslaviji, krivično veće primećuje da su se u ovom predmetu i tužilaštvo i odbrana pozivali na izvestan broj predmeta iz prakse drugih jurisdikcija, posebno Evropskog suda za ljudska prava i Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju. U skladu s tim ovo krivično veće, mada ni u kom smislu nije vezano za ma koju prethodnu odluku bilo kog suda, smatra da će često biti korisno i informativno pozvati se na takve odluke gde bi one mogle pomoći u ispravnom razumevanju zakonskih odredbi koje važe na Kosovu; ovo je očigledno posebno važno kada je u pitanju međunarodno pravo.

## **Relevantne zakonske odredbe**

Odredbe člana 142<sup>8</sup> KZJ predviđaju da će lice izvršiti krivično delo ukoliko on/ona naredi ili izvrši neko od proskribovanih dela a izvršenje takvog dela ili naređenje takođe predstavlja povredu odredbi međunarodnog prava koja se primenjuju u vreme izdavanja takvog naređenja ili izvršenja dela. Tako, naređenje ili postupak mora biti u dvostrukoj suprotnosti: i važeći domaći zakon i međunarodno pravo moraju osuditi postupak kako bi se mogla utvrditi krivična odgovornost.

Da bi se prema međunarodnom pravu utvrdila krivična odgovornost nekog lica optuženog za ratni zločin, moraju se dokazati sledeći momenti:

- postojanje oružanog sukoba, bilo unutrašnjeg ili međunarodnog, i učešće optuženog u oružanom sukobu;
- veza između navodnog zločina i oružanog sukoba;

<sup>8</sup> "Ko kršeći pravila međunarodnog prava za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije naredi da se prema civilnom stanovništvu vrše ubistva, mučenja, nečovečna postupanja, biološki eksperimenti, nanošenje velikih patnji ili povreda telesnog integriteta ili zdravlja; raseljavanje ili preseljavanje ili prinudno odnarodnjavanje ili prevođenje na drugu veru; prisiljavanje na prostituciju ili silovanja; primenjivanje mera zastrašivanja i terora, uzimanje talaca, kolektivno kažnjavanje, protivzakonito odvođenje u koncentracione logore i druga protivzakonita zatvaranja, lišavanje prava na pravilno i nepristrasno suđenje; prisiljavanje na službu u oružanim snagama neprijateljske sile ili u njenoj obaveštajnoj službi ili administraciji; prisiljavanje na prinudni rad, izgladnjavanje stanovništva, konfiskovanje imovine, pljačkanje imovine stanovništva, protivzakonito i samovoljno uništavanje ili prisvajanje u velikim razmerama imovine koje nije opravданo vojnim potrebama, uzimanje nezakonite i nesrazmerno velike kontribucije i rekvizicije, smanjenje vrednosti domaćeg novca ili protivzakonito izdavanje novca, ili ko izvrši neko od navedenih dela, kazniće se zatvorom najmanje pet godina ili dvadeset godina".

- (zaštićeni) status žrtve kao civila;
- da dato naređenje ili postupak spadaju u krivična dela koja su navedena kao ratni zločin prema članu 142;
- učešće optuženog u krivičnom delu.

Ne primenjuju se sve odredbe međunarodnog prava koje važe u međunarodnom oružanom sukobu na unutrašnje oružane sukobe. U unutrašnjem oružanom sukobu, osnovne odlike termina "oružani sukob" jesu: (1) da postoji produženo oružano nasilje između vladinih snaga i organizovanih naoružanih grupa ili između takvih grupa u okviru države; (2) da ove grupe pod odgovornom komandom kontrolisu u takvoj meri deo teritorije države, da im to omogućava da izvode produžene i uskladene vojne operacije i da primene Protokol II Ženevskih konvencija iz avgusta 1949; i (3) da se neprijateljstva odvijaju na nivou koji prevazilazi nivo koji se može okarakterisati samo kao unutrašnji nemiri i tenzije, kao što su neredi, izolovani i sporadični akti nasilja i drugi akti slične prirode.<sup>9</sup>

Ne dovodi se ni u kakvu sumnju da je na Kosovu postojao tako definisan oružani sukob neko vreme tokom 1998. i 1999. i nije bilo sporno u dokazima ili argumentima koje je veće saslušalo, a svedočenje svih optuženih, od kojih su neki delovi izloženi u daljem tekstu, podržavaju ovaj zaključak. Relevantni materijali u ovom pogledu obuhvataju: rezoluciju 1199 (1998) Saveta bezbednosti UN od 23. septembra 1998., u kojoj je zabeležena sledeća izjava:

*"Ukazujući dalje na zvanično pismo tužioca Međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju Kontakt-grupi od 7. jula 1998., u kojem se iznosi gledište da situacija na Kosovu predstavlja oružani sukob u smislu mandata tribunala,*

*ozbiljno zabrinut zbog nedavnih intenzivnih borbi na Kosovu i posebno zbog preterane i neselektivne upotrebe sile od strane srpskih snaga bezbednosti i Vojske Jugoslavije, koja je kao posledicu imala brojne civilne žrtve i prema procenama Generalnog sekretara raseljenje preko 230000 osoba iz njihovih domova."*

Potonje rezolucije Saveta bezbednosti uvažavaju potrebu da se održe međunarodni mir i bezbednost koji su bili ugroženi rasprostranjениm postupcima nasilja i raseljenjem lica u regionu.

Optuženi Ljatif Gaši je u svom svedočenju pred krivičnim većem naglasio da se OVK u zoni Lab "otvoreno pojavila u lapskoj operativnoj zoni negde sredinom maja 1998.", i da je priznata kao vojska i na nacionalnom i na međunarodnom nivou. On je izjavio da je od tog vremena do sredine septembra 1998., radio na organizovanju

---

<sup>9</sup> Vidi Protokol II Ženevskih konvencija od 12. avgusta 1949; *Tužilaštvo protiv Tadića*, presuda po žalbi na juriskdikciju, predmet br. IT-94-1-A73.1, žalbeno veće, 2. oktobar 1995., stav 70; *Tužilaštvo protiv Akeyesu*, presuda pretresnog veća, predmet br. ICTR-96-4-T, pretresno veće I, 2. septembar 1998., stav 620 i 625; i vidi Komentar MKCK na Protokol II.

koncentrišu svoja dejstva u regionu Drenice i duž jugozapadne granice, koristeći artiljeriju da bi isterale seljane iz njihovih kuća, koje su potom pljačkane i paljene.

Izveštaj za tužioca Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju<sup>14</sup> pružio je detaljan opis OVK kao organizovane naoružane grupe umešane u produženo oružano nasilje. Uz napomenu da je ovaj izveštaj bio pripremljen za tužilaštvo, ovaj sud je impresioniran njegovom pažljivom i odmerenom procenom rasta OVK. Izveštaj navodi da, „*Krajem 1997., međutim, ona (OVK) je pokazivala svoju sposobnost da povede koordinirane operacije na prilično širokom prostoru, ukazujući na javljanje visokog stupnja organizacione strukture*,“, i ukazuje da je veličina OVK narasla na nekoliko hiljada pripadnika početkom leta 1998. U daljem tekstu, izveštaj iznosi, „*Pre ofanzive srpskih/SRJ snaga krajem jula 1998., UČK je kontrolisala značajne oblasti na Kosovu, od Drenice južno do Mališeva.*“ Mada izveštaj jasno ukazuje da OVK nije bila potpuno ujedinjena i da je njena sreća bila promenljiva, on s pravom naglašava da su nivo i trajanje opisanog nasilja, „*značajno prevazilazili izolovane i sporadične napade koji karakterišu građanske nemire*“.<sup>15</sup>

U ovom kontekstu važno je istaći da za tužilaštvo nije neophodno da dokaže ni da je OVK bila potpuno ujedinjena snaga niti da je dostigla isti nivo razvoja širom Kosova.

Dobro je poznata činjenica da je kampanja NATO protiv snaga SRJ i Srbije počela 24. marta 1999. i da je formalno suspendovana 10. juna 1999.<sup>16</sup>, a da su se snage SRJ i Srbije povukle sa Kosova počev od 12. juna 1999. Ne postoji, međutim, nikakav osnovan dokaz koji potkrepljuje stanovište da je ikakva dovoljno prisna veza postojala između NATO i OVK, što bi bilo neophodno da bi se ceo sukob na Kosovu mogao smatrati međunarodnim sukobom. Bolje i zasnovanje stanovište jeste da je između 24. marta i 10. juna 1999. postojao međunarodni oružani sukob između NATO i snaga SRJ i Srbije uporedo sa unutrašnjim oružanim sukobom između snaga SRJ i Srbije i OVK. Ovaj prvi sukob nije izmenio karakter drugog, koji je ostao unutrašnji sukob. Da bi se sukob između SRJ i OVK mogao smatrati međunarodnim, bilo bi neophodno ustanoviti jasnu vezu između OVK i NATO snaga, dovoljnu da pokaže da je OVK delovala kao agent deset zemalja NATO uključenih u operaciju združenih snaga tako što bi bila pod „vrhovnom kontrolom“ ovih drugih. Test vrhovne kontrole, prema rečima žalbenog veća Međunarodnog krivičnog tribunalu u predmetu Tadić, zahteva dokaz o „kontroli jedne države nad potčinjenim oružanim snagama ili milicijama ili paravojnim jedinicama (...) koja je vrhognog karaktera i mora sadržati više od pružanja samo finansijske pomoći ili vojne opreme ili obuke“.<sup>17</sup> Nema dokaza koji pokazuje ovakav odnos u kontekstu sukoba na Kosovu, te stoga sud nalazi da je u periodu od 24. marta do 10. juna 1999. oružani sukob između snaga SRJ i Srbije i OVK ostao po svom karakteru unutrašnji sukob. Stoga, što se tiče

<sup>14</sup> Izveštaj o teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava na Kosovu u 1998., februar 1999., str.15-19.

<sup>15</sup> Vidi takođe ukupnu procenu ovog pitanja u predmetu Miroslava Vučkovića, Okružni sud u Mitrovici, CC br. 48/01 presuda od 25. oktobra 2002., str.38-43.

<sup>16</sup> „Kako viđeno, tako rečeno“, deo I, Kratak prikaz izveštaja, str.8.

<sup>17</sup> Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju, Tadić, žalbeno veće, Juriskcikcija, stav 76.

pomoći za sektor zdravstva i logistike.<sup>10</sup> On je izjavio da se prva bitka u lapskoj zoni odigrala 15. septembra (Kačadol).

Kao što je već pomenuto, Rustem Mustafa je u svom svedočenju izjavio da je komandant zone Lab postao negde u septembru 1997., i da je rat u lapskoj zoni počeo kasnije nego u drugim oblastima Kosova.<sup>11</sup> On je izjavio da je OVK imala centre za pritvor u zoni Lab negde od kraja avgusta 1998.

Tvrđenje odbrane da se makar deo tačaka navedenih u optužnici ne može smatrati ratnim zločinom zato što, kako je rečeno, nije bilo značajnog oružanog sukoba u zoni Laba pre 15. septembra 1998., predstavlja zabludu. Humanitarno pravo se primenjuje na čitavoj teritoriji pod kontrolom jedne od strana, bez obzira da li se u vreme i na mestu datih događaja zaista odvija borba ili ne. Stoga je dovoljno da su dati zločini usko povezani sa neprijateljstvima koja se odvijaju na drugim delovima teritorije koju kontroliše bilo koja strana u sukobu. Zahtev da delo bude usko povezano sa oružanim sukobom zadovoljen je ukoliko su, kao što je to ovde slučaj, zločini počinjeni u pokušaju jedne strane, u ovom slučaju OVK, da konsoliduje i uveća teritoriju pod svojom kontrolom, i praćeni uzvratnim napadima druge strane u konfliktu (bezbednosnih snaga SRJ i Srbije), čak i ako se ovi događaji odvijaju u oblastima i u vreme koje je izvan opsega optužnice. Pored toga, nema sumnje da su navedena dela počinjena radi napredovanja ili da bi se iskoristila situacija do koje su dovele borbe koje su se već odvijale u drugim oblastima Kosova.<sup>12</sup>

Izveštaji OEBS i drugi važni izveštaji koji se ovde pominju pružaju koristan uvid u najvažnije događaje i razvoj situacije u vezi neprijateljstava na Kosovu tokom 1998. i 1999. Izveštaj OEBS iznosi<sup>13</sup> da "Početkom 1998., situacija na Kosovu se bitno promenila. U jednačini se pojavio novi element, Oslobođilačka vojska Kosova (UČK), na šta su srpske vlasti odgovorile velikim povećanjem vojnog prisustva." Isti odeljak malo dalje nastavlja, "Srpske vlasti su januara 1998. u pokrajину uvele specijalne snage bezbednosti. Ove su na čarke sa UČK odgovorile odmazdom prema selima, koristeći pri tom helikoptere i oklopne transportere, vršeći brutalne pretrese od kuće do kuće i hapseći ljude bez vidnih razloga za to. Dvama takvima napadima na sela, krajem februara, sledio je prepad na Donje Prekaze/Prekazi i Poshtem (opština Srbica/Skenderaj) početkom marta, kada je ubijeno najmanje 54 ljudi, uključujući i mesnog vođu UČK, veći deo njegove porodice i drugih žena, dece i starijih ljudi. Represalije su nastavljene daljim napadima na sela u regionu Drenice, što je prouzrokovalo da mnogi seljani napuste svoje domove. U ovoj spirali nasilja, mnogi kosovski Albanci, uključujući i donedavne pristalice DLK, postali su članovi ili aktivni simpatizeri UČK." Isti odlomak takođe iznosi da, "U pokrajину su bila poslana značajna vojna pojačanja u maju 1998.", i da je "snažno poslednje upozorenje" evropskih vlada u junu ignorisano kada su srpske snage počele da

<sup>10</sup> Zapisnik sa suđenja, 20.02.03, str.11.

<sup>11</sup> Zapisnik sa suđenja, 14.03.03, str.7, 9.

<sup>12</sup> Vidi Kunarac, Kovač i Vuković, IT-96-23 i IT-96-23/1 "Foča", presuda, stav 568.

<sup>13</sup> Kosovo, "Kako viđeno, tako rečeno", deo I, Kratak prikaz izveštaja, str.6.

važećeg međunarodnog humanitarnog prava, svaka od strana u sukobu je bila dužna da primenjuje, kao minimum, osnovne humanitarne odredbe međunarodnog prava sadržanog u četiri Ženevske konvencije, zajedničkom članu 3, Konvenciji o kulturnom blagu (član 19) iz 1954., i Dopunskom protokolu II iz 1977., kao i važeće međunarodno običajno humanitarno pravo u vreme sukoba.

**Zaključak:** Nije neophodno da krivično veće utvrди precizan datum kada su neprijateljstva na Kosovu dostigla status oružanog sukoba, osim što će reći da za krivično veće nema nikakve sumnje da je u periodu koji optužnica obuhvata, od početka avgusta 1998. do najranije 10. juna 1999., na Kosovu postojao unutrašnji oružani sukob između OVK (UČK) i oružanih snaga Savezne Republike Srbije i Savezne Republike Jugoslavije, uključujući Vojsku Jugoslavije (VJ) i snage Ministarstava unutrašnjih poslova Savezne Republike Srbije i Savezne Republike Jugoslavije.

### **Učešće optuženih u oružanom sukobu**

Svaki od optuženih je potvrdio da je učestvovao u oružanom sukobu. Jasno je utvrđeno da je OVK posedovala komandnu hijerarhiju uz telo poznato kao "komanda zone", koje se sastojalo od izvesnog broja komandanata različitih sektora.<sup>18</sup>

U svom svedočenju optuženi su izjavili da su bili na sledećim položajima zone Lab OVK.

Ljatif Gaši: bio je aktivno uključen u OVK pre avgusta 1998., a otprilike od novembra 1998., bio je komandant obaveštajne službe mada, prema njegovim rečima, ovaj služba nikada nije stvarno dejstvovala. G. Gaši je izjavio da se borio u različitim bitkama tokom 1998. i 1999., od kojih je prva bila Kačadol, 14. ili 15. septembra 1998. Po proceni krivičnog veća, on je bio dobro poznat i harizmatičan, a veće je takođe našlo da je tokom 1998. on pominjan u suvremenim srpskim obaveštajnim dokumentima kao jedna od istaknutih figura i vođa lapske komandne zone OVK.<sup>19</sup> On je osporavao da je imao bilo kakvu ulogu u vezi pritvorenih ili vojne policije u Lapaštici, međutim krivičnom veću je potpuno jasno da je on imao položaj zapovednika vojne policije od oktobra 1998. do maja 1999., koji mu je davao stvarnu kontrolu.

Nazif Mehmeti: pridružio se OVK oko godinu dana posle njenog formiranja. Opisao je svoj položaj kao zamenik zapovednika vojne policije. Krivično veće je našlo da su njegove dužnosti u štabu vojne policije u Lapaštici u periodu od početka novembra 1998. do 24. marta 1999. bile da služi kao neposredni potčinjeni Ljatifu Gašiju i da je

<sup>18</sup> Vidi uopšte svedočenje i RM i LjG pred istražnim sudijom, a takođe i pred krivičnim većem.

<sup>19</sup> Vidi materijalni dokaz 2 (originalni predmet br. 49), dokument od 15. decembra 1998., str.2: "u Lapaštici gde oni (OVK) imaju jedan improvizovan zatvor koji vodi takozvano telo za bezbednost (sto znači osoba na položaju autoriteta), čije je ime Ljatif Gaši, zvani Ljata".

bio odgovoran za bezbednost pritvorenih, te da je bio zadužen za stražare u centru za pritvor.<sup>20</sup>

Naim Kadriu: sebe je opisao kao "šef sektora za javno informisanje" u OVK, ali da je bio pripadnik OVK u lapskoj zoni u periodu od dvadesetčetiri dana, samo od 28. februara do 24. marta. Međutim, njegovi dnevnički i beleške<sup>21</sup> pružaju veoma detaljne opise perioda između kraja februara 1999.<sup>22</sup> i 12. juna 1999. Krivično veće je odbacilo kao potpuno neverovatno njegovo objašnjenje da su ovi materijali mešavina činjenica i maštice zasnovana na opisima koje je dobio od osoba posle rata i koje je sakupio u svrhu svog ličnog interesovanja da napiše istorijsku knjigu.<sup>23</sup> Kao primer za ovo, dokazni materijal koji se tiče incidenta sa Sinanijem početkom juna 1999.<sup>24</sup> jasno ukazuje da je Naim Kadriu bio u to vreme aktivan pripadnik OVK.

Rustem Mustafa: je bio komandant zone Lab<sup>25</sup> tokom čitavog perioda koji obuhvata optužnica i imao je ovlašćenja da oslobođava a time i pritvara lica.<sup>26</sup> On je imao vrhovnu kontrolu nad svim pitanjima OVK u okviru ove zone, i pružio je opis hijerarhije.<sup>27</sup>

Zaključak: Uz izuzetak Naima Kadrijua koji je poricao, ali za koga je svejedno dokazano da je bio aktivan pripadnik OVK u vreme događaja za koje je optužen, svaki od optuženih je prihvatio da je bio aktivan pripadnik OVK u zoni Lab tokom perioda oružanog sukoba. Prema tome, krivično veće drži da je dokazano učešće svakog od optuženih kao učesnika oružanog sukoba. Ovaj zaključak, naravno, ni na koji način ne utiče na pitanje dokazivanja određenih krivičnih dela ili individualnog učešća u njima.

## Veza

<sup>20</sup> Vidi njegovo svedočenje, zapisnik sa suđenja 25.02.03, str.7, i 26.02.03, str.10, 11.

<sup>21</sup> Vidi pogotovo materijalne dokaze 9, 10, 11 i 12 (originalni predmeti broj 2, 9, "B" i "A").

<sup>22</sup> Npr., materijalni dokaz 9 (originalni predmet broj 2), za 28.02.02: "Danas je poslednji dan februara. Takođe je i moj poslednji dan da radim za UČK u civilnom odelu. Danas oblačim uniformu UČK" itd., kojem slede mnogobrojni opisi događaja, informacija, osoba u periodu od kraja februara do sredine juna, i obuhvataju njegov opis incidenta vezanog za Haljilja Sinanija i svedoka "Q".

<sup>23</sup> Vidi zapisnik sa suđenja, 11.03.03.

<sup>24</sup> Vidi u daljem tekstu.

<sup>25</sup> Zapisnik sa suđenja, 14.03.03, str.5.

<sup>26</sup> Vidi zapisnik sa suđenja, 17.03.03, str.3, i materijalni dokaz 4 (originalni predmet 21) odvojeni listovi – odluke koje se tiču amnestije i oslobođanja pritvorenih lica u periodu od 31.12.98. do 05.04.99., ali treba imati u vidu da je krivično veće zaključilo da "dokument o amnestiji" koji nosi datum 05.04.99. nije odraz stvarnog naređenja RM, već dokument koji je on potpisao kako bi prikrio pravu prirodu svog naređenja, naime da neke pritvorene treba osloboditi a druge ubiti. Što se tiče drugih dokumenata, krivično veće nije imalo razloga da sumnja u njihovu autentičnost, te ih je stoga prihvatio kao autentične.

<sup>27</sup> Zapisnik sa suđenja, 14.03.03, str.8.

Za sva krivična dela navedena u optužnici tvrdi se da su, po samoj svojoj prirodi, imala vezu sa oružanim sukobom, to jest,<sup>28</sup> postojala je uska povezanost ili veza sa oružanim sukobom. U središtu navoda je ocena da su zatočena lica bila držana u pritvoru zbog svoje navodne saradnje sa Srbima ili zbog drugih navodnih krivičnih dela, da je njihov tretman u pritvoru obuhvatao uslove u kojima su držani i, konačno, ubistvo nekih zatočenika, što se sve odvijalo u kontekstu i kao deo napora OVK u zoni Lab da odbiju i poraze oružane snage SRJ i Srbije. Krivično veće je u svedočenju optuženih našlo u velikoj meri potvrdu osnovnog razloga za pritvor. Rustem Mustafa je izjavio da je pritvor bio preventivna mera,<sup>29</sup> a Ljatif Gaši je sličnu opasku napravio u svom iskazu.<sup>30</sup> Pitanje pritvora će detaljno biti obrađeno kasnije u ovoj presudi, međutim u potpunosti je ustanovljeno da su svi događaji koje je utvrdilo krivično veće dokazali usku povezanost sa ciljevima i aspiracijama OVK u zoni Lab, naime, kako je već rečeno, poraz oružanih snaga SRJ i Srbije, te da je tako postojala jasna veza između ovih postupaka i oružanog sukoba.

**Zaključak:** Pokazana je veoma jasna veza između krivičnih dela dokazanih protiv optuženih i oružanog sukoba na Kosovu, s obzirom da je ova veza postojala tokom perioda koji se tiče optužnice.

### **Status žrtava**

U vezi unutrašnjeg oružanog sukoba, zajednički član 3 Ženevske konvencije iz 1949. i član 4 Dopunskog protokola II se oba odnose na garantovanje zaštite licima koja aktivno ne učestvuju u neprijateljstvima. Kao rezultat svoje ocene svedoka, iskaza koje su dali optuženi i dokumentacionog materijala u ovom predmetu, krivično veće je našlo da nijedna od žrtava u ovom predmetu nije uzela bilo kakvo aktivno učešće u neprijateljstvima. Istina, oni koji su pritvarani su često bili žrtve samo ogovaranja i glasina protiv kojih nije bila moguća nezavisna sudska ocena. Pred krivično veće je izneto veoma malo dokaza da je za bilo koga od zatočenih bilo “osnovanih dokaza ili da su bili uključeni u aktivnosti neprijateljske po bezbednost države”<sup>31</sup> koji bi mogli opravdati njihovo zatočeništvo. Iz tog razloga, krivično veće drži da “osnovana sumnja” označava da vlasti koje pritvaraju moraju imati osnovanu sumnju koja, u okolnostima datog slučaja, može navesti razumnu osobu na takvo stanovište ili, drugčije rečeno, sumnja mora biti takve prirode da razumna osoba, na osnovu

<sup>28</sup> Vidi Međunarodni krivični tribunal, presuda žalbenog veća u predmetu *Kunarac*, stav 55 (“usko povezan sa oružanim sukobom”); Tribunal, odluka o jurisdikciji žalbenog veća u predmetu *Tadić*, (1995), stav 70 (“usko povezan sa neprijateljstvima”); Tribunal, presuda pretresnog veća u predmetu *Kunarac*, stavovi 402 i 407 (“uska veza”); Tribunal, presuda pretresnog veća u predmetu *Delalić*, 16. novembar 1998., stav 193 (“očigledna veza”), i id., stav 197 (“jasna veza”).

<sup>29</sup> Zapisnik sa suđenja, 14.03.03., str.7 i 8: “Mi nismo mogli tolerisati postupke albanskih pojedinaca koji su saradivali sa neprijateljskim snagama protiv naše vojske i civilnog stanovništva. Ja stoga smatram da smo mi s pravom pritvorili ovaj mali broj Albanaca koji su u saradnji sa neprijateljskim snagama ugrožavali našu vojsku i civile koje smo mi štitili”.

<sup>30</sup> Zapisnik sa suđenja, 24.02.02.: “Bez mogućnosti da sa njima radimo, donesena je odluka o pritvoru i zaustavljanju njihove kolaboracije ili u vezi drugih lica da ne prijavljuju ista dela.”

<sup>31</sup> Član 5 Protokola II.

činjenica u datom slučaju, ne bi našla da su one tako neopravdane da bi bilo neophodno odbaciti ih. Pažljivo razmatranje razloga za pritvor lica od strane OVK u zoni Lab pokazuje da je sama povezanost sa Srbima smatrana dovoljnom da navede na zaključak da je neko lice moglo biti kolaboracionista, te da stoga treba da se pritvori. Stoga, i kao ilustracija ovoga, sama poslovna veza sa Srbima ili lična veza sa Srbima navođene su kao razlog za pritvor: jasno je da su takve stvari nedovoljne i pre ukazuju na etničko nepoverenje i predrasudu nego na legitimnu brigu za bezbednost.

Zaključak: Dokazi su pokazali da je najveći broj lica pritvorenih od strane OVK u zoni Laba bio pritvoren iz razloga za koje se zaista ne može reći da su dovoljni da opravdaju pritvor. Pored toga, i bez obzira na razlog njihovog pritvaranja, sledi da kad su jednom pritvorene, žrtve su u svakom bitnom vremenskom periodu bile lica koja nisu uzela nikakvo aktivno učešće u neprijateljstvima i koja su stoga uživala zaštitu prava garantovanih prema zajedničkom članu 3 i članu 4 Dopunskog protokola II.

### **Povreda člana 142 KZJ**

Među krivičnim delima navedenim u članu 142 jesu “ubistvo, mučenje, nečovečno postupanje.....prinudno odvođenje u koncentracione logore i druga protivzakonita zatvaranja, lišavanje prava na pravilno i nepristrasno suđenje”. Stoga je jasno da se za postupke navedene u optužnici može reći da su dela u suprotnosti sa odredbama člana 142. Kao što je objašnjeno u vezi pojedinačnih dela navedenih u daljem tekstu, krivično veće je našlo da sva dokazana dela zadovoljavaju zahteve člana 142.

### **Povreda međunarodnog prava**

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija je ratifikovala Ženevske konvencije iz 1949. i Dopunski protokol II 1978.

Ubistvo, mučenje i nečovečno postupanje su zabranjeni zajedničkim članom 3(1) Ženevske konvencije i članom 4 Protokola II, a takođe su proskribovana dela i prema članu 142 KZJ i drugim odredbama Krivičnog zakona Kosova.

Ubistvo. U okolnostima ovog predmeta, “ubistvo” je navodno počinjeno namernim ubistvom žrtava navedenih u optužnici; za imenovane optužene se navodi da su krivično odgovorni time što su učestvovali bilo neposredno ili kao saučesnici.

Mučenje. Termin “mučenje” je predmet mnogih rasprava.<sup>32</sup> Po mišljenju ovog krivičnog veća, teškoća može delimično proizlaziti iz preklapanja koncepta mučenja i

<sup>32</sup> Vidi obiman pregled ovog u predmetu Čelebić, koji je između ostalog razmotrio definicije date u Konvenciji protiv mučenja i drugih surovih, nečovečnih ili degradirajućih postupaka ili kažnjavanja iz 1984., Deklaraciji o zaštiti svih lica od podvrgavanja mučenju i drugim surovim, nečovečnim ili

koncepta nečovečnog postupanja i činjenice da to preklapanje uključuje pitanja stepena, što ne može biti predmet precizne definicije. Ovo ne bi trebalo da spreči nijedan sud da dođe do zaključka da li je mučenje utvrđeno ili nije u svakom posebnom slučaju, jer će optuženi naravno uvek uživati beneficiju sumnje koja se može javiti. Ovaj se sud slaže sa definicijom mučenja kako je objasnjena u odluci u predmetu Tužilaštvo protiv Kunarca. Ovaj sud smatra i definiše mučenje kao namerno izazivanje, činjenjem ili propustom, teškog bola ili patnje, bilo fizičke ili duševne, sa ciljem ili svrhom da se dobije priznanje ili obaveštenje, ili kažnjavanje ili diskriminaciju po ma kom osnovu protiv žrtve ili treće strane.

Nečovečno postupanje. Za razliku od mučenja, nečovečno postupanje jasno obuhvata nekakvu fizičku ili duševnu zloupotrebu jednog ili više lica, koja iz nekog razloga ili nekih razloga ne narasta do mučenja. Tipično je da bi odsustvo neophodnog cilja ili svrhe, ili činjenica da nivo težine zlostavljanja ne zadovoljava onaj koji se jasno može okarakterisati kao mučenje, pre ukazivali na nalaz da je u pitanju nečovečno postupanje nego mučenje. Naravno, ne predstavlja svaki aspekt ljudskih nepogodnosti u ratnim okolnostima koje jedno lice nametne drugom nečovečno postupanje. Da bi presuda bila zasnovana na nečovečnom postupanju, bilo bi neophodno pokazati da su uslovi i/ili postupci prema datom licu/licima bili znatno gori od onih koji su generalno preovladavali na pogodenoj teritoriji. U vezi i mučenja i nečovečnog postupanja, treba razmotriti sve relevantne okolnosti koje se ustanove na osnovu dokaza kako bi se ispravno prosudilo o prirodi i ozbiljnosti slučaja. Konačno, pre nego što se doneše presuda, mora se dokazati da je optuženi postupao sa namerom da podvrgne mučenju ili nečovečnom postupanju, šta je već u pitanju.

Protivpravno zatvaranje. Gledište da se međunarodno običajno pravo može utvrditi samo pozivanjem na ratifikovane ugovore nije adekvatno da zadovolji legitimna očekivanja lica koja su žrtve unutrašnjeg oružanog sukoba; jurisprudencija Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, gledišta eminentnih međunarodnih pravnika i pristup Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu svi ukazuju na tu činjenicu.<sup>33</sup>

---

degradirajućim postupcima ili kažnjavanju iz 1975., i Međuameričkoj konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju mučenja iz 1985.

<sup>33</sup> Vidi na primer, James G. Stewart, "Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law: A critique of internationalised armed conflict" [“Ka jedinstvenoj definiciji oružanog sukoba u međunarodnom humanitarnom pravu: kritika internacionalizovanog oružanog sukoba”], IRRC, jun 2003., sveska 85, br. 850, str.313, na str.313 i kasnije str.322: "Tadašnji predsednik Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, Antonio Kaseze, izrazio je mišljenje da 'postoji konvenrgencija dve skupine međunarodnog prava sa posledicom da se unutrašnji sukob danas u velikoj meri upravlja pravilima i principima koji su se tradicionalno primenjivali samo na međunarodne oružane sukobe...'. U sličnom duhu i suprotno odredbama Statuta Međunarodnog krivičnog suda, barem jedan sudija žalbenog veća Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju smatra da 'sve više praksa i opinio juris, i u državama i u međunarodnim organizacijama, ustanavljuje princip lične krivične odgovornosti za postupke koji predstavljaju teške povrede Ženevskih konvencija (...), čak i kada su izvršeni tokom unutrašnjeg oružanog sukoba ' (odvojeno mišljenje sudske Abi-Saba, Tadić, žalba na jurisdikciju, 2. oktobar 1995). U stvari, MKCK je izabrao da se bavi onim što naziva 'nedostatak u pogledu sadržaja i domena' međunarodnih ugovora koji važe u ne-međunarodnom oružanom sukobu putem analize običaja, a ne donošenjem novih zakona zasnovanih na konvencijama (vidi takođe J-M Henkaerts, "The conduct of

Pored toga, široko je prihvaćeno da je od kraja Drugog svetskog rata priroda oružanog sukoba doživela značajnu promenu, tako da su oružani sukobi koji su po svom karakteru u suštini unutrašnji postali mnogo češći, dok su međunarodni oružani sukobi srazmerno retki. Mora se prihvatići da su međunarodno priznate zakonske obaveze strana u unutrašnjim oružanim sukobima povremeno bile pre opstruirane nego unapredjene postojanjem međunarodnih ugovora, koji su po samoj svojoj prirodi statični u formi ukoliko i dok se ne izumene; ovo važi do današnjeg dana.<sup>34</sup> S obzirom da glavne strane ugovornice ne mogu uključiti neki korpus potencijalnih žrtava već su suverene države, ne iznenađuje da – uprkos naporima MKCK – međunarodne zakonske obaveze zasnovane na međunarodnim ugovorima u unutrašnjem sukobu nisu uspele da zadrže korak sa razumnim standardima ljudskih prava.

Imajući na umu da je stvaranje običajnog prava od strane sudova kontradikcija pojmove, svejedno iz rečenog mora proizići da će sve više dopadati sudovima da odluče da li je ili ne neki određeni princip utvrđen ili ne u međunarodnom običajnom pravu, a ovo će se najčešće javljati u kontekstu unutrašnjih oružanih sukoba. U takvim okolnostima, sud ne bi trebalo da okleva da utvrdi postojanje obaveza prema međunarodnom pravu, bez obzira na nevoljnost država da ih inkorporiraju i izraze u međunarodnim ugovorima, ako je negiranje njihovog postojanja odbojno svim civilizovanim ljudima. Ovaj princip se već ogleda u odredbama zajedničkog člana 3(1)(d), koji predviđa da se krivično gonjenje od strane u unutrašnjem oružanom sukobu lica koja ne uzimaju nikakvo aktivno učešće u neprijateljstvima može odvijati samo pred “*redovno osnovanim sudom, koji pruža sve pravosudne garantije, koje svi civilizovani narodi priznaju kao neophodne*”.<sup>35</sup>

---

*hostilities: Target selection, proportionality and precautionary measures under international humanitarian law*” [“*Vođenje neprijateljstava: odabir cilja, srazmernost i mere predostrožnosti u skladu sa međunarodnim humanitarnim pravom*”], u Crveni krst Holandije, *Protecting Civilians in 21<sup>st</sup>-Century Warfare: Target Selection, Proportionality and Precautionary Measures in Law and Practice* [Zaštita civila u ratu 21. veka: odabir ciljeva, srazmernost i mere predostrožnosti u pravu i praksi], 8. decembar 2000., str.11). Ovo stanovište odražava realnost da nacionalno zakonodavstvo, međunarodni pravni instrumenti i sudsko rezonovanje svi ukazuju da države krekaju dvonožnu građevinu zakona o oružanom sukobu”. Ovaj sud dodaje da po njegovom uvaženom mišljenju, celokupan tekst o ovom pitanju koji je sadržan u izdvojenom mišljenju sudsije Ab-Saba, koji je ranije u ovoj fuznosti pomenut, pruža snažan osnov za usvajanje predloga koji je ovde citiran.

<sup>34</sup> Statut Međunarodnog krivičnog suda je skorašnji primer državnog izbegavanja kritičnih problema ljudskih prava koja se tiču slobode lica u unutrašnjem oružanom sukobu. Greška je posmatrati neki zakon zasnovan na međunarodnim ugovorima, kakav je Statut MKS, kao da obavezno odražava u punoj meri ustanovljeno međunarodno običajno pravo, bez obzira koliko su se dosadašnje potpisnice trudile da postignu tu svrhu ili koliko gorljivo tvrde da su to učinile. Na str.54 svoje knjige “International Criminal Law” [“Međunarodno krivično pravo”], profesor Kaseze ističe da, “*Ne postoji autorativna i pravno obavezuća lista ratnih zločina u običajnom pravu. (Nabranjanje se jedino može naći u Statutu MKS, u članu 8, koji – međutim – nema namenu da kodifikuje običajno pravo.)*” U daljem tekstu, na str.62, profesor Kaseze tvrdi “...ne samo u jednom pogledu Statut predstavlja veliki napredak u međunarodnom krivičnom pravu, u drugim aspektima se, naprotiv, pokazuje kao pogrešan; posebno, on je upraljan time što previše povlađuje državnom suverenitetu.”

<sup>35</sup> Jurisprudencija Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju snažno podržava ovo stanovište: “*Oblici teških povreda međunarodnog humanitarnog prava koji su bili motivišući faktor za osnivanje*

Posledica odluke žalbenog veća u predmetu Tužilaštvo protiv Tadića<sup>36</sup> bila je da ozbiljna kršenja međunarodnog običajnog prava mogu prerasti u ratni zločin bez obzira na prirodu konflikta u okviru kojeg se odvijaju. Da bi se okvalifikovalo kao takvo, dato delo mora: a) predstavljati "ozbiljnu povredu" nekog međunarodnog pravila, to jest, "mora predstavljati kršenje odredbe koja štiti važne vrednosti, i to kršenje mora uključiti "teške posledice po žrtvu"; b) odredba koja se krši mora ili pripadati korpusu običajnog prava ili biti deo važećeg međunarodnog ugovora; c) "kršenje mora uključiti, prema običajnom ili konvencionalnom pravu, pojedinačnu krivičnu odgovornost osobe koja odredbu krši". Mada je žalbeno veće odbacilo širinu pristupa koji je zauzelo pretresno veće kada je donosilo odluku od ograničenjima člana 2 statutarne jurisdikcije Tribunal-a, uvažava se da su i značajni državni autoriteti i izvori prava počeli da podržavaju suprotno gledište, da se teške povrede odredbi primenjuju i na unutrašnji i na međunarodni oružani sukob.

*Žalbeno veće je navelo,<sup>37</sup> "Mi nalazimo da je naše tumačenje člana 2 jedino koje opravdavaju slovo Statuta i relevantne odredbe Ženevske konvencije, kao i njihovu logičku međusobnu konstrukciju kako diktira član 2. Međutim, mi smo svesni da ovaj zaključak možda neće izgledati u skladu sa nedavnim kretanjima i u praksi država i u celokupnoj doktrini ljudskih prava – koji, kako je istaknuto u daljem tekstu (vidi stavove 97-127), teže da u mnogim aspektima zamagle tradicionalnu dihotomiju između međunarodnih ratova i građanskih nemira. S tim u vezi, veće primećuje sa zadovoljstvom izjavu u podnesku amicus curiae koju je podnela vlada Sjedinjenih Država, gde se navodi da:*

*"teška kršenja" odredbi člana 2 Statuta Međunarodnog tribunal-a se primenjuju na oružane sukobe ne-međunarodnog karaktera isto kao i na one međunarodnog karaktera." (podnesak amicus curiae, u 35).*

*Ova izjava, nepotkrepljena nekim izvorom, ne izgleda opravdana sa stanovišta tumačenja člana 2 Statuta. Pa ipak, kada se posmatra sa drugog stanovišta, ne može se preceniti njen značaj: ta izjava izražava pravna gledišta jedne od stalnih članica Saveta bezbednosti o osetljivom pravnom pitanju; u tom smislu ona pruža prvu indikaciju o mogućoj promeni opinio juris država. Ukoliko bi druge države i međunarodna tela podelila ovo stanovište, postepeno bi se mogla ostvariti promena u običajnom pravu koja se tiče domena sistema "teških povreda". Drugi elementi koji vode u istom pravcu mogu se naći u odredbi nemačkog vojnog priručnika pomenutog u daljem tekstu (stav 131), gde teške povrede međunarodnog humanitarnog prava obuhvataju neka kršenja zajedničkog člana 3. Pored toga, može se ukazati i na*

---

Tribunala nastavljaju da se dešavaju u mnogim drugim delovima sveta i nastavljaju da ispoljavaju nove forme i permutacije. Međunarodna zajednica može obuzdati ovo poput hidre neuvhvatljivo ljudsko ponašanje jedino putem razumnog kao i svrsishodnog tumačenja postojećih odredbi međunarodnog običajnog prava"; Tužilaštvo protiv Delalića i drugih (predmet Čelebici), IT-96-21-T, 16. novembar 1998., stav 170.

<sup>36</sup> Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju, žalbeno veće, odluka od 2. oktobra 1995. (predmet br. IT-94-1-AR72).

<sup>37</sup> Tužilaštvo protiv Tadića, odluka o predlogu odbrane za prethodnu žalbu na jurisdikciju, IT-94-1-AR72, žalbeno veće Međunarodnog krivičnog tribunal-a za bivšu Jugoslaviju, 2. oktobar 1995., stav 83.

*Sporazum od 1. oktobra 1992. koji su prihvatile strane u sukobu u Bosni i Hercegovini. Članovi 3 i 4 ovog Sporazuma implicitno predviđaju krivično gonjenje i kažnjavanje lica odgovornih za teške povrede Ženevskih konvencija i Dopunskog protokola I. Kako je sporazum nedvosmisleno potписан u okviru jednog unutrašnjeg oružanog sukoba (vidi u prethodnom tekstu, stav 73), može se uzeti kao jedna važna indikacija tekućeg trenda da se odredbe o teškim povredama prošire na takvu kategoriju sukoba. Može se takođe pomenuti nedavna presuda suda u Danskoj. Dana 25. novembra 1994., treće veće Istočnog odeljenja danskog Vrhovnog suda je donelo presudu nad osobom optuženom za zločine počinjene zajedno sa izvesnim brojem pripadnika hrvatske vojne policije 5. avgusta 1993. u hrvatskom zatvoru u Dretelju u Bosni (Tužilaštvo protiv Refola Sarića, neobjavljen (Den.H.Ct. 1994)). Sud je eksplicitno delovao na osnovu odredbi o "teškim povredama" Ženevskih konvencija, tačnije članova 129 i 130 Treće konvencije i članova 146 i 147 Četvrte konvencije (Tužilaštvo protiv Refika Sarića, zapisnik sa suđenja, u 1 (25. novembar 1994.)), a da međutim, nije postavio prethodno pitanje da li su navedena dela izvršena u okviru međunarodnog pre nego unutrašnjeg oružanog sukoba (u ovom slučaju sud je optuženog osudio na osnovu tih odredbi i odgovarajućih kaznenih odredbi Krivičnog zakona Danske (vidi id. U 7-8)). Ova presuda ukazuje da neki nacionalni sudovi takođe zauzimaju stanovištu da sistem "teških povreda" može delovati bez obzira da li je oružani sukob međunarodni ili unutrašnji.*

*Bez obzira na navedeno, žalbeno veće mora zaključiti da, u sadašnjem stanju razvoja prava, član 2 Statuta se primenjuje samo na dela počinjena u kontekstu međunarodnih oružanih sukoba."*

Sa stanovišta navedenih materijala, nije jasno zašto je žalbeno veće bilo tako spremno da odbaci stanovište koje je izloženo u podnesku *amicus curiae* u ime vlade Sjedinjenih Država, pitanje koje pokreće sudija Abi-Sab u svom izdvojenom mišljenju. Dalje, ne sme se zanemariti da se predmet Tadić tiče utvrđenih događaja iz 1992., dok se predmet pred nama tiče zločina počinjenih u 1998. i 1999., znatno posle izuzetno značajnog događaja vezanog za sporazum između strana u Bosni i Hercegovini od 1. oktobra 1992., što je omogućilo krivično gonjenje odgovornih za teške povrede humanitarnog prava u kontekstu sukoba koji je nedvosmisleno bio unutrašnji.

Dalje u prilog ovom pristupu, pravo na *habeas corpus* sadržano u stavu 3 i 4 člana 9 Međunarodnog pakta za zaštitu građanskih i političkih prava iz 1966., jeste fundamentalni princip međunarodnog prava koji je opisan kao "princip o kog se ne može odstupiti u bilo koje vreme i pod bilo kojim okolnostima"<sup>38</sup>. Malo koje ljudsko pravo je važnije od slobode ličnosti. Oklevanje država da ove principe inkorporiraju u vezi unutrašnjeg oružanog sukoba ne umanjuje njihovu validnost ili običajnu prirodu u srcima i svesti običnih ljudi, i nije odlučujuće to da li su oni ili ne deo međunarodnog običajnog prava. Sve civilizovane osobe razumno očekuju da će lica koja su uhapšena, odvedena u pritvor i podložna krivičnom gonjenju, osim onih koji

<sup>38</sup> Izveštaj specijalnog izvestioca o vanrednom stanju Potkomisije UN za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina. UN doc. E/CN.4/Sub.2/1966., stav 13.

jasno uzimaju aktivno učešće u neprijateljstvima, imati priliku da traže razmatranje pritvora od strane nezavisnog tela. Shodno tome, lišavanje slobode takvih lica bez bilo kakve mogućnosti sudske revizije i praćeno nekakvom loše definisanom sudskom procedurom koja ne zadovoljava osnovne međunarodne norme o pravičnosti, jeste i arbitrazno i protivpravno i ne može se odbraniti na osnovu toga da je bilo neizostavno potrebno zbog bezbednosti ili drugih razloga, jer pretpostavka da su ti razlozi mogli postojati ne isključuje zahtev za sudskom revizijom i ispravnom proceduralnom zaštitom zatočenih, bez čega se njihov *prima facie* status civila ne može poreći. Činjenica da zatočeni u ovom slučaju ne samo da su bili lišeni svojih prava na ispravan sudske postupak, već su u pritvoru bili izloženi režimu prebijanja, mučenja i - u nekim slučajevima - ubistvu, pokazuje sa naglašenom jasnoćom kritične posledice koje su proisticale iz odsustva odgovarajućih garantija u ovom slučaju.

Iz toga sledi da takav režim zatvaranja predstavlja kršenje odredbi koje štiti važne vrednosti, koje su u okolnostima ovog slučaja - sud je siguran - imale ozbiljne posledice po žrtve. Po mišljenju ovoga suda, pravo zasnovano na međunarodnim ugovorima nije uspelo da odrazi pun opseg međunarodnog običajnog prava u vezi protivpravnog zatvaranja koje je pratilo pritvor lica koja je trebalo da budu zaštićena, ali nisu, sudskim garantijama.

U središtu ovih pitanja jeste fundamentalno, mada ne apsolutno, pravo na slobodu ličnosti. Suština zaštite koju pruža čitav niz konvencija jeste da lišavanje slobode ne sme biti proizvoljno. Činjenica da se međunarodno običajno pravo u ovoj oblasti ne može utvrditi samo pozivanjem na ratifikovane sporazume je takođe pokazana u činjenici da države često i sa entuzijazmom ratifikuju sporazume koji potvrđuju principijelna pitanja koja se tiču ljudskih prava, pogotovo u vezi slobode ličnosti, ali su ipak krajnje nevoljne da pruže neki specifičan pravni mehanizam za sprovođenje međunarodnog prava. Nije u skladu sa razumnim očekivanjima civilizovanih ljudi da ovaj neobičan raskorak treba rešavati na način koji nije primeren zaštiti ovog fundamentalnog ljudskog prava.<sup>39</sup>

Da sumiramo stanovište: činjenica je da neke države prilikom zauzimanja svoje pozicije u pregovorima o konvencijama koje se tiču unutranjeg oružanog sukoba imaju neizostavno interes da poreknu pre nego potvrde pun opseg postojećeg običajnog prava. Kada ne bi bilo tako, armija komentatora koji već godinama kritikuju neodgovarajuću distinkciju nametnutu kvalifikacijom o unutrašnjem/međunarodnom konfliktu tada ne bi imala mnogo razloga da se žali.

<sup>39</sup> Vidi Natalie Wagner "The development of the grave breaches regime and of individual criminal responsibility by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia" [ "Razvoj režima teških povreda Ženevske konvencije i pojedinačne krivične odgovornosti u Međunarodnom krivičnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju"] IRRC, jun 2003., sveska 85, br. 850, str.351, na str.372, fuznota 129: "U svojoj presudi u predmetu Tužilaštvo protiv Kupreškića Tribunal se pozvao na "...napredni trend ka takozvanoj "humanizaciji" međunarodnih pravnih obaveza....", a pogotovo na Martensovu klauzulu koja, kao minimum, poziva na "principe humanosti" i "diktat javne savesti(..) i usmerava svaki put kada neka odredba međunarodnog humanitarnog prava nije dovoljno stroga ili određena: u tim slučajevima opseg i namera odredbe se moraju definisati pozivanjem na te principe i diktate", presuda u predmetu Kupreškić, predmet br. It-95-16, 14. januar 2001., stav 540.

Prema tome, sudovi bi trebalo da paze i obezbede da se međunarodno običajno pravo ne erodira tvrdnjom da ratifikovani sporazumi predstavljaju pun domen postojećeg međunarodnog običajnog prava, te tako osiguraju da tenzija između interesa pojedinačnih ljudskih bića s jedne strane, i veštačke tvorevine države koja tvrdi da ih zastupa s druge strane, nema za posledicu neodgovarajuću zaštitu pojedinaca u vreme unutrašnjeg oružanog sukoba.

U kontekstu međunarodnog oružanog sukoba, prava zaštićenih lica u oblasti zatočenja i određivanja prebivališta obrađena su u članovima 42, 43 Četvrte ženevske konvencije, a član 147 se posebno odnosi na lišavanje prava na pravično i redovno suđenje. Kada je u pitanju unutrašnji oružani sukob, postoji takođe odredba koja štiti prava pritvorenih lica u okolnostima krivičnog gonjenja.<sup>40</sup> Međutim, "protivpravno zatvaranje" se kao takvo ne pominje ni u zajedničkom članu 3 niti u Dopunskom protokolu II. I pred toga, Statut MKS sadrži odredbu o krivičnom delu ratnog zločina u slučaju da su zaštićena lica u međunarodnom oružanom sukobu lišena ispravnog sudskog postupka, a slične odredbe se primenjuju na one koji ne uzimaju aktivno učešće u neprijateljstvima u unutrašnjem oružanom sukobu.<sup>41</sup>

U najvećem broju slučajeva, lica su zatvarana zbog razloga za koje je krivično veće našlo da su bili nedovoljni, ponekad u tolikoj meri da čak ne opravdavaju ni preliminarni korak hapšenja. U tim slučajevima, pritvor je bio arbitraran od momenta hapšenja. U slučajevima gde je krivično veće našlo da bi razlozi mogli opravdati hapšenje, jasno je da nije bilo nezavisnog procesa sudske revizije, niti je uspostavljen bilo kakav potonji sudski proces koji bi pritvorenom licu omogućio da ospori nalog za svoje pritvaranje. U svim slučajevima, namera da se pritvorena lica gone za svoja navodna dela ili druge prekršaje prema tvrdnjama OVK, sprovedena je u suprotnosti sa zahtevima zajedničkog člana 3 i Protokola II.

Dokazi u ovom predmetu ukazuju da su oslobođanje ili nastavak pritvora zavisili od stanovišta viših komandanata OVK i nikog drugog. Krivično veće je ovde našlo da su tokom oružanog sukoba 1998. i 1999. kosovski Albanci optuženi za kolaboraciju bili nasilno otimani ili u nekim slučajevima pozivani i stavljeni u pritvor za navodne prekršaje koji su u najboljem slučaju bili loše definisani. Suština navoda je varirala, mada je u većini slučajeva efekat bio da se utvrdi da je ponašanje tih lica nепрлиčno ili neloyalno OVK. Iz iskaza svedoka je jasno da je zatočenje pritvorenih sprovedeno sa namerom da se održi nekakav oblik grupnog sudskog procesa. Činjenica da sudski postupci koji su obavljeni nisu sadržali osnovne sudske garantije a da se pritvor mnogih osoba nastavlja, neizostavno vodi do zaključka da je pritvor ovih lica predstavlja grubo kršenje člana 9 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, zajedničkog člana 3 i člana 6 Protokola II.<sup>42</sup> Odsustvo bilo kakve jasne

<sup>40</sup> Podstav 1(d) zajedničkog člana 3 zahteva da sva lica koja ne uzimaju aktivno učešće u neprijateljstvima koja su podložna krivičnom gonjenju, moraju imati "sve sudske garantije koje su priznate kao nezamenljive od strane civilizovanih ljudi."

<sup>41</sup> Mada postoji razlika u formulaciji ove dve relevantne odredbe (član 8(2)(a)(vi) i član 8(2)(c)(iv)), odredba koja se tiče unutrašnjeg oružanog sukoba direktno odražava odredbe člana 6(2) Protokola II.

<sup>42</sup> U vezi člana 9 stava 4 Međunarodnog pakta, komentar Kancelarije visokog komesara za ljudska prava potvrđuje: "Takođe, ukoliko se koristi takozvani preventivni pritvor, zbog razloga javne bezbednosti, njega

direktive OVK koja reguliše pritvor i suđenje u oblastima Kosova pod kontrolom OVK, služi samo da oteže situaciju.

U svim ovim okolnostima pritvor zatočenika u zoni Lab OVK je sproveđen i održavan uz tako teško prenebregavanje fundamentalnih proceduralnih prava pritvorenih, da se jedino ispravno može oceniti kao protivpravan i arbitraran.<sup>43</sup>

Kako je ranije objašnjeno, činjenica da međunarodno pravo zasnovano na ugovorima ne uspeva da odrazi celokupni sadržaj međunarodnog običajnog prava, pogotovo u oblasti oružanog sukoba, jeste razumljiva i, možda, neizbežna.

Pošto je razmotrio sva pomenuta pitanja i zbog navedenih razloga, sud zaključuje: a) da su žrtve u ovom slučaju bile žrtve protivpravnog zatvaranja zbog odsustva odgovarajućih proceduralnih garantija koje su otežane postupcima prema njima tokom zatočenja, i da je njihovo zatvaranje stoga bilo arbitarno i protivpravno, te da su stoga odgovorna lica počinila teške povrede međunarodnog humanitarnog prava; b) da je opisana odredba u vreme događaja, i u meri da su lica tako opisana imala pravo na nezavisnu i brzu reviziju naloga za svoj pritvor i druge suštinske i osnovne proceduralne garantije, predstavljala deo ustanovljenog običajnog prava u unutrašnjem oružanom sukobu, te je njen nepoštovanje podložno krivičnom gonjenju za delo ratnog zločina.

Član 142 KZJ zabranjuje i kriminalizuje značajan broj postupaka, uključujući "druga protivzakonita zatvaranja" počinjena "za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije", sve dok dati događaj krši odredbe međunarodnog prava; stoga, oni koji su odgovorni za takva dela na Kosovu mogu se goniti za krivično delo ratnog zločina bez obzira na prirodu sukoba, uvek prepostavljajući da su drugi preduslovi za krivično delo okvalifikovano kao ratni zločin takođe utvrđeni.<sup>44</sup>

### **Komandna odgovornost u unutrašnjim oružanim sukobima i primena međunarodnog običajnog prava na Kosovu**

Postoje dva suštinska argumenta u ovoj oblasti. Prvo, prema članu 1.1 Uredbe UNMIK 1999/24, važeći zakon na Kosovu od 10. juna 1999. sastoji se od a) uredbi koje donese UNMIK i b) zakona koji su bili na snazi na Kosovu 22. marta 1989.

---

*moraju kontrolisati iste ove odredbe, tj., ne sme biti protivpravan, i mora biti baziran na osnovama i procedurama ustanovljenim zakonom (stav 1), moraju se pružiti obaveštenja o razlozima (stav 2), i mora biti obezbeđena pravosudna kontrola nad pritvorom (stav 4), kao i kompenzacija u slučaju povrede (stav 5). A ukoliko se, pored toga, podigne krivična optužba u tim slučajevima, mora se obezbediti puna zaštita člana 9(2) i (3), kao i člana 14."*

<sup>43</sup> Vidi član 9 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (*habeas corpus*) i tužilaštvo protiv Krnojelca, IT-97-25-T, 15. mart 2002.

<sup>44</sup> Vidi stavove 132 do 134 u odluci Tadić, i fusnotu 43 gore, gde Tribunal iznosi progresivno usvajanje krivične odgovornosti za kršenje pravila koja se tiču unutrašnjeg oružanog sukoba u odredbi datog člana bivše Jugoslavije i zaključuje (u stavu 134) "Svi ovi faktori potvrđuju da međunarodno običajno pravo nameće krivičnu odgovornost za teška kršenja zajedničkog člana 3, kako je dopunjeno drugim opštim principima i pravilima o zaštiti žrtava u unutrašnjem oružanom sukobu, i za kršenje nekih fundamentalnim principima i pravila u vezi načina i metoda borbe".

Tako je jedan od argumenata da s obzirom da je član 210 Ustava SFRJ iz 1974. bio na snazi tog datuma, međunarodno pravo je isključeno iz unutrašnjeg zakonskog okvira osim u meri u kojoj je sadržano u ratifikovanim međunarodnim ugovorima.<sup>45</sup> Dalje, član 181 Ustava iz 1974., koji je preuzet u članu 27 Ustava iz 1992., predviđa da "Krivična dela i krivične sankcije određuju se zakonom."<sup>46</sup> Ovaj argument takođe odbacuje oslanjanje na član 16 Ustava iz 1992. SFRJ<sup>47</sup>, koji je proširio odredbe prethodnog člana 210 time što je opšte prihvачene odredbe međunarodnog prava prihvatio u unutrašnji pravni poredak, zato što kao prvo, sledi posle 22. marta 1989., a takođe i zbog toga što je manje povoljan po optuženog te stoga navodno odbačen članom 1.4 Uredbe 1999/24.<sup>48</sup>

Međutim, član 1.2 Uredbe 1999/24 predviđa da gde pravni osnov "nije uređen zakonima opisanim u članu 1.1 ove Uredbe, ali je uređen nekim drugim zakonom koji je na snazi na Kosovu posle 22. marta 1989. godine, koji nije diskriminatori i koji je u skladu sa članom 1.3 ove Uredbe, sud, organ ili pravno lice primeniće propise koji su na snazi posle tog datuma." Međunarodno običajno pravo nije uređeno u drugim zakonima predviđenim u članu 1.1 Uredbe, a član 16 Ustava iz 1992. nije diskriminatori. Sud nalazi da su odredbe člana 16 Ustava SFRJ iz 1992. u skladu sa standardima ljudskih prava i konvencijama navedenim u članu 1.3 Uredbe. Kako član 16 inkorporira opšte prihvачena pravila međunarodnog običajnog prava u unutrašnji pravni poredak, neizbežna posledica je da se od 1992. nadalje pozivanje na "međunarodno pravo" u članu 142 mora tumačiti tako da obuhvata i ratifikovane međunarodne ugovore i običajne izvore međunarodnog prava.

Drugi osnov za tvrdnju da se međunarodno običajno pravo ne primenjuje na Kosovu tiče se odredbi člana 1.4 Uredbe UNMIK 1999/24 i tvrdi da je položaj u skladu sa Ustavom iz 1974. bio povoljniji po optuženog, te ga sud mora primeniti. Ako je ovaj argument tačan, uredbe koje donosi UNMIK bi sprečile primenu u 2003. humanitarnog prava na Kosovu koje je već bilo usvojeno i posebno odobreno članom 16 Ustava SFRJ iz 1992. i na drugi način. Jedva da je potrebno reći da ovo sasvim sigurno nije bila namera UNMIK: čitav sadržaj Uredbe 1999/24 usmeren je na to da se obezbedi da se međunarodno priznati standardi ljudskih prava, koje je sam Ustav SFRJ iz 1992. težio da prihvati, uvažavaju i da se čvrsto ukorene na Kosovu.

Pored toga, ovakvo tumačenje člana 1.4 Uredbe 1999/24 je potpuno suprotno objašnjenju koje je pružio tadašnji SPGS u svom pismu od 29. decembra 2000., koje

<sup>45</sup> Član 210 Ustava SFRJ iz 1974. je predviđao da "Međunarodni ugovori primenjuju se danom stupanja na snagu, ako aktom o ratifikaciji nije drukčije određeno. Sudovi neposredno primenjuju međunarodne ugovore koji su objavljeni."

<sup>46</sup> U engleskom prevodu moguće je reći "statute" ili "law."

<sup>47</sup> Član 16: "(1) Savezna Republika Jugoslavija u dobroj veri ispunjava obaveze koje proizlaze iz međunarodnih ugovora u kojima je ona strana ugovornica. (2) Međunarodni ugovori koji su potvrđeni i objavljeni u skladu sa ustavom i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni su deo unutrašnjeg pravnog poretkta."

<sup>48</sup> Druga rečenica, član 1.4, "U toku krivičnog postupka, okrivljeni može koristiti najpovoljnije odredbe krivičnog zakona koji je bio na snazi na Kosovu od 22. marta 1989. godine do dana donošenja ove Uredbe".

razjašnjava da član 1.4 ima namjeru da omogući da optuženi ima korist od blaže kazne u slučaju da je predviđena kazna za krivično delo smanjena između datuma izvršenja dela i konačnog izricanja kazne.<sup>49</sup> Kada se, stoga, ovako shvati, član 1.4 posebno ne daje pravo optuženom da bira po volji između različitih zakona na snazi između 22. marta 1989. i 10. decembra 1999., (što bi bilo nešto sasvim novo u principu), već teži da usvoji i primeni vrlo široko usvojenu odredbu zakona o ljudskim pravima.

Alternativa ovim argumentima jeste da se međunarodno običajno pravo primjenjuje na Kosovu neposredno. U vezi člana 142 KZJ, ovaj argument tvrdi da nema kršenja principa po kome krivična dela i kazne ne smeju biti retroaktivni gde sud usvoji ništa više nego, "proširenu adaptaciju nekih pravnih sastojaka krivičnih odredbi na nove društvene uslove."<sup>50</sup> U predmetu *CR protiv Ujedinjenog Kraljevstva*<sup>51</sup>, Evropski sud je držao da se Evropska konvencija generalno ne može tumačiti, "kao da stavlja van zakona postepeno razjašnjenje odredbi o krivičnoj odgovornosti putem sudske interpretacije od predmeta do predmeta, pod sulovom da razvoj koji iz toga proistekne jeste u skladu sa suštinom krivičnog dela i da se može razumno predvideti"; (stav 34). Stoga je jasno da se sud u velikoj meri usmerio na razmatranja o dostupnosti i predvidivosti. Ovu procenu nalazi čvrste argumente i u drugim izvorima.<sup>52</sup> Ispravno ograničenje ovog pristupa jeste da nijedan optuženi ne može biti u stanju da ispravno tvrdi da je bio iznenađen što je njegovo ponašanje ili propust podložno krivičnoj odgovornosti prema međunarodnom pravu. Tako, suština krivičnog dela mora ostati ista, razvoj razumevanja krivičnog dela mora biti u skladu sa fundamentalnim principima međunarodnog prava, a krivična odgovornost mora biti predvidiva.

U kontekstu predmeta pred nama, krivična odgovornost u vezi komandne odgovornosti u unutrašnjem oružanom sukobu: 1) ne bi stvorila novo krivično delo, već bi samo dovela do prilagođavanja ili boljeg razumevanja krivičnog dela ratnog zločina predviđenog članom 142 u vezi sa članom 30 (komandna odgovornost kao krivično delo propusta); 2) primenila bi i odrazila princip međunarodnog krivičnog prava, naime, da se komandna odgovornost može primeniti kao običajno pravilo u međunarodnom pravu u unutrašnjem kao i u međunarodnom oružanom sukobu u skladu sa evolucijom doktrine o ljudskim pravima; i 3) odrazila bi jasnu činjenicu da je krivična odgovornost prema međunarodnom pravu bila potpuno predvidiva time što je optuženi uzeo u obzir pomak u primeni međunarodnog humanitarnog prava sa pristupa orijentisanog prema državnom suverenitetu prema pristupu orijentisanom prema ljudskom biću (vidi *Tadić, odluka o jurisdikciji*, 2. oktobar 1995).

<sup>49</sup> "Namjeru člana 1.4 bila je da odrazi princip iznesen u članu 15(1) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, naime, da "ako posle izvršenja krivičnog dela zakon predviđa lakšu kaznu, krivac treba se koristi time", stav 4 odgovora SPGS na zatraženo tumačenje važećeg zakona sudije Anješke Klonovijecke-Milar u skladu sa članom 2 pomenute Uredbe.

<sup>50</sup> Vidi radi rasprave o ovom pitanju A. Cassesse "International Criminal Law", Oxford University Press, str. 149.

<sup>51</sup> CR protiv Ujedinjenog Kraljevstva, Evropski sud za ljudska prava, 27. oktobar 1995.

<sup>52</sup> Vidi A. Cassesse, supra str. 153; i predmet *tužilaštvo protiv Hadžihasanovića i drugih*, odluka o zajedničkom osporenuju jurisdikcije, 12. novembar 2002.; i odluku o proceduralnoj žalbi o osporavanju jurisdikcije u vezi komandne odgovornosti, 16. jul 2003., IT-01-47-AR72.

Da bi dalje objasnilo gledište da su neka običajna pravila evolvirala u međunarodnoj zajednici koja kriminalizuju ponašanje u unutrašnjem oružanom sukobu, žalbeno veće u predmetu Tužilaštvo protiv Tadića (proceduralna žalba, stavovi 94-137) je naglasilo razlog koji stoji iza ove evolucije na sledeći način: “*Pristup orijentisan prema državnom suverenitetu se postepeno zamenjuje pristupom orijentisanom prema ljudskom biću. Postepeno, maksima rimskog prava hominum causa omne jus constitutum est (svi zakoni stvoreni su u korist ljudskih bića) dobija čvrsto uporište i u međunarodnoj zajednici. Iz toga sledi da u oblasti oružanog sukoba distinkcija između ratova među državama i građanskih ratova gubi svoju vrednost što se ljudskih bića tiče. Zašto štititi civile od ratnog nasilja, ili zabranjivati silovanje, mučenje ili proizvoljno uništavanje bolnica, crkava, muzeja ili privatnog vlasništva, kao i zabranjivati oružje koje izaziva nepotrebnu patnju kada su dve suverene države uključene u rat, a istovremeno se uzdržavati od donošenja istih zabrana ili pružanja iste zaštite kada oružano nasilje izbije, „samo“, u okviru teritorije suverene države? Ako se međunarodno pravo, naravno sve vreme čuvajući legitimni interes država, mora postepeno okrenuti zaštiti ljudskih bića, sasvim je prirodno da pomenuta dihotomija postepeno gubi na težini*” (stav 97).

Tako jurisprudencija Tribunala drži da kršenje humanitarnog prava u unutrašnjem sukobu predstavlja ratni zločin u užem smislu, što je posledica evolucije običajnih pravila u međunarodnoj zajednici, čemu je razlog postepeni prelazak sa pristupa orijentisanog prema državnom suverenitetu na pristup orijentisan ljudskom biću. Prateći ovu argumentaciju, logično je prihvatići da isti postepen proces vodi prihvatanje principa komandne odgovornosti do tačke da je on sada prihvaćen kao običajno pravilo međunarodnog prava u unutrašnjim kao i međunarodnim oružanim sukobima. Komandna odgovornost je ključna u okviru svake vojne jedinice umešane u svaki oblik sukoba: a) da bi osigurala disciplinu i poštovanje nacionalnog i međunarodnog humanitarnog prava, i b) kako bi se civili i ljudska bića zaštitili od zloupotreba i nepotrebne patnje. Nikakva kredibilna argumentacija ne može potkrepliti razliku u pristupu primeni krivične odgovornosti na ovom polju koja je zasnovana samo na pitanju da li sukob treba oceniti kao unutrašnji ili međunarodni po karakteru – faktoru koji je potpuno irrelevantan u humanitarnom smislu. Komandna odgovornost u unutrašnjem oružanom sukobu je takođe prirodna posledica principa odgovorne komande obuhvaćenog članom 1 Drugog ženevskog protokola iz 1977., kako je objašnjeno u presudi po žalbi na jurisdikciju u Hadžihasanović,<sup>53</sup> gde sud jasno navodi da “dužnosti koje čine odgovornu komandu se generalno sprovode putem komandne odgovornosti, ova druga poistiće iz prve.”

Štaviše, postojanje domaće sudske prakse, koja naglašava da se ratni zločin protiv civilnog stanovništva može izvršiti nad stanovništvom sopstvene države (VS Bosne i Hercegovine, Kz. 663/53), dalje ide u prilog teorije o predvidivosti krivičnog dela. Konačno, i naglašavamo, postojeći ustavni okvir u vreme izvršenja krivičnih dela, Ustav SFRJ iz 1992., koji je opšte prihvaćeno pravilo međunarodnog prava preuzeo kao deo unutrašnjeg pravnog poretku, potkrepljuje legitimnost kriterijuma o

<sup>53</sup> Vidi u prethodnom tekstu.

predvidljivosti i dostupnosti, kao i iskazi koje su optuženi dali tokom glavnog pretresa da su bili svesni svojih obaveza prema međunarodnom humanitarnom pravu. U ovim okolnostima ne može biti nikakve istinske sumnje da je u vreme propusta koji je rezultirao u nalazu protiv Rustema Mustafe on bio kriv za krivično delo u skladu sa principom komandne odgovornosti, optuženi je znao ili je trebalo da zna da čini krivično delo protiv međunarodnog i domaćeg prava.

Pa ipak, postavlja se pitanje da li odredbe člana 1.4 Uredbe 1999/24 sprečavaju ovaj sud da doneće osudu i presudu za krivično delo u skladu sa principima komandne odgovornosti kako je napred objašnjeno, čak i ako optuženi nije imao iluzija ili nije trebalo da ima iluzije da izvršava jedno takvo krivično delo u vreme izvršenja. Dve stvari treba primetiti u vezi člana 1.4 Uredbe 1999/24. Prvo, ispravno tumačenje člana 1.4 je onako kako ga je dao tadašnji SPGS, g. Bernar Kušner, kako je napred izneto; namera ovog člana nije da dozvoli da optuženi pobije tužilaštvo pozivanjem na jednu raniju zakonsku odredbu koja je dopunjena pre datuma izvršenja dela. Drugo, jasno je da se druga rečenica člana 1.4 ne odnosi na otelovljenje fundamentalnih principa međunarodnog prava za ukupnu korist društva putem medijuma ustavne promene. Stoga ovaj sud smatra da ne стоји argument da odredbe člana 1.4 sprečavaju pozivanje na član 16 Ustava iz 1992.

U svakom slučaju, zaključna poenta je da i ako bi se pružilo najšire tumačenje druge rečenice člana 1.4 Uredbe 1999/24, čak ni Uredba UNMIK ne može stajati na putu primene fundamentalnih pravila međunarodnog prava, jer međunarodni standardi ljudskih prava imaju primat u odnosu na domaće pravo, nešto što je i prihvaćeno i predviđeno u članu 1.3 ove iste Uredbe i Glavi 3 Ustavnog okvira.<sup>54</sup> U tom kontekstu, uredbe UNMIK su neka vrsta domaćeg zakona i nemaju neki poseban međunarodni ili superiorni kvalitet.

Konačno, prema tradicionalnom principu međunarodnog prava, ukoliko teži da izbegne primenu međunarodnog običajnog prava, država mora dosledno i redovno da izrekne svoje protivljenje i tako jasno pokaže da se međunarodno običajno pravo neće primenjivati u okviru njenih teritorija. Ne samo da za ovo ne postoji primer u modernoj istoriji Jugoslavije, ili bilo kog njenog sastavnog dela, već prihvatanje i sprovođenje osnovnih konvencija o ljudskim pravima od strane SFJ i proširenje definicije međunarodnog prava u članu 16 Ustava iz 1992., jasno ukazuju da je namera zakonodavca bila da prihvati, a ne da odbaci, međunarodno običajno pravo.

Prema tome, ovo krivično veće drži da je međunarodno običajno pravo o unutrašnjim oružanim sukobima, uključujući doktrinu komandne odgovornosti, bilo čvrsto ustanovljeno kao sastavni deo unutrašnjeg pravnog poretku na Kosovu do vremena događaja kojima se ovaj predmet bavi i da ništa u uredbama UNMIK ne sprečava niti bi moglo sprečiti krivično gonjenje i osudu optuženih u odgovarajućim okolnostima krivičnog dela koje je sa time bilo u suprotnosti.

### **Mens rea**

<sup>54</sup> Vidi Uredbu UNMIK 2001/9.

Za krivičnu odgovornost za ratne zločine dovoljno je da je optuženi nameravao da izvrši bitno krivično delo koje leži u pozadini (mučenje, ubistvo, itd.) i da je delo počinjeno u okolnostima koje zadovoljavaju druge uslove prema članu 142, uključujući međunarodno običajno pravo. Najveći deo postupaka koji su dokazani protiv optuženih jesu neposredno utvrđena krivična dela koja po samoj svojoj prirodi pokazuju da je izvršilac postupao sa namerom, uz punu svest o prirodi svojih postupaka i uz pozitivnu nameru da tako postupa.

Ocena postupanja Nazifa Mehemitija kao pomaganja i saučestvovanja sa Ljatifom Gašijem i Rustemom Mustafom u režimu u Lapaštici jeste klasičan primer tog koncepta i u punoj meri potпадa pod odredbe člana 24 KZJ.

U vezi krivičnog dela koje je izvršio Rustem Mustafa, odnosno u vezi njegove komandne odgovornosti na Bajgori, ne postoji nedoslednost između domaćih odredbi člana 30 i međunarodnog običajnog prava. Svaka predviđa da se krivična odgovornost može nametnuti u određenim okolnostima kao rezultat krivičnog propusta. Rustem Mustafa je i sam prihvatio da je on, u slučaju da je jedno ili više lica pod njegovom kontrolom u zoni Laba OVK počinilo neko delo, kao komandant imao dužnost da istraži, i kada je potrebno, kazni, počinioca,<sup>55</sup> a OVK je jasno priznavala i aktivno podržavala njegova zaduženja u ovoj oblasti.<sup>56</sup> Jedini razlog za takvo zaduženje jeste da je ono suštinska odlika i posledica odgovorne komande i postoji radi promovisanja reda i discipline, što je i važna vojna svrha i legitimno očekivanje civilizovanog društva.

### **Mere preduzete za zaštitu svedoka**

Uredba UNMIK 2001/20 (sa izmenama i dopunama u Uredbi 2002/1) je omogućila sudu da, po primanju pismene molbe od javnog tužioca, naloži mere za zaštitu oštećenih strana i svedoka. Mere koje je sud mogao naložiti delujući po takvoj molbi su neograničene,<sup>57</sup> osim da sud mora najpre utvrditi a) da je dotično lice svedok oštećene strane, i b) da postoji ozbiljan rizik, prema definiciji. Kada nalaže mere za zaštitu svedoka, sud mora biti oprezan i osigurati da se ne povrede prava optuženih na pravično suđenje. Stoga, i pored činjenice da Uredba ne predviđa pravo odbrane da iznese svoje protivljenje takvoj molbi, krivično veće je odlučilo da odbrana na суду treba da bude upoznata sa suštinom takve molbe za zaštitnom merom, u najvećoj mogućoj meri koja ne kompromituje njen osetljiv sadržaj, i da treba da se pozove da izrazi svoje komentare i/ili protivljenje tome. Kao posledica ovog procesa, sud je odbio izvestan broj molbi za odobrenje zaštitnih mera ili je naložio ograničenje mere od onih koje je zatražio javni tužilac.<sup>58</sup>

<sup>55</sup> Zapisnik sa suđenja, 14.03.03., str.9.

<sup>56</sup> Vidi materijalni dokaz 14, predmet 18, dokument Rustema Mustafe koji se tiče zaduženja personala, i njegovo svedočenje u zapisniku sa suđenja, 17.03.03., str.5 "Postojaо je jasan komandni lanac u OVK, koji je stavljen na znanje u obuci i napismeno".

<sup>57</sup> Vidi član 3.1 "sud može da naloži zaštitne mere koje smatra neophodnim, uključujući ali ne ograničavajući se na: (a) do (h).

<sup>58</sup> Vidi na primer odluku u vezi Milovana Stankovića, zapisnik sa suđenja, 09.06.03., str.4.

Evropski sud za ljudska prava se u više navrata bavio problemom zaštitnih mera. Uvrežena je praksa da iako se obično dokazi na suđenju moraju izvoditi na javnom pretresu u prisustvu optuženog i uz usmeno ispitivanje i unakrsno ispitivanje, u određenim okolnostima sud može doneti mere za zaštitu svedoka, uključujući da ide tako daleko da svedoke sasluša anonimno, a da se ne povredi princip pravičnog suđenja zasnovan na članu 6 Evropske konvencije.<sup>59</sup> Naravno, preuzete mere treba da predstavljaju neophodan minimum u pojedinačnom slučaju.

U ovom slučaju sud je bio suočen sa neobično ozbiljnim, ako ne jedinstvenim, razmatranjem u vezi bezbednosti svedoka. Sud je primio opširne, poverljive molbe od međunarodnog javnog tužioca i naglašava, kako je često iznošeno na pretresu, da je Kosovo mala oblast a njegovo društvo sa snažnim društvenim i porodičnim vezama.<sup>60</sup>

Posebni detalji predloga javnog tužioca za uvođene zaštitnih mera su poverljive prirode. Nalozi koje je sud izdao nisu povreljivi i dostupni su stranama u postupku i javnosti. Prema tome, sud ne vidi nikakvu svrhu da u ovoj presudi obrazlaže zašto je naložio zaštitne mere u individualnim slučajevima. Pa ipak, sud bi trebalo da objasni principe koji su doveli do preuzimanja posebnih mera.

Svojim nalogom od 18. marta 2003., i kao odgovor na prvi predlog javnog tužioca za uveđenje zaštitnih mera u skladu sa članom 3 Uredbe, sud je u vezi svedoka navedenih u predlogu naložio:

- da se iz sudskog zapisnika izostave i brišu imena, adrese, radna mesta, zanimanje i svi drugi podaci koji mogu, ili se mogu iskoristiti za identifikovanje svedoka ili oštećenih strana;
- da svaki svedok i oštećena strana mogu, na svoj zahtev, svedočiti u prostoriji odvojenoj ili skrivenoj od sudnice i da svoj iskaz mogu dati sudu putem

---

<sup>59</sup> Vidi na primer, *Doorson protiv Holandije*, Evropski sud, 26. mart 1996., (Applic. 47698/99; 48115/99) i *Birutis i drugi protiv Litvanije*, Evropski sud, 28. mart 2002. (Applic. 47689/99; 48115/99).

<sup>60</sup> Navedeno je uzeto iz odluke suda od 18. marta 2003.: "Pošto je pažljivo razmotrilo celokupnu istoriju ovog predmeta uključujući i policijske izveštaje, materijale pronađene u pretresu prostorija vezanih za neke od optuženih, izjave date policiji, iskaze koje je uzeo istražni sudija, informacije u vezi pretnji svedocima kako bi izmenili svoje svedočenje, incident u kome je na jednog svedoka pucano, nesumnjivu činjenicu da su neki svedoci promenili svoj iskaz u okolnostima koje ukazuju da su mogli biti zastrašeni da tako postupe, i sadržaj pomenutog predloga (molbe) međunarodnog javnog tužioca, krivično veće nalazi da su zadovoljeni zahtevi izneti u članu 2.3 Uredbe 2001/20. Iz istorije ovog predmeta je jasno, kako je ovde pomenuto, da postoji ozbiljan rizik, znači opravdani strah od opasnosti po život, zdravlje ili imovinu kao očekivane posledice davanja iskaza na sudu u slučaju svakog svedoka ili oštećene strane koja pruži iskaz koji inkriminiše ili može inkriminisati svakog od optuženih, i da taj rizik obuhvata članove njihove porodice. Zbog obimne relevantne činjenične istorije ovog predmeta krivično veće ne dovodi ni u kakvu sumnju navod tužioca da se takav rizik odnosi na slučaj svih svedoka i oštećenih strana (i na članove njihovih porodica) i dalje zaključuje da su zaštitne mere neophodne kako bi se sprečio ozbiljan rizik po ove svedoke, oštećene strane i članove njihovih porodica. Pored toga, činjenica je da je posle nevezanog ali sličnog predmeta pred sudom u Prištini krajem 2002., ubijen iz vatrenog oružja jedan svedok i sa njim dva rođaka, pokazuje stepen u kome se opasnost po svedoke i oštećene strane u predmetima ove vrste mogu odnositi i na članove porodice."

elektronske opreme za prevođenje: ovo može obuhvatiti upotrebu prevodioca koji će prevesti sudu iskaz i opremu za distrorziju glasa.

- U svrhu davanja iskaza, za svakog svedoka i oštećenu stranu koristi se pseudonim, bilo broj ili slovo.
- Tokom svedočenja svedoka ili oštećenih strana, javnost se isključuje iz sudnice i zgrade suda i iz sudskih prostorija.
- Braniocima se ovim nalaže da ne otkriju identitet nijednog svedoka ili oštećene strane niti otkriju ikakav materijal ili informacije koji mogu voditi do otkrivanja identiteta.

Kasnije je međunarodni javni tužilac podneo još predloga sudu u skladu sa Uredbom i pošto je saslušao podneske odbrane i, u nekim slučajevima, neke od optuženih, sud je izdao posebne naloge u vezi individualnih svedoka u okviru opštег naloga koji je ovde izložen. Posebno, sud je modifikovao svoj pristup po pitanju navedene tačke 2, smatrajući da bi sud trebalo da dopusti svedoku da iskaz da iz kabine samo u izuzetnim okolnostima. U skladu s tim, sud je dozvolio svedocima da svedoče iz kabine u samo dva slučaja i zbog razloga koji su izneti. Sud će se više baviti nalozima izdatim za individualne svedoke tokom pregleda njihovih iskaza.

Pored toga, u vezi svedoka "4", međunarodni javni tužilac je podneo predlog sudu u kojem traži da sud izda nalog da svedok "4" ostane nepoznat odbrani. Ovaj svedok je ranije dao izjavu pred istražnim sudijom 18. oktobra 2002.; neki branioci su tom prilikom bili prisutni a svi branioci su bili obavešteni o saslušanju. Iz zapisnika sa tog saslušanja odbrana je znala da je svedok lice koje je bilo pritvoreno u Lapaštici u periodu od novembra 1998. do marta 1999. Mada je krivično veće odobrilo predlog da identitet ovog svedoka ostane tehnički nepoznat odbrani, odbrani je odobren pristup "braon knjizi" (materijalni dokaz 4, predmet 12) kao izuzetno važnom dokazu u predmetu, što je zajedno sa samim iskazom svedoka otkrilo izvestan broj činjenica relevantnih za njegov lični identitet. U ovom slučaju, identitet svedoka je bio, ili je lako mogao biti, znan odbrani. Shodno tome, krivično veće smatra da ovaj svedok nije neko čiji je identitet zaista ostao nepoznat odbrani.

Neophodno je razmotriti ispravno tumačenje Uredbe 2001/20. Najvažniji su članovi 3 i 4. Član 3 tiče se zaštitnih mera koje ne ograničavaju mogućnost odbrane da se upozna sa identitetom svedoka: ovaj član se tiče zaštite svedoka od rizika koji se mogu javiti u slučaju da identitet svedoka postane poznat javnosti.<sup>61</sup> S druge strane, član 4 predviđa nalog za anonimnost. Član 4.2, koji se primenjuje na svedoka kojeg nije predložila odbrana, namenjen je situacijama kada se od suda traži da naloži da svedok ostane anoniman za "optuženog i zastupnike odbrane". U značenju ovog stava, "anoniman" se odnosi na odsustvo otkrivanja informacija u vezi identiteta ili mesta oštećene strane ili svedoka. Prilikom tumačenja ovih reči mora se imati na umu da su one formulisane da bi pomogle primeni i svrsi člana 4. Korisno sredstvo za razumevanje koncepta anonimnosti jeste razmatranje druge strane istog pitanja, naime načina na koji se utvrđuje identitet lica. Često je samo ime dovoljna

---

<sup>61</sup> Vidi primere zaštitnih mera od tačke (a) do (h) u članu 3.

informacija pa da bude jasan identitet datog lica. Međutim, ako samo ime nije dovoljno da se identificuje ta osoba, onda mogu biti neophodni drugi lični podaci, na primer datum rođenja. Konačno, pitanje da li je oštećena strana ili svedok anoniman za optužene i branioce ili ne, može se rešiti samo razmatranjem u svakom pojedinačnom slučaju obima i prirode informacija relevantnih po tom pitanju koje su bile u rukama ili su dostupne odbrani i njihovom razumevanju tih informacija.

Međunarodni javni tužilac je dalje predložio da se svedoku "4" i svedoku "H" odobri da svedoče iz zaklonjene kabine pored sudnice. U slučaju svedoka "4" i svedoka "H", koji je bio spreman da se njegovo ime otkrije, ali ne u javnosti, krivično veće je najpre ispitalo svedoke na zasedanju sa koga je bila isključena javnost. Sud je ovaj korak preduzeo u skladu sa članom 2.4 Uredbe, kako bi sud bio u najboljoj poziciji da odluči da li i kakve zaštitne mere treba da naloži, a takođe i da bi imao priliku da posmatra ponašanje svedoka kada daje odgovor na pitanja veća. Pošto je primenilo ovakav postupak, krivično veće je smatralo da će biti u mogućnosti da zadovoljavajuće oceni svedočenje svakog od ovih svedoka bez obzira što će oni ostati u zaklonjenoj kabini tokom davanja iskaza. U skladu s tim, krivično veće je usvojilo predlog i odobrilo da oba svedoka svoje iskaze daju iz zaklonjene kabine, tako štiteći fizički izgled svedoka od pogleda optuženih i odbrane. Što se svedoka 4 tiče, on je bio prvi svedok koji je u ovom predmetu dao iskaz. U to vreme, u svetu napred iznetih faktora, zabrinutost suda za bezbednost svedoka je bila na vrhuncu. Sud je iz ponašanja i očeglednog straha koji je ispoljio svedok kada se s njim razgovaralo na zatvorenoj sednici, formirao mišljenje da je svedok ozbiljno uplašen da da iskaz na sudu. U slučaju svedoka "H", mladića, on je bio u zaštićenom smeštaju nekih osamnaest meseci i na sudu se pojavio noseći zaštitni prsluk. Sud je zaključio da je on verovatno bio u većoj opasnosti nego bilo koji drugi svedok u predmetu. Pored toga, zbog njegove mladosti, njegov se izgled mogao značajno promeniti tokom protoka vremena od kada su se dati događaji odigrali, te je stoga bilo veoma poželjno osigurati da ga niko ne vidi osim ako je apsolutno neophodno. U skladu s tim, sud je odlučio da on ima svedočiti iz zaklonjene kabine. Odbrana je znala identitet svedoka "H". Ovo su bili jedini slučajevi kada su svedoci dali iskaz iz zaklonjene kabine. U predmetu je iskaz u sudnici dalo ukupno 46 svedoka.

Izvođenje dokaza je tada nastavljeno na normalan način, tako da su stranke bile u mogućnosti da postavljaju pitanja svedoku preko tumača. Sud je smatrao da ovaj metod ispitivanja pruža zadovoljavajući kvalitet sudskog postupka, i primećuje da u nekim slučajevima sud može da dozvoli da ili odbrana ili veće procene iskaze svedoka koji se ne "vide": tako, svedočenje dato uz upotrebu opreme za distorziju glasa ili slike se smatra prihvatljivim u odgovarajućim slučajevima i, naravno, pod uslovom da je odbrana u nekom momentu tokom sudskog postupka imala priliku da unakrsno ispita svedoka, sud može u određenim okolnostima da prosudi o iskazu svedoka koji nisu pred sudom.<sup>62</sup> U ovom predmetu, međutim, sud je video svedoke i razgovarao sa njima pre nego što su dali iskaze i, što je najvažnije, takođe je imao priliku da se upozna sa izjavama ovih svedoka datim istražnom sudiji.

<sup>62</sup> Vidi npr., član 333 (1) i (2) Zakona o krivičnom postupku Savezne Republike Jugoslavije – okolnosti u kojima krivično veće može pročitati iskaz svedoka koji nije pred sudom.

## **Principi u vezi ocene dokaza**

Prilikom ocene dokaza u predmetu, krivično veće je obavezno da oceni sav materijal koji je iznesen kao dokaz na glavnem pretresu.<sup>63</sup> U pogledu svedoka kog je ispitaо istražni sudija, krivično veće nije dužno prihvatiти iskaz koji je svedok pružio na glavnem pretresu već može, sve dok je stvar ispravno ispitana na suđenju i gde odgovarajući razlozi ovakav postupak opravdavaju, prihvatiti umesto toga deo ili celokupni iskaz svedoka dat tokom istrage.<sup>64</sup> Jasno da je ovo važno u slučaju gde optuženi ili svedok na glavnem pretresu pruže svedočenje sasvim drugačije od onog koje su dali istražnom sudiji, pogotovo ako se uzme u obzir pozitivna obaveza suda da teži da ustanovi istinu.<sup>65</sup>

## **Materijalni ili fizički dokazi**

Krivično veće je sastavilo spisak materijalnih ili fizičkih dokaza, koji se nazivaju „materijalni dokazi”, koje je nameravalo oceniti na suđenju. Mnogi od materijalnih dokaza koje je ocenilo krivično veće zaplenila je međunarodna policija u kancelarijama Kosovske albanske informativne službe, poznate kao “KSHIK” ili “KIS”, posle hapšenja Ljatifa Gašija, Nazifa Mehmetija i Naima Kadrijua krajem januara 2002. Ljatif Gaši je u to vreme radio u KIS,<sup>66</sup> i potvrdio je da “*Svi zaplenjeni materijali pripadali su KIS*”. Mada je odbrana uložila nekoliko prigovora na zakonitost pretresa na osnovu navodnih povreda ZKP, krivično veće nema nikakve sumnje da je bilo u pravu što je prihvatiло dokumente koji su zaplenjeni u tom pretresu i što ih je razmotrilo na glavnem pretresu.

Ljatif Gaši je izjavio da je bio ozbiljno ometen pri iznošenju svoje odbrane navodnim gubitkom tekućeg dnevnika, za koji je rečeno da se nalazio kancelariji u vreme pretresa i u koji je, kako je tvrdio, uključio detalje o svim bitkama u kojima je učestvovao: implicirano je da je taj dokument izgubila ili policija ili kasnije sud. G. Gaši je pomenuo svoj dnevnik kada ga je prvo ispitala istražni sudija 28. januara 2002. i ponovo postavio to pitanje pred krivičnim većem. Tokom glavnog pretresa, u skladu sa predlogom odbrane u ime Ljatifa Gašija, sud je čuo svedočenje Albane Muhadžiri. Ona je izjavila da je pisustvovala pretresu kancelarije Ljatifa Gašija i rekla da je sve dokumente iz njegove kancelarije odnela policija. Kasnije tokom davanja iskaza, u vezi neposrednog pitanja Ljatifa Gašija da li je ikada od nje zatraženo da nešto privatno ili lično zapiše za njega, svedok je izjavila da je radila na transkripciji njegovog dnevnika na njegovom kompjuteru u kancelariji tokom vikenda

<sup>63</sup> Član 347 (2) ZKP: *Sud je dužan da svesno oceni svaki dokaz pojedinačno i u vezi sa ostalim dokazima i da na osnovu takve ocene izvede zaključak da li je neka činjenica dokazana.*

<sup>64</sup> Vidi obrazloženje Vrhovnog suda Hrvatske I Kz. 962/72, 26. jul 1972., i I Kz. 13329/76, 20. januar 1977., i član 16 ZKP: *Pravo suda i državnih organa koji učestvuju u krivičnom postupku da ocenjuju postojanje ili nepostojanje činjenica nije vezano ni ograničeno posebnim formalnim dokaznim pravilima.*

<sup>65</sup> Član 15 (1) ZKP: *“Sud i državni organi koji učestvuju u krivičnom postupku dužni su da istinito i potpuno utvrde činjenice koje su od važnosti za donošenje zakonite odluke”.*

<sup>66</sup> Zapisnik sa suđenja, 25.02.02., str.3, 4.

neposredno pre njegovog hapšenja i da je original ostavila na najvišoj polici na njegovom stolu. Kada je ova stvar dalje ispitana, svedok je izjavila da nije sačuvala rad koji je završila bilo na kompjuteru ili na disketi, ali je potom sebi protivrečila rekavši da "Istina je da sam čuvala neko vreme, a onda sam ga obrisala." Svedok je dalje rekla da je obično čuvala svoj rad dok Ljatif Gaši ne bi pročitao i tek tada bi ga brisala. Shvativši da ovaj iskaz ukazuje da je njen rad još uvek na tom kompjuteru, svedok je izjavila da je ona sačuvala rad koji je završila "ali ga je kasnije obrisao virus."

Prema viđenju ovog suda, svedok je bila spremna da izmeni svoje odgovore uz potpuno zanemarivanje istine na svaki način za koji je verovala da joj može pomoći u davanju iskaza. Ljatif Gaši je takođe potvrđio da je ovaj svedok radila na transkripciji njegovog dnevnika tokom vikenda pre njegovog hapšenja, međutim sud je primetio da on ranije nikada to nije pomenuo ni istražnom sudiji niti krivičnom veću, i u skladu s tim je krivično veće jasno zaključilo da je ovo neistinito svedočenje izmišljeno kako bi se ojačala žalba vezana za navodno nestali dnevnik. Krivično veće je takođe primetilo da je iskaz Ljatifa Gašija na glavnom pretresu bio izuzetan po svojim uočljivim detaljima koje je on bio u stanju dati prilikom opisivanja svojih kretanja tokom ispitivanog perioda između sredine 1998. i kraja neprijateljstava sredinom juna 1999. Pogotovo, on je bio u stanju dati precizne detalje o datumima i mestima gde je učestvovao u bitkama, i datume i identitet vezan za ranjene ili ubijene pripadnike OVK. U skladu s tim, sud je zaključio da bez obzira da li je pomenuti dnevnik izgubljen ili ne tokom pretresa, jasno je da je Ljatif Gaši na raspolaganju imao detaljne informacije o svom kretanju tokom relevantnog perioda i da, stoga, nije bio u značajnoj meri ometen da izloži svoju odbranu. U vezi tvrdnje Ljatifa Gašija da je nemoguće da je on počinio ijedan od zločina iz navoda protiv njega usled toga što je učestvovao u borbama, sud zna da je bilo moguće, zbog relativno male teritorije na kojoj je operisala OVK u zoni Lab, putovati od jednog mesta na drugo u zoni u kratkom vremenu, čak i u najtežim vremenima tokom 1998. i 1999. Sud je dalje zaključio da je personal OVK na višim položajima imao vozila kojima su putovali kada je bilo potrebno.

### **Pseudonimi svedoka**

Tokom sudske istrage ovog predmeta mnogi svedoci su obeleženi pseudonomom. Da bi se osigurala bezbednosti svedoka tokom glavnog pretresa i radi jednostavnosti, mnogi svedoci su na suđenju pomenuti pod istim pseudonimima, mada to nije obavezno bio slučaj. Ovo ne znači da su svedoci bili anonimni za odbranu jer je odbrana bila upoznata sa identitetom ovih svedoka. Cilj krivičnog veća prilikom primene ove prakse bio je da teži da u najvećoj mogućoj meri smanji mogući rizik po te svedoke.

### **OCENA DOKAZA**

#### **Uvod**

Prilikom ocene dokaza u ovom predmetu krivično veće je našlo da je najkorisniji pristup, generalno, da se dokazi razmatraju hronološki u vezi sa svakom posebnom lokacijom koja je vezana za ovaj predmet.

### **Bare/Bajgora: avgust/septembar 1998.<sup>67</sup>**

#### **Iskazi optuženih**

Ljatif Gaši je izneo da je pomagao u sektorima zdravstva i logistike od maja do septembra 1998., te da je prvi put učestvovao u teškoj borbi 15. septembra u Kačadolu. U vezi pritvorenih lica, on je izjavio: "Nije istina da sam učestvovao u ispitivanju ikoga od njih ili da sam ikoga maltretirao ili da sam ikoga od njih ubio".<sup>68</sup> On je u to vreme bio član komande zone, ali nije prisustvovao njenim sastancima. On je tvrdio da je svedok Mirvete Konuševci dobijala pretnje od pripadnika Kosovske policijske službe. Jednostavno rečeno, g. Gašijev iskaz bio je da ništa nije imao sa događajima u centru za pritvor u Barama/Bajgori tokom avgusta i septembra 1998.

Nazif Mehmeti je izjavio da nije bio uključen u OVK do, najranije, kraja oktobra 1998., i kako je dalje objašnjeno, krivično veće je našlo da je ovo istinito i tačno.

Naim Kadriu nije optužen u vezi događaja vezanih za Bare/Bajgoru.

Rustem Mustafa je izjavio da je bio komandant zone Lab OVK od septembra 1997. On je rekao da je postojao samo jedan pritvorni centar i da se on nalazio na različitim mestima, uključujući Bajgoru, Majance i Lapašticu. On je izjavio da se informisao o pritvorenim licima, ali nije o svemu bivao obavešten. G. Mustafa je izjavio da zona nije želela da ispituje pritvorene. On je pružio relativno malo detalja o situaciji pritvorenih lica u Barama/Bajgori, međutim uopšteno je njegova odbrana bila da nije imao saznanja o ikakvom lošem postupanju prema pritvorenima te da uslovi za zatočene u različitim centrima pritvora sigurno nisu bili ništa gori od uslova koji su pogadali civilno stanovništvo. On je objasnio da je OVK bila obavezna da preduzme mere protiv onih koji su ugrožavali bezbednost naroda, da je njihova namena u pritvaranju lica bila da spreče ta lica da nastave sa svojim delovanjem, i da su zapravo preduzete mere bile one koje su neizbežne i neophodne u takvim okolnostima.

#### **Pritvor i pritvorena lica**

<sup>67</sup> Dokazi jasno pokazuju da su tokom avgusta i septembra 1998. pritvorena lica preseljavana između Bara, Bajgore i drugih lokacija, s tim što je Bajgora bila glavna lokacija. Svedoci i optuženi su ponekad upotrebljavali Bajgoru kao generički naziv za centre za pritvor u to vreme (vidi Rustem Mustafa u daljem tekstu): krivično veće takođe ponekad koristi naziv Bajgora u ovom smislu.

<sup>68</sup> Zapisnik sa suđenja, 20.02.03.

Jasno je utvrđeno da je postojala neka vrsta mesta za pritvor u Barama/Bajgori u avgustu i septembru 1998.<sup>69</sup> Rustem Mustafa je izjavio, "Što se Bajgore tiče, neki ljudi su tamo držani u pritvoru, to je moglo biti negde krajem avgusta 1998". Svedoci koji su govorili o pritvoru u Bajgori su bili Milovan Stanković, Fadilj Suljevici i Isljam Ahmeti. U vezi datuma svog pritvora, Stanković je izjavio da je u pritvoru bio od 2. avgusta 1998., a da je pušten posle 56 dana, 26. septembra 1998.<sup>70</sup> Stanković je dao iskaz na javnom pretresu. On je izjavio da je bio zatočen na ukupno četiri različita mesta, uključujući Bare/Bajgoru, a kada je oslobođen, dat mu je nalog za oslobađanje koji je nosio datum 26. septembar 1998. (materijalni dokaz 27). Odbrana je sugerisala da je ovaj dokument falsifikat, međutim falsifikati se normalno prave da bi služili nekoj nedoličnoj svrsi. Mada je istina da dokument nije napisan u istom stilu kao drugi dokumenti za koje se tvrdi da ih je izdala OVK, takođe je tačno da ti drugi dokumenti nisu jednoobrazne prirode. U ovom slučaju, veće ne vidi da dokument služi bilo kakvoj svrsi koja bi bila u skladu sa falsifikatom: da je Stanković bio u pritvoru makar do 15. septembra potvrdila su svedočenja drugih svedoka zatočenih sa njim, a krivično veće ne vidi nikakvu svrhu u dodavanju još deset dana ovom i tako dugom periodu, pogotovo kada ni sam Stanković ne navodi da se išta od izuzetnog značaja dogodilo tokom tog vremena. Pored toga, sasvim je moguće da je forma dokumenata varirala s vremenom na vreme, ukazujući na ograničenja pod kojima je OVK delovala, pogotovo tokom 1998. Najzad, tekst dokumenta je sasvim u skladu sa autorstvom OVK. Datum 2. avgust se pojavljuje u nekoliko lekarskih izveštaja (vidi materijalni dokaz 28). Mada je drugi datum, 26. septembar, osporavan jer je odbrana tvrdila da je Stanković oslobođen najkasnije oko 15. ili 16. septembra, krivično veće je primetilo da je veoma sličan datum, 27. septembar, naveden u lekarskom izveštaju o stanju Stankovića pripremljenom marta 1999. (materijalni dokaz 27).

Stanković je izjavio da su se, dok je on bio u pritvoru, tamo takođe nalazila šestorica Albanaca, uključujući Sabita Berišu i Osmana Sinanija.

Sabit Beriša<sup>71</sup> (pročitano u zapisnik) je rekao da je on bio pritvoren, kako misli, 18. avgusta 1998. i da ga je OVK držala oko dvadeset dana na Bajgori. On je izjavio da je u pritvoru bio sa Stankovićem, koji je oslobođen nekih pola sata pre njega. Prema ovom svedočenju, on i Stanković su oslobođeni oko 7. septembra 1998., datuma koji nije u skladu sa drugim dokazima, i koji veće smatra netačnim.

Fadilj Suljevici<sup>72</sup> je svedočio na javnom pretresu i izjavio da je bio u pritvoru OVK na Bajgori od 23. avgusta 1998. do 15. septembra, kada su zatočeni odatle evakuisani u Lauše, odakle su oslobođeni 17. ili 18. septembra 1998: on je izjavio da je Stanković oslobođen dan pre njega.

<sup>69</sup> Vidi zapisnik sa suđenja, 14.03.03., str.9.

<sup>70</sup> Zapisnik sa suđenja, 09.06.03., str.8.

<sup>71</sup> Zapisnik sa suđenja, 10.06.03.

<sup>72</sup> Zapisnik sa suđenja, 17.06.03.

Isljam Ahmeti<sup>73</sup> (pročitano u zapisnik) je izjavio da je bio pritvoren od 2. septembra 1998. na Bajgori i potvrdio da su se u grupi od oko pet drugih lica nalazila dvojica imenom "Stank" i "Sabit": jasno je da su ovo bili Stanković i Sabit Beriša. On je izjavio da su posle nekih sedam dana svi zatočeni premešteni u selo Majance, odakle je on oslobođen negde 12. ili 13. septembra. On je izjavio da je od pritvorenog koji se zvao "Naz", koji je posle njega oslobođen, saznao da je Stanković oslobođen posle Naza: tako Isljam Ahmeti nije bio u stanju da pomogne u određivanju datuma kada je Stanković oslobođen. Bajram Ahmeti (takođe pročitano u zapisnik) je izjavio da se on raspitivao kako bi pronašao brata i da je uspeo da ga nađe. On je rekao da su pritvoreni premešteni sa Bajgore i da je bio u stanju da brata vidi u Majancu. On je izjavio da njegov brat nije imao pojma zašto je pritvoren.

Svedok Mirvete Konuševci je izjavila<sup>74</sup> da, suprotno policijskim izveštajima, nju OVK nije držala u pritvoru tokom sukoba. Ona je izjavila da je dobrovoljno otišla OVK jer je imala problema sa svojim mladićem, Agimom Musljiu, koji ju je "prodao" jednom srpskom policajcu, koji ju je potom maltretirao, silovao i tukao. Ona je rekla da ju je taj čovek držao tri godine i da je otišla OVK "*da bih spasila svoj život*". Istražni sudija je primetio da je svedok izgledala zaplašeno, na šta je svedok rekla da je to zbog toga što ponovo preživljava svoje iskustvo. Ovaj svedok je izjavila da je tri puta razgovarala sa policijom UNMIK, i rekla da je sa njima razgovarala zato što ju je Agimova sestra na to nateralala, a da su je dvojica njegove braće odvela u neku kuću i pretukla je. Prema svedoku, međutim, ona je rekla istinu policiji UNMIK, odnosno da joj je OVK spasla život, a onda joj je policija rekla da će je odvesti u koju god zemlju želi kako bi se pojavila kao svedok. Ona je nastavila rekavši da joj je policija pokazala fotografiju i da je ona tu osobu identifikovala rekavši da joj je on spasio život.

Svedok je nastavila da insistira da nije promenila svoju izjavu. Svedok je takođe izjavila da se nije žalila policiji UNMIK zbog maltretiranja koje je doživela u rukama nekoga po imenu "Bec" jer se od njega plasila.

Da bi se ocenila verodostojnost ovog svedoka, neophodno je takođe razmotriti iskaz koji je dao svedok "J", čiji iskaz istražnom sudiji od 19. februara 2002. je pročitan na glavnom pretresu 23. jula 2003. uz pristanak stranki u postupku. Ovaj svedok je tvrdila da je bila prisutna kada su pripadnici OVK kidnapovali njenog brata iz porodičnog doma 23. februara 1999. i detaljno je opisala taj događaj. Ona je prepoznala trojicu muškaraca kao Jetulaha Ždrelu, Jašara Ejupija i Hajredina Berišu. Ona je pitala ali joj nije rečen razlog hapšenja njenog brata, a njihova molba da mu se dozvoli da sledećeg dana ode u štab OVK je odbijena pošto su vojnici radio vezom kontaktirali komandu. Sama svedok se pridružila OVK 5. septembra 1998., i ispitivao ju je Ljatif Gaši koji se prema njoj ponašao nepristojno i uvredljivo. Ona je bila pripadnik OVK na Bajgori i mogla je potvrditi da je Mirvete Konuševci u to vreme bila zatočena od strane OVK. Ona je posebno izjavila da su joj kolege rekle da je Mirvete Konuševci maltretirao Ljatif Gaši, koji joj je slomio sve zube. Ovaj

<sup>73</sup> Zapisnik sa suđenje, 10.06.03.

<sup>74</sup> Iskaz istražnom sudiji, 28.10.02.

svedok je videla Mirvete Konuševci dok je ova druga bila u pritvoru i videla je da je ona u veoma jadnom stanju i da je u pritvoru tri dana. Ljatif Gašić je svedoka upitao da li je Mirvete Konuševci bila devojka njenog brata. Svedok je rekla da nije znala da li je bilo drugih pritvorenih, te da nije imala kakvo posebno interesovanje za Mirvete Konuševci.

U oceni svedočenja Mirvete Konuševci i ikaza koji je o njoj dala svedok "J", koji je, kako je naglašeno, pročitan u zapisnik, veće je bilo suočeno sa situacijom reči jedne osobe protiv reči druge. Veće je imalo ozbiljne sumnje u vezi istinitosti ikaza Mirvete Konuševci ali je na kraju smatralo da u odsustvu jasne potpore u svedočenju svedoka "J" koji se tiče Mirvete Konuševci, treba da sumnju izrazi u korist optuženog, te je u skladu s tim zaključilo da nisu dokazana dela protiv optuženih u vezi navoda koji se tiču Mirvete Konuševci. Veće je, međutim, zaključilo da se takva poteškoća nije javila u vezi ikaza svedoka "J" u onoj meri u kojoj je svedok govorila o svom bratu, jer je taj deo njenog svedočenja konzistentan sa ikazom svedoka "I" a takođe i sa opštim zaključkom veća o uslovima i postupanju prema pritvorenim licima u Lapštici, što se detaljno evaluira u tekstu koji sledi.

Nurednim Ibiši<sup>75</sup> je svedočio na otvorenom pretresu i izjavio da je OVK bila na Bajgori od jula 1998 i da je 151. brigada, kojom je on komandovao, bila tamo krajem avgusta ili početkom septembra. On je imao saznanja o pritvaranju Stankovića. Veće je zaključilo da je svedok izbegavao odgovor kada je iznova traženo da kaže ko je bio odgovoran za pritvorena lica u Bajgori, jer je samo ponavljaо, "Ja znam da su vojnici vodili računa o njihovoј bezbednosti. A ko je bio odgovoran, to ja ne znam." S obzirom da je Nuredin Ibiši komandovao 151. Brigadom, koja je operisala u toj oblasti, ova tvrdnja je svakako lažna: nemoguće je da on ne zna ko je bio odgovoran za pritvorene u Barama/Bajgori. Isto tako, njegovu tvrdnju da Stanković "nije bio maltretiran" dok je bio u pritvoru ovo veće smatra bezvrednom, jer dolazi od nekoga ko je namerno skrivaо istinu tokom svedočenja. Nuredin Ibiši je rekao da je on imao veze sa odlukom da se Stanković oslobođe i da Stanković nije oslobođen sve negde do posle 18. septembra 1998.: "Do 18. Septembra, kada smo bili primorani da napustimo Bajgoru, još uvek nismo imali sve informacije o Stankoviću koje su nam bile potrebne. Ne mogu da kažem da li je bio ispitivan, ali mi smo tada morali da se pokrenemo i suočimo sa mnogim problemima, njegovo oslobođanje je kasnilo". Ovaj deo svedočenja Nuredina Ibišija je u potpunosti u skladu sa ikazom Stankovića.

Pošto je razmotrilo sve iznesene ikaze, krivično veće zaključuje da je bilo pritvaranja kosovskih Albanaca, uključujući onih koji su ovde navedeni, a takođe i Srbina Milovana Stankovića, u centrima za pritvor na Bajgori u zoni Laba tokom perioda od početka avgusta 1998. do sredine septembra 1998., a da u vezi Milovana Stankovića krivično veće, zbog već iznetih razloga, prihvata da je dokument materijalni dokaz 26 autentičan i zaključuje da je on bio u pritvoru OVK u zoni Laba do 26. septembra 1998.

<sup>75</sup> Zapisnik sa suđenja, 22.05.03. i 23.05.03.

## **Postupanje prema zatvorenicima na Barama/Bajgori**

Stanković je pružio detaljan opis kako se prema njemu postupalo u toku pritvora i pred istražnim sudijom i pred krivičnim većem. Iako je krivično veće uočilo izvesne nepodudarnosti, glavni elementi njegovog svedočenja ostaju dosledni. Pored toga on je naveo da je dok je bio u pritvoru još jedan zatvorenik, kosovski Albanac Sabit Beriša, takođe bio teško pretučen.<sup>76</sup> Stanković je naveo da je bio izložen ponovljenom batinanju i da su mu u usta stavljani i drška od metle i pištolj, a da su ga tukli po nožnim prstima drškom od metle. Sabit Berša je poricao da je prebijen ili da su Stanković ili bilo ko drugi prebijani u njegovom prisustvu kada je davao iskaz istražnom sudiji, međutim bio je vidno uznemiren. Iz pitanja istražnog sudije je jasno da je sudija smatrala da joj ovaj svedok ne govori istinu i krivičnom veću je sasvim jasno da je svedok bio uplašen kada je davao iskaz istražnom sudiji.<sup>77</sup> Važno svedočenje o Sabitu Beriši je, međutim, pružio Fadilj Suljevici, koji je izjavio da mu se Sabit Beriša žalio da je pretučen tokom vremena kada su obojica bila u pritvoru, mada on, Suljevici, nije video nikakve znake prebijanja na Beriši niti, zapravo, na Stankoviću. Isljam Ahmeti je rekao da ništa ne zna o nikakvom prebijanju Stankovića ili Beriše i nijedan od njih mu se nije požalio da je bio prebijen.

Prema viđenju krivičnog veća, pravovremena žalba Beriše Suljeviciju potkrepljuje Stankovićevu tvrdnju da su i on i Beriša batinani. Pored toga, krivično veće je proučilo lekarske nalaze koje je podneo Stanković (materijalni dokaz 27). Oni pokazuju da je Stanković bio na medicinskom lečenju od 30. septembra 1998. i da je imao fizičke povrede koje su se sastojale od polomljenog ili verovatno polomljenog dvanaestog rebra, urološke probleme i znatne psihičke smetnje. Medicinski nalazi govore da se Stanković požalio da je bio kidnapovan, prebijen i "mučen" dok se nalazio u pritvoru OVK.

Interesantno je da Stanković tvrdi da je batinanje prestalo pošto je prebačen u Bajgoru, mada je baš u Bajgori pretrpeo najgore psihičko zlostavljanje kada su jedne noći on i Osman Sinani odvedeni u šumu s povezom preko očiju i svezani za dva posebna drveta: "*Bili smo svezani posebno. Ja sam bio zavezan za jedno drvo a on je bio zavezan za drugo. Oni su rekli Osmanu Sinaniju da prizna da je sarađivao sa Srbima. Ja sam čuo kada su oni ovo rekli i bio sam još uvek s povezom preko očiju. Čuo sam da mu tri puta kažu da prizna, a on je rekao da nema šta da prizna i da ne sarađuje sa Srbima. Onda sam čuo tri pucnja. Da li su ga ubili ili ne, ja ne mogu da kažem, bila je noć, oni su preko glave imali maske: tamne čarape preko glave. Jedan mi je prišao i rekao, "Stankoviću, otvori usta, priznaj ili čemo da te ubijemo". Ja sam rekao, "Ubijte me", kažem, "Pucajte jednom, ne možete me ubiti pet puta". Otvorio sam usta, a pištolj je kliknuo. Pištolj je bio prazan. Ne znam ko je držao*

<sup>76</sup> Zapisnik sa suđenja, 09.06.03., str.6, gde Stanković tvrdi da posle nekoliko dana batinanja, "Bilo je to 21. avgusta kada smo Sabit Beriša i ja pretrpeli najteže povrede...Prebili su nas tako teško, da smo obojica bili u nesvesti dva dana". Stanković je zatim naveo da je imao tri slomljena rebra, naprsao bubreg i da su mu slomljeni zubi.

<sup>77</sup> Vidi iskaz istražnom sudiji od 18.07.02, str.8, kada je svedok poricao da je o slučaju razgovarao sa policijom, izjavivši da je bio isuviše uplašen da bi s njima govorio.

*pištolj jer su svi bili maskirani. Drugi je čovek bio čvrsto vezan za drvo. Znam da je on ostao, a oni su mene stavili u Ladu Nivu. Ja sam poveden do auta, a on je ostao”.*

Krivično veće je vrlo pažljivo analiziralo svedočenje koje je dao Stanković i posebnu pažnju je posvetilo činjenici da je, u početku, na pitanja predsedavajućeg, on poricao da je ponovo odveden na isto mesto u šumi jednom drugim prilikom. Kada je ovo dalje ispitano, međutim, Stanković je potvrdio da se ovaj događaj odigrao, a krivično veće prihvata da on isprva nije potpuno shvatio nameru ispitivanja.<sup>78</sup> Krivično veće je, dalje, sa velikom pažnjom proučilo činjenicu da Stanković najpre nije bio siguran u vezi identiteta oficira u džipu<sup>79</sup> koji je tražio od njega da potpiše neke papire i koji mu je rekao, “*Stankoviću, držali smo životinje ali ti si najgora životinja koju smo ikad držali. Mučili smo te, ali ti nisi priznao*”. Krivičnom veću je Stanković na koncu izjavio da je siguran da je taj čovek u džipu bio Ljatif Gaši, međutim u svetu činjenice da je on više nego jednom prilikom bio izjavio da nije siguran u ovo, krivično veće smatra da treba da izrazi sumnju u korist optuženog, te zaključke nepovoljne po optuženog ne zasniva na ovom delu svedočenja Stankovića.

Pošto je u potpunosti pregledalo ovaj deo dokaza, krivično veće smatra da je svedočenje Stankovića u osnovi pouzdano jer je potkrepljeno lekarskim nalazima koji potvrđuju makar neke njegove povrede i tegobe, i u vezi njegove ranije pritužbe da je bio prebijen i mučen, a takođe i s obzirom na pritužbe Sabita Beriše Fadilju Suljevićiju, koje po mišljenju krivičnog veća ne bi bile izražene da Sabit Beriša nije stvarno bio prebijen; tako da je Beriša opovrgnut, a Stanković potkrepljen u ovom pitanju.

### **Uslovi u Barama/Bajgori**

Stanković je izjavio da je imao samo 46kg kada je pušten, a imao je 86kg kada je prvo zarobljen, ali o ovoj činjenici se ne govori u lekarskim nalazima koji su sudu predloženi. Mada je zaključio da je Stanković zaista izgubio značajno na težini, sud nije bio u stanju da definitivno zaključi koliko kilograma je izgubio; pored toga, postoji stvarna mogućnost da je izvestan stepen gubitka težine vezan za nesposobnost da jede s obzirom na povrede i da je ovo zbog fizičkog maltretiranja pre nego zbog nedostatka hrane. Nije bilo drugih značajnih dokaza u predmetu vezanih za neadekvatnost ishrane tokom ovog perioda. Što se tiče opštih uslova koji su pogodili pritvorene, Stanković je izjavio da je više od jednog lekara povremeno posećivalo pritvorene, što je on smatrao bizarnim s obzirom na batinjanja kojima je bio izložen. Pored toga, kada je upitan konkretno o uslovima on je izjavio, “*U početku su oni bili vrlo teški. Nisam imao hrane, samo hleb i vodu i u to vreme su me batinali i morali smo da spavamo u podrumima i na vlažnom betonskom podu. To se odnosilo na mene kao jedinog Srbina i na sve albanske zatočenike.*”<sup>80</sup> Kasnije je Stanković dodaо da je bio primoran da koristi kutiju u sobi kao toalet. Drugi svedoci koji su dali

<sup>78</sup> Zapisnik sa suđenja, 09.06.03., str.10, 11 i 13.

<sup>79</sup> Zapisnik sa suđenja, 09.06.03., str.10.

<sup>80</sup> Zapisnik sa suđenja, 09.06.03., str.11.

iskaze o pritvoru na Bajgori nisu imali nikakve bitne primedbe na opšte uslove svog pritvora.

Kada je reč o drugim svedocima koji su govorili o uslovima na Bajgori, Sabit Beriša je izjavio da je bio pritvoren u „*normalnoj sobi*”, sa prozorom i sofom, i da mu je samo naređeno da ne govori sa drugim pritvorenima. U svetu njegovog očiglednog straha kada je davao iskaz pred istražnim sudijom, uz nepouzdano svedočenje o datumima pritvora, krivično veće je zaključilo da je on uopšte nepouzdan svedok. Fadilj Suljevici je rekao da su pritvoreni spavali na madracima i da je hrana bila dobra, međutim ranije u svom svedočenju je rekao da „*uslovi nisu bili prijatni*”<sup>81</sup>: svedok je izjavio da je mislio da je bio u pritvoru što nije prijatna okolnost. Krivično veće smatra da ovo objašnjenje nije iskreno i smatra da je svedok govorio o opštim uslovima pod kojima su držani pritvoreni kada je načinio opasku o uslovima. Isljam Ahmeti je takođe izjavio da su zatvorenici imali madrace za spavanjse i čebad. Ovaj svedok je dalje tvrdio da su svima davane dve kutije cigareta svakog jutra – nešto što nijedan drugi svedok nije pomenuo. Prema mišljenju krivičnog veća, pokušaj ovog svedoka da predstavi uslove i atmosferu u centru za pritvor kao prijatnu i srećnu, gde su zatočeni opušteni i dobro zbrinuti, predstavlja golu neistinu: нико ко се против svoje volje drži u uslovima velike neizvesnosti nije mogao osećati ništa osim straha i zebnje.

U ovom slučaju, krivično veće je zaključilo da su uslovi u Barama/Bajgori bili ispod odgovarajućeg standarda za pritvorene.

### **Da li je pritvor bio protivpravan?**

Treba razmotriti nekoliko pitanja: a) da li su pripadnici OVK imali ikakvo pravo da pritvaraju lica; b) ukoliko jesu, onda da li je početni pritvor bio zakonit, i c) ukoliko jeste, da li je pritvor postao protivpravan posle toga u meri da predstavlja akt ratnog zločina i prema domaćem i prema važećem međunarodnom pravu.

### **Pravo pripadnika OVK da pritvaraju lica**

Kao što je već rečeno, sloboda osobe je jedno od najvažnijih prava vezanih za život, te nije potrebno dalje argumentovati ovu stvar pozivanjem na mnoge različite izvore u ovoj oblasti koji postoje na međunarodnoj sceni; pa ipak, pravo na slobodu nije apsolutno. Shodno tome, osnovne garantije u ovoj oblasti nisu vezane za slobodu kao takvu, već za prirodu i kvalitet procedure u skladu s kojom se sloboda ograničava. Protokol II ne pominje posebne zahteve za ocenu zakonitosti lišavanja civila slobode tokom unutrašnjih oružanih sukoba, baveći se samo fundamentalnim garantijama za postupanje prema pritvorenim licima. Međutim, stav 4568 komentara MKCK ističe da se termin (lica) „*lišena slobode zbog razloga povezanih sa oružanim sukobom*”, odnosi i na lica koja se krivično gone i na ona koja su lišena slobode zbog

<sup>81</sup> Zapisnik sa suđenja, 17.06.03, str.9.

bezbednosnih razloga, koja se ne gone shodno krivičnom zakonu, pod uslovom da postoji veza između situacije sukoba i lišavanja slobode. Tako, komentar izgleda prihvata da zatočenje civila može biti opravданo na osnovu razloga bezbednosti u unutrašnjem kao i u međunarodnom oružanom sukobu. Kako na pitanja bezbednosti ili sigurnosti lica ni na koji način ne utiče definicija sukoba kao unutrašnjeg ili međunarodnog, ovo izgleda kao logičan pristup.

Krivično veće je čulo velik broj izjava optuženih, pogotovo Rustema Mustafe, o ovom pitanju. Mnogo puta je naglašeno da je argument optuženih o pritvoru kao preventivnoj meri koja se smatrala opravdanom jer je bila neophodna u svetu svih okolnosti koje su bile prisutne u to vreme i da je to bila jedina mera koja se mogla preduzeti a koja je imala nekih izgleda da otkloni opasnosti koje su prouzrokovali kosovski Albanci kolaboracionisti.

Ovo pitanje treba razmotriti u dva dela: prvo, početni pritvor ili hapšenje, i drugo dalji pritvor posle toga. Podrazumeva se da u oružanom sukobu svake vrste sve strane u sukobu imaju razumljivo pojačanu zabrinutost za bezbednosti onih osoba koje teže da zastupaju u borbi. Ovo pitanje je dobro ilustrovano u predmetu pred nama gde se, kako je već objašnjeno, priznato pritvaranje lica od strane pripadnika OVK u zoni Lab brani kao opravданo i u skladu sa zakonom, argumentom da su lica koja su bila pritvarana predstavljala opasnu pretnju po bezbednost i sigurnost pripadnika OVK i kosovskih Albanaca uopšte, i da je njihovo pritvaranje bilo razuman i najmanji neophodan korak do vremena kada je bilo bezbedno osloboditi ih, posle suđenja, zbog prestanka neprijateljstava, ili kada su dobijene dovoljne garantije od članova porodice ili na drugi način, kako bi se obezbedilo da ona više ne predstavljaju takvu pretnju.<sup>82</sup>

Prema mišljenju krivičnog veća, razumno je prihvatići da prema međunarodnom pravu u principu, i u zavisnosti od okolnosti, strana u unutrašnjem oružanom sukobu može zakonito pritvarati osobe zbog stvarnih bezbednosnih razloga.<sup>83</sup> Kada je reč o tome da li je prvobitno hapšenje zakonito, strana u sukobu ne deluje protivpravno kada izvodi hapšenje lica ukoliko organ koji hapsi poseduje stvarnu sumnju da dato lice predstavlja pretnju po bezbednost organa koji hapsi ili onih koje on zastupa u sukobu. Indeks sumnje koja je neophodna da se opravda takav postupak mora odražavati činjenicu oružanog sukoba, te tako sumnja koja je stvarna i ne tako neosnovana da bi izazvala razumnu osobu da je odmah odbaci, biva dovoljna da opravda hapšenje.

---

<sup>82</sup> Vidi svedočenje RM – zapisnik sa suđenja od 14. marta 2003., str.7: "Svi postupci, svi naši postupci preduzeti su u okolnostima neophodne odbrane. Ceo naš rat je preduzet kao neophodna odbrana nametnuta od strane neprijatelja. Mi nismo mogli samo uzaludno sedeti, gledati genocidne postupke neprijateljskih snaga, tako da nam oni prerežu grlo i pobiju nas kao ovce. Mi nismo mogli tolerisati postupke pojedinih Albanaca koji su saradivali sa neprijateljskim snagama protiv naše vojske i civila. Ja stoga smatram da smo mi imali pravo što smo pritvarali ovaj mali broj Albanaca koji su saradnjom sa neprijateljskim snagama ugrožavali našu vojsku i civile koje smo štitili."

<sup>83</sup> Ovo je prirodna posledica Protokola II, članova 4, 5 i 6, i u očiglednoj saglasnosti sa principom samoodbrane.

## **Razlozi za lišavanje slobode lica pritvorenih u Bajgori**

Stanković tvrdi da je obavljao svoj posao šumara kada ga je OVK zarobila. Nuredin Ibiši je izjavio da je hapšenje Stankovića nastupilo jer, "...mi smo dobili izveštaj da se mešao u jednu od naših pozicija u Potoku i stoga je pritvoren. Trebalo bi da kažem da su lovci i šumari taj kraj veoma dobro poznavali i ponekad obaveštavali srpske paramilitarce, što je za posledicu imalo neke masakre u tom kraju". Ranije tokom svedočenja, ovaj svedok je izjavio da je Stanković kod sebe imao pištolj kada je pritvoren. Kao što je izneto, Stanković je izjavio da je jednostavno upao u zasedu. Krivično veće je već izjavilo da svedočenje Nuredina Ibišija smatra nedovoljno pouzdanim. Prema tome, krivično veće odbacuje izjavu Nuredina Ibišija i prihvata izjavu Stankovića o okolnostima hapšenja, i zaključuje da je Stanković uhapšen samo zato što je Srbin koji je nađen u šumi. Malo je verovatno da bi kosovski Albanac bio uhapšen u istim okolnostima, te stoga krivično veće zaključuje da je do hapšenja Stankovića došlo zbog njegove etničke pripadnosti i bez ikakvog zakonitog opravdanja.

Sabit Beriša je izjavio da je bio uhapšen oko 0600 u svojoj kući o strane pet pripadnika OVK: on nije znao za razlog svog hapšenja. On je ispitivan o kolaboraciji sa Srbima, što je poricao, te mu je konačno rečeno da je njegov iskaz potvrđen i potom je oslobođen. Ne postoje drugi dokazi u vezi razloga za njegovo hapšenje, te stoga sud zaključuje da je njegovo hapšenje bilo protivpravno.

Fadilj Suljevici je posvedočio da je pošto su ga uhapsili pripadnici OVK tražio da vidi osobu odgovornu za svoje hapšenje. On je izjavio da je došao jedan mlađi čovek i predstavio se kao komandant Remi i da je on Remiju objasnio da je i sam pripadnik OVK, a Remi, "...se interesovao da sazna za koju političku frakciju je vezana moja grupa vojnika i da li sam ja to organizovao kao grupu koja se protivi OVK ili je to regularna grupa OVK koju je formirao Glavni štab". Mustafa je u svom svedočenju ovo potvrdio. Suljevici je takođe izjavio da je sa njim govorio Husri Tala (Hysri Talla), koji je rekao da sumnjuju da ga je mogla poslati srpska policija kako bi izazvao sukob u regionu. Husri Tala mu je kasnije rekao da je njegova priča proverena i on je oslobođen. Suljevici je dao iskaz istražnom sudiji koji je potvrdio na suđenju, gde je objasnio da je pre marta 1998. bio zaposlen u srpskoj policiji u Prištini. U ovakvim okolnostima krivično veće može razumeti da su pripadnici OVK u zoni Lab mogli imati stvarnu a ne nerazumno sumnju u vezi prave prirode njegovih aktivnosti u avgustu 1998. u vezi sa formiranjem grupe vojnika, te stoga zaključuje da hapšenje Fadilja Suljevicia nije bilo protivpravno.

Isljam Ahmeti je izjavio da su lica u civilnom odelu zaustavila njegov auto i rekla mu da mora poći u štab da pruži obaveštenja. On je odveden do jedne kuće, pretresen i stavljен u sobu sa Sabitom (Berisom) i Stankom (Stankovićem). Istoga dana su ga ispitivala dva vojnika, koji su ga pitala o njegovom privatnom životu i optužila da saradjuje sa Srbima. On se u to vreme tek bio razveo i pomislio je da ga je verovatno njegova bivša žena lažno optužila. Njegov brat, Bajram, izjavio je da brat nije imao

pojma zbog čega ga je OVK pritvorila. Nema drugih dokaza u vezi razloga za njegovo hapšenje i sud zaključuje da je njegovo hapšenje bilo protivpravno.

### **Zadržavanje u pritvoru nakon prvobitnog hapšenja**

Da li se prvobitno hapšenje može opravdati ili ne, međutim, ne predstavlja srž ovog predmeta, jer pritvor koji je isprva zakonit može potom postati protivpravan. Mada je protivpravno hapšenje dovoljno ozbiljno, očigledno je zbilja izuzetno teška stvar kada se lice duži period vremena drži u pritvoru bez valjanog razloga. Kao što je već objašnjeno, u unutrašnjem oružanom sukobu lica koja se stave u pritvor radi gonjenja zbog navodnih krivičnih dela i drugih navodnih prestupa imaju pravo na nezavisno i brzo razmatranje naloga za pritvor, i sve druge garantije koje pružaju zajednički član 3 i Protokol II.<sup>84</sup>

U ovom slučaju krivično veće zaključuje da uprkos tome što je bila razumno dobro organizovana i ukorenjena u zoni Laba do početka avgusta 1998., OVK nije prtvorenim licima pružila nikakav oblik odgovarajućeg pravosudnog procesa, čime bi zadovoljila svoje obaveze u skladu sa zajedničkim članom 3 i članom 6 Protokola II. Rustem Mustafa,<sup>85</sup> Nuredin Ibiši<sup>86</sup> i neki od prtvorenih koji su dali iskaz pred krivičnim većem i istražnim sudijom izjavili su da nije bio dostupan nikakav oblik nezavisnog sudskog procesa. Međutim, dokumenti koji ukazuju na suprotno nađeni prilikom pretresa pokazuju da je nekakav oblik sudskog procesa planiran i da se za one koje je u pritvor stavila OVK smatralo da su počinili dela koja će za posledicu jednog dana imati suđenje. Optuženi su na suđenju tvrdili da su imali namenu da održe suđenja po okončanju neprijateljstava i da nisu bili u mogućnosti da ih održe tokom rata. Ona lica koja se drže u pritvoru uz samo neodređeni izgled na suđenje u nekoj neodređenoj budućnosti ne smeju biti u lošijem položaju od onih čije se suđenje održi ekspeditivno. Iskaz svedoka OEBS<sup>87</sup> ukazuje da joj je konkretnije informacije u vezi suđenja dao Ljatif Gaši. Njen suvremen opis ovog sastanka i drugih relevantnih informacija u vezi ovog aspekta OVK pojavljuje se u jednom važnom odlomku izveštaja OEBS "Kosovo: kako viđeno, tako rečeno":<sup>88</sup>

#### *"Proizvoljna hapšenja od strane UČK*

*U naporu da stekne legitimitet, UČK je rano stvorila svoju sopstvenu vojnu policiju i pravosudni sistem. Ovim je UČK pokušala da opravda ono što su u stvari bile otmice civila koji se*

<sup>84</sup> Vidi član 9 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, usvojenog od strane bivše Jugoslavije 1971., izveštaj Radne grupe za protivpravni pritvor, 19. decembar 1997. (E/CN.4/1998/44), *Tužilaštvo protiv Krnojelca*, IT-97-25-T, MKTJ, 13.03.2002.

<sup>85</sup> Zapisnik sa suđenja, 17. mart 2003.: "Nije postojao proces kojim bi prtvoreni mogao osporiti pritvor niti proces kojim bi se moglo presuditi da li je osumnjičeno prtvoreno lice bilo kolaboracionista, oni su svi bili osumnjičeni".

<sup>86</sup> Zapisnik sa suđenja, 22.05.03.: "Mi nismo imali sudsku strukturu koja bi bila dovoljno kompetentna da oglasi odluku ili presudu...".

<sup>87</sup> Vidi u daljem tekstu.

<sup>88</sup> "Kako viđeno, tako rečeno", str.13.

*nisu povinovali diktatu UČK ili koji se nisu slagali sa njenim ponašanjem za vreme operacija. Pojedinci i manje grupe ljudi su često optuživani da su "izdajnici i kolaboranti", bili su kidnapovani i ponekad podvrgavani prekim sudskim procedurama za prekršaje koje je UČK smatrala nepoželjnim<sup>89</sup>. Izgleda da nije bilo pravne osnove za ove postupke, ni prema domaćim ni prema međunarodnim zakonima.<sup>90</sup>*

*Čak i ako bi postojala neka pravna osnova koja bi omogućavala UČK da organizuje takav sudski sistem, nedostatak definicija kažnjivih dela u tom sistemu činio bi svako zatočenje u tom sistemu proizvoljnim. Štaviše, ova hapšenja i osude su uglavnom bili rezultat odluka koje su pripadnici UČK donosili na terenu, koje je komanda UČK naknadno pokušavala da opravda kao nešto što se svodi na neku vrstu zakonitog hapšenja pod takozvanim "Ratnim krivičnim pravom" (vidi niže). Ovo je još jednom naglašavalo proizvoljnu prirodu ovakvih hapšenja.*

*OEBS-KVM je nekoliko puta pokušala da dobije dostup do zatvorskih institucija UČK, što je uvek bilo odbijeno "iz bezbednosnih razloga". Objasnjeno je bilo da se ljudi koje UČK drži u pritvoru nalaze po kućama i da treba da se premeštaju u zavisnosti od stanja na bojištu. Ipak, u jednom slučaju, OEBS-KVM je dopušteno da poseti osam navodnih zatvorenika, kosovskih Albanaca, koji su bili optuženi za "pljačku, krađu, ili saradnju sa neprijateljem", i bila je u mogućnosti da nasamo intervjuše zatvorenike.<sup>91</sup> OEBS-KVM je takođe bila obaveštena od strane komandanata UČK da je nekoliko ljudi držano u nekoj vrsti kućnog pritvora.*

*Uglavnom, postupak hapšenja koji je primenjivala UČK može se opisati na sledeći način: kada bi policija UČK primila informaciju da je neki "zločin" (to jest, prekršaj UČK prvičnika) bio počinjen, ili je neko bio osumnjičen za kolaboraciju, osoba u pitanju bi dobila "poziv". Ako ta osoba ne bi odgovorila na poziv, u zatvor bi je privela policija UČK. Ova policija je, prema izveštajima, dostigla izvestan stepen institucionalizacije, sa dosjeima, otiscima prstiju, izjavama svedoka, izveštajima UČK obaveštajne službe itd., što je sve odgovaralo prezenzijama na legitimitet i*

<sup>89</sup> Ovde su dati primjeri.

<sup>90</sup> "Član 6(2) Dopunskog protokola II Ženevskim konvencijama kaže da "nikakva presuda ne sme biti donesena niti kazna izvršena protiv lica za koje se utvrdi da je krivo za neki prekršaj osim presude koju donese sud koji nudi suštinske garancije svoje nezavisnosti i nepristrasnosti." Malo ili nimalo ovih garancija pružaju procedure UČK."

<sup>91</sup> OSCE-KVM, Human Rights Division (HQ), Record of a meeting of 18 February with UCK Zone Commander and the military Police Chief in Lapastica (Podujevo) regarding detention visits, 26 February 1999. (Zapis sa sastanka sa komandantima zone UČK...po pitanju posete zatvorima.) PZ/00/60/99.

*proceduralnu korektnost. Poštujući proceduru, UČK je tvrdila da svaka brigada ima komandanta svoje vojne policije, koji ima ovlašćenja da podiže optužnice u saglasnosti sa vojnim propisima UČK. Zvaničnici UČK su tvrdili da od trenutka kada je podignuta optužnica protiv neke osobe, ova je držana u pritvoru najviše dva ili tri meseca pre nego što bi bila izvedena pred vojni sud, za koji je rečeno da je bio sastavljen od sudskog veća, jednog istražnog sudije i porote, od kojih su svi bili pravnici ili oficiri. OEBS-KVM nije bilo dozvoljeno da prati ova suđenja.”*

Ovaj odlomak je, prema mišljenju krivičnog veća, precizna procena pristupa OVK pritvaranju većine lica koja su pritvorena tokom oružanog sukoba. OVK je imala namjeru da se ovim licima sudi u svetlu navoda koji su prouzrokovali njihov pritvor. Mada tačna priroda sudskog procesa nije otkrivena OEBS-KVM, jasno je da: a) oni koji su pritvarani nisu bili obavešteni o prirodi optužbi; b) sudski proces je u mnogim slučajevima odložen na neodređeno vreme; c) nije bilo predvidljivo kakvo ponašanje je podložno kazni; d) nije bilo nezavisnog suda ili tribunala.

Odvojeni listovi materijalnog dokaza 4, predmet 21, obuhvataju primere pisanih poziva na informativni razgovor, liste pritvorenih “još uvek pod istragom”, i odluke o uslovnom oslobođanju nekih lica tako da se mogu braniti sa slobode; ovi dokumenti dalje pokazuju da je namera OVK bila da pokrene krivično gonjenje i održi suđenja protiv lica koje je držala u pritvoru.

U skladu s tim, krivično veće je zaključilo da se pritvor ovih lica u Bajgori odvijao u potpunoj i kompletnoj suprotnosti sa međunarodnim normama koje se tiču pravosudnih garantija i uz totalno prenebregavanje osnovnih ljudskih prava zatočenih.

U ovim okolnostima, krivično veće u potpunosti nalazi da je pritvor svih lica u pritvoru OVK, bez obzira da li bi se prvobitno hapšenje moglo opravdati, bio arbitrar i protivpravan, to jest, ‘Ne može se pozvati na bilo kakav pravni osnov kojim bi se opravdalo lišavanje slobode’.<sup>92</sup>

Krivično veće nema razloga da sumnja u iskaze koje su dali svedoci u vezi datuma njihovog pritvora osim, kako je objašnjeno, u slučaju Sabita Beriše, te stoga nalazi da je Stanković bio zatočen 56 dana (od 2. avgusta do 26. septembra), Sabit Beriša od oko 18. avgusta do 12. septembra (ili oko tog datuma, najranijeg datuma koji je dao bilo koji pritvoren), Fadilj Suljevici od 23. avgusta do 17. ili 18. septembra, i Isljam Ahmeti od 2. septembra do oko 12. septembra. Svaki od pritvorenih navodi da su ga ispitivali pripadnici OVK dok je bio u pritvoru u vezi aktivnosti zasnovanih na takvim informacijama ili sumnji, što je bilo u rukama OVK.

### **Ispitivanje pritvorenih lica**

<sup>92</sup> Tužilaštvo protiv Krnojelca supra.

Veće nalazi da su iskazi kako pritvorena nisu u pritvoru ispitivana potpuno neverovatni. Ovo je bio stav koji su pri svedočenju na glavnom pretresu zauzeli optuženi i, posebno u vezi Lapaštice, mnogi svedoci koji su ranije pripadali OVK u zoni Lab. Krivično veće nalazi da su takva svedočenja u potpunosti neistinita i cinična. Nepojmljivo je da se neće preduzeti koraci, pošto se pritvore lica osumnjičena za kolaboraciju sa neprijateljem, da se od njih sazna što je moguće više o prirodi i obimu kolaboracije. Pored toga, jasno je da je u nekim slučajevima oslobođanje nastupilo pošto je iskaz pritvorenog lica potvrđen; nijedan iskaz ne bi mogao biti potvrđen ukoliko pre toga nije bio dostupan,<sup>93</sup> a nije razumno misliti da se ovo moglo desiti bez ispitivanja. Kredibilitet Ljatifa Gašija i Rustema Mustafe, a takođe i Nazifa Mehmetija u vezi Lapaštice, veoma je ozbiljno oštećen kao rezultat njihovog insistiranja pred krivičnim većem da nije bilo nikakvog isledivanja ili ispitivanja zatvorenika. Po mišljenju krivičnog veća izjave kao što su, “...nije tačno da sam ja učestvovao u ispitivanju bilo koga od njih (pritvorenih)”<sup>94</sup>, “Niko nije odlučivao ko se treba ispitati, opšti princip je bio da se ljudi neće isledivati jer nismo bili u stanju da to organizujemo tokom ovog perioda”<sup>95</sup> su potpuno i namerno netačne.

Jednostavna je istina, naravno, da su pritvorena lica ispitivana u Barama/Bajgori, a potom u Lapaštici, i da je svrha ispitivanja bila da se oceni da li je lice počinilo akt kolaboracije, te da se iznudi priznanje. U vezi Stankovića i Beriše, nasilje je nad njima vršeno u pritvoru uz ozbiljne povrede koje su svakako nanesene Stankoviću, koji je takođe bio izložen ekstremnoj psihološkoj traumi. Uzimajući sve ovo u obzir, krivično veće bez ikakvog oklevanja zaključuje da se režim pritvora, protivpravan prema međunarodnom i domaćem pravu, primenjivao na Bajgori od 2. avgusta do 26. septembra 1998.

### Smrt Osmana Sinanija<sup>96</sup>

Prihvatljive činjenice vezane za Osmana Sinanija su po obimu bile veoma skromne. Stanković nije bio u stanju reći da li je Sinani zapravo ubijen iz vatrengor oružja ili ne, s druge strane, autopsija sugerira da nije.<sup>97</sup> Nije bilo činjenica u vezi okolnosti koje su dovele do pritvaranja Sinanija, niti jasnih činjenica u vezi postupanja prema njemu u pritvoru koje bi mogle osvetliti da li je događaj u šumi bio stvaran ili režiran. Nema jasnih dokaza o tome kada je ubijen. Tačno je da je njegovo telo pronađeno maja 2002. i da je *post mortem* ukazao da je verovatno bio ubijen tupom traumom; ovo sa svoje strane sugerira da je događaj u šumi lako mogao biti režiran a ne stvarna egzekucija.<sup>98</sup> Jedini materijal koji potkrepljuje gledište da ga je ubila OVK jeste

<sup>93</sup> Vidi na primer, svedočenje Fadilja Suljevića, koji je i sam bio pripadnik OVK, koji je potvrdio da je bio oslobođen pošto mu je Husri Tała rekao da je njegov iskaz potvrđen.

<sup>94</sup> Ljatif Gaši, zapisnik sa suđenja, 20.02.03., str.10.

<sup>95</sup> Rustem Mustafa, zapisnik sa suđenja, 14.03.03., str.10.

<sup>96</sup> Prvobitno nazvan “žrtva 1”, ali se ovde pominje imenom, jer nijedan svedok za koga bi se moglo smatrati da je pod rizikom kao posledica otkrivanja njegovog imena nije dao iskaz u vezi njegovog slučaja.

<sup>97</sup> Autopsijom nisu otkriveni nikakvi dokazi o prostrelnim ranama ili fragmentima.

<sup>98</sup> Vidi takođe iskaz dr Mareka Gasiora istražnom sudiji 28.02.02.

dokaz koji je sadržan u dokumentu srpske obaveštajne službe, materijalni dokaz 2, predmet 49.<sup>99</sup> Mada sud nema razloga da sumnja u verodostojnost tog dokumenta, tvrdnja koju on sadrži ne pomaže da se utvrde počinioци zločina.

### **Odgovornost optuženih**

Što se tiče umešanosti svakog od optuženih u protivpravno pritvaranje, sud je došao do sledećih zaključaka. Sud je prihvatio svedočenje Stankovića da je Ljatif Gaši bio ključno umešan u više prilika kada je Stanković brutalno pretučen. Pored toga, sud prihvata da je Stanković bio u pravu tokom davanja iskaza kada je rekao da je Ljatif Gaši bio „*neka vrsta prepostavljenog*“.<sup>100</sup> Sud zapaža da se ova tvrdnja usko poklapa sa činjenicama u vezi aktivnosti Ljatifa Gašija kasnije 1998 i 1999.<sup>101</sup> Sud je smatrao da je Stanković ispravno implicirao Ljatifa Gašija; sud je primetio da mada je mogao implicirati Gašija u događajima kada je Stanković bio prinuđen da prisustvuje stvarnom ili režiranom pogubljenju u šumi, a kada je i njemu samom prečeno smrću kada mu je u usta stavljena pištolj, Stanković je naglasio da tom prilikom nije video Ljatifa Gašija. Sud nalazi da je Ljatif Gaši bio u punoj meri umešan u nasilje kojem su bili izloženi Stanković i Beriša i dalje, da je neizbežan zaključak da je Ljatif Gaši takođe unapred znao i odobrio dalji pokušaj zastrašivanja Stankovića time što ga je primorao da prisustvuje stvarnom ili režiranom pogubljenju u šumi i pretio mu smrću. Što se tiče Stankovića, pitanje da li je događaj bio stvarna ili režirana egzekucija nije bitno jer bi efekat na Stankovića u bilo kom slučaju bio isti. Isto je tako jasno iz svedočenja Stankovića da je svrha butalnog fizičkog i psihološkog postupanja koje je iskusio bila da se on primora da prizna svoje aktivnosti u ratu, pogotovo u vezi Srbina sa nadimkom „Mića“, a takođe i sa Albancima.

Sud je takođe uvažio kritike odbrane u ovom delu Stankovićevog svedočenja jer je pred istražnim sudijom on pomenuo ne samo ime Mehmeti već i ime Naima Kadrijua, a nije bilo drugih činjenica o pripadnosti Kadrijua OVK do 1999. Stanković ni sam nije bio siguran u ovaj deo iskaza. Sud je našao da, mada je Stanković bio verodostojan svedok, njegovo sećanje u vezi nekih delova iskaza se mora uzeti sa povećanim oprezom jer su oni jasno bili pod uticajem informacije koje je kasnije čuo kao i teškog psihičkog stanja u kojem se našao posle preživljenog iskustva.

Sud je došao do zaključka da nema jasnih činjenica o umešanosti Nazifa Mehmetija u zoni Lab OVK pre početka novembra 1998., kako je on i sam priznao. U vezi Rustema Mustafe, sud je morao razmotriti njegov položaj komandanta zone Lab i činjenicu da je on svakako posedovao neka saznanja i bio uključen u ono što se dešavalo, kako je pokazala činjenica o njegovom sastanku sa Fadiljem Suljevićem. Sud je takođe uvažio da je Mustafa izjavio da, „*je postojao samo jedan (centar za*

<sup>99</sup> Vidi dokument koji nosi datum 15. decembar 1998 iz predmeta 49: „*Oni (OVK) su ubili dvojicu svojih sunarodnika, Osmana Sinanija i Ragipa Ibrahimija, a kidnapovali su i pretukli nekoliko njih, između ostalih Sabita Berišu, Hakifa Hotija, Muju Hejnulahu, Emina Berišu, itd.*“.

<sup>100</sup> Zapisnik sa suđenja, 09.06.03., str.7.

<sup>101</sup> Vidi analizu uloge Ljatifa Gašija u Lapaštici od novembra 1998. do marta 1999. u daljem tekstu.

*pritvor), Bajgora, Lapaštica, Majance je sve jedno*". Sud, međutim, nije mišljenja da činjenice nedvosmisleno ukazuju da je Mustafa inicirao režim pritvaranja. Tokom svog iskaza Mustafa je izjavio da je "Glavni štab doneo odluku o centrima za pritvor", a pitanje da li je Mustafa učestvovao u odluci u vezi Bara/Bajgore nije dokazano.<sup>102</sup> S druge strane, sud nalazi da je uvrđeno da je on morao saznati za protivpravnu prirodu režima u neko vreme pre 26. septembra 1998., jer je nezamislivo da je on mogao ostati neupoznat sa postupcima kojima su bili izloženi Stanković i Beriša, i dalje, da je morao biti svestan da za pritvorene ne postoji sudski proces. U tom pogledu, sud beleži da je Mustafa izjavio da, "Ja sam se obaveštavao o pritvorenima ali nisam uvek bio obavešten o svemu". Dalje je važno primetiti da je OVK u zoni Lab bila usko povezana i mala organizacija, u kojoj je pitanje pritvorenih lica očigledno bilo važno.

Sud naglašava svoje mišljenje da presuda ne može biti zasnovana na svedočenju potencijalnih svedoka datom usmeno policijskim istražiocima, a ova lica ne daju iskaz na glavnom pretresu ili pred istražnim sudijom. Kada bi se prihvatile činjenice takve usmene komunikacije, to bi bilo u potpunoj suprotnosti sa proceduralnim garantijama predviđenim u članu 83 ZKP i Uredbi UNMIK 2002/8 koje, uzete zajedno, upotrebu pismenih izjava sačinjenih pred policijskim istražnim organima dopuštaju samo u ograničenim okolnostima. Prema tome, sud ne procenjuje činjenice koje se tiču slučaja Osmana Sinanija koje su dobijene od različitih svedoka pripadnika policije.

#### **Dokazani navodi protiv Ljatifa Gašija i Rustema Mustafe**

Sud je pažljivo proučio činjenice u vezi postupanja prema Stankoviću od strane Ljatifa Gašija i njemu potčinjenih lica. Kontinuirano fizičko nasilje je po svojoj prirodi bilo teško, a psihološka tortura je sama po sebi mogla opravdati opis "mučenja"; kada se uzme zajedno sa svrhom iznuđivanja priznanja i informacija, nema sumnje da je zlostavljanje Stankovića dostiglo nivo kada je odgovarajući opis mučenje. U skladu sa pravnim principima izloženim na početku ove presude, sud je zaključio da je Ljatif Gaši prebijao i mučio Milovana Stankovića tokom pritvora ovog drugog u periodu od 2. avgusta 1998. do 26. septembra 1998., te da je ovim u režimu ustanovljenom na Barama/Bajgori pomogao i učestvovao u protivpravnom pritvoru Milovana Stankovića: članovi 142 i 24 KZJ. Na ovaj način, on je počinio dela ratnog zločina (nalaz 3, Gaši, tačke 12 i 14 optužnice). Rustem Mustafa je imao određena saznanja da se na Bajgori upražnjava režim protivpravnog pritvaranja sa odlikama ponovljenog nasilja i nedostatkom razumnog sudskog procesa između 2. avgusta i 26. septembra 1998.; Mustafa ništa nije učinio da pokuša da spreči nastavak takvog režima ili utvrdi i kazni odgovorna lica: članovi 142 i 30. Prema tome, sud nalazi da su ove činjenice utvrđene i nalazi da one konstituišu dela ratnog zločina u skladu sa njegovom komandnom odgovornošću (nalaz 1, Mustafa, tačke 1 i 12 optužnice).

---

<sup>102</sup> Zapisnik sa suđenja, 14.03.03., str.9.

Iz ovih razloga suda nalazi da su svi uslovi ustanovljeni da bi se opisana dela okvalifikovala kao ratni zločin u skladu sa domaćim i međunarodnim pravom.

#### **Navodi vezani za Bajgoru koji nisu dokazani**

Mada je zaključilo da je Ljatif Gaši znao da se građani Albanci protivpravno pritvaraju na Bajgori, veće nije bilo u stanju da doneše jasan zaključak u vezi uloge Ljatifa Gašija u odnosu na pritvorena lica, mada ga je Stanković ispravno označio kao, „*neku vrstu*“ prepostavljenog, niti je veće bilo u stanju da zaključi da je u to vreme on imao ovlašćenja da spreči dalje protivpravno pritvaranje ili kazni odgovorne. (Ostala pitanja, Gaši, tačka 1 optužnice)

Što se tiče navoda u vezi nečovečnog postupanja prema kosovskim Albancima na Bajgori, nije svaki akt nasilja niti svaki nedostatak u uslovima pritvora jednak teškom kršenju humanitarnog prava koje konstituiše delo ratnog zločina. U vezi prebijanja Sabita Beriše, mada sud prihvata da je Ljatif Gaši bio prisutan i učestvovao u prebijanju Milovana Stankovića, kako je prethodno istaknuto, nema dovoljno dokaza u vezi težine prebijanja Beriše i nema jasnih dokaza o identitetu lica uključenih u stvarno ili režirano pogubljenje Osmana Sinanija, niti da li se događaj, ukoliko je režiran, zbio uz Sinanijevo saznanje da će biti režiran. U vezi uslova pritvora na Bajgori, kako je izloženo, sud je zaključio da su oni značajno odudarali od odgovarajućih standarda. Sud je odbacio argument odbrane da uslovi nisu bili ništa lošiji od uslova pod kojima su u to vreme živeli makar neki delovi obične populacije. Mada je istina da su mnogi civili bili raseljeni iz svojih domova i da su morali potražiti sklonište kada i gde se moglo naći, ovi ljudi su bili u mogućnosti osloniti se na pomoć drugih, uključujući, prema Rustemu Mustafi i Ljatifu Gašiju, samu OVK. U ovom slučaju, lice ili lica odgovorna za te uslove na Bajgori nisu mogla biti identifikovana. U skladu s tim, sud je zaključio da nije dokazano nečovečno postupanje prema pritvorenim kosovskim Albancima na Bajgori. (Ostala pitanja, Gaši, Mustafa, tačke 4, 13 optužnice)

Sud takođe nije mogao odrediti pravu prirodu događaja pogubljenja ili režiranog pogubljenja Osmana Sinanija. Mada sud smatra da je verovatnije da je događaj bio režiran, kako je prethodno istaknuto, ako je događaj bio režirano pogubljenje, nije jasno da li je Sinani znao ili nije znao da će to biti slučaj: mogućnost da je Sinani znao da je pogubljenje režirano se ne može isključiti s obzirom da je prinuda Stankovića mogla biti prava svrha ovog događaja. Sud je takođe našao da, mada je dokazano da su albanski zatočenici bili izloženi batinanju, nije dokazano da je ovo dostiglo neophodnu težinu kako bi konstituisalo „mučenje“, te time akt ratnog zločina. Shodno tome, nisu dokazani akti mučenja albanskih građana na Bajgori. (Ostala pitanja, Gaši, Mustafa, tačka 7 optužnice)

Sud nije našao dokaze koji bi pokazali ko je bio odgovoran za smrt Osmana Sinanija. (Ostala pitanja, Gaši, Mustafa, tačka 10 optužnice)

Nije bilo dokaza da je Rustem Mustafa uzeo učešća (za razliku od kasnijeg saznanja) u mučenju Stankovića. (Ostala pitanja, Mustafa, tačka 14 optužnice)

U vezi Nazifa Mehmetija osim nesigurnog svedočenja Stankovića koje je prethodno pomenuto, nema nikakvih dokaza da je on pripadao OVK pre kraja oktobra 1998., te stoga nisu dokazana dela navedena protiv njega u vezi Stankovića. (Ostala pitanja, Mehmeti, tačke 12, 13, 14 optužnice)

#### Lapaštica, Majance i Potok: od novembra 1998. do aprila 1999.

Za razliku od ograničenih činjeničnih izvora dostupnih sudu u vezi događaja na Bajgori, sud je bio u mogućnosti da prouči veliki broj činjenica vezanih za pritvor kosovskih Albanaca u centru za pritvor koji je vodila OVK u zoni Lab u Lapaštici, i kasnije Majancu i Potoku.

Kako je sud našao, do kraja septembra 1998. Rustem Mustafa je imao jasna saznanja o pritvaranju lica u centru za pritvor u zoni Laba u okolnostima gde pritvoreni licima nije bio dostupan odgovarajući sudski proces i da je dalje taj režim podvrgavao pritvorena lica fizičkom nasilju i psihološkom teroru sa ciljem da iznude informaciju i priznanja. Ljatif Gaši je lično bio umešan u ove nezakonite i brutalne postupke. Na sudu je da spram ovakve scene oceni događaje koji su opisani u vezi Lapaštice, Majanca i Potoka. Sud smatra da su dokazane činjenice u vezi Bara/Bajgore od najvećeg značaja za razumevanje i ocenu svedočenja koja se tiču postupaka i odgovornosti optuženih u ovom centralnom delu predmeta.

Zbilja nema dokaza koji bi ukazivali na pritvaranje lica tokom oktobra 1998.; osim što je moguće da je centar za pritvor u Lapaštici postao najpre operativan na samom koncu tog meseca. Međutim, Rustem Mustafa je izjavio<sup>103</sup> da se o pitanju kolaboracionista s vremena na vreme raspravljalo i da je najvažniji sastanak koji se ticao problema koji kolaboracionisti predstavljaju održan oktobra 1998., kada su svi ljudi od autoriteta u zoni Lab, uključujući Prištinu i Podujevo, bili prisutni, zajedno sa političkim partijama, nevladinim organizacijama i vladom.<sup>104</sup>

Dvadesetsedmog juna 2003., predsedavajući sudija i sudija Assira (Assira), član veća, bili su u mogućnosti da izvrše vizuelnu inspekciju mesta u Lapaštici gde su pritvorena lica bila zatočena u različito doba od, najkasnije, 2. novembra 1998. do 24. marta 1999. Načinjene su fotografije.<sup>105</sup> Nije bilo sporenja oko lokacije. Fotografije 8 i 9 pokazuju ulaz i unutrašnjost male štale u kojoj su lica držana. Čak i usred letnjeg dana kada se ulazna vrata zatvore, unutrašnjost je bila u potpunom mraku; kao što se može videti na krajnjoj levoj strani fotografije 9, jedini prozor je, nepoznatog datuma, bio blokiran. Prostorija je bila vlažna a njene se dimenzije procenjuju na tri metra sa

<sup>103</sup> Zapisnik sa suđenja, 18.03.03., str.2.

<sup>104</sup> Ne može biti slučajnost da je Lapaštica osnovana i proradila o periodu od nekoliko nedelja posle toga: ovo isto tako pokazuje u kojoj meri se u to vreme smatralo da je pitanje kolaboracionista kritično.

<sup>105</sup> Priklučene zapisniku sa suđenja 27.06.03.

četiri. Prema mišljenju krivičnog veća, međunarodni tužilac je bio u pravu kada je rekao: „*Ta prostorija opipljivo opovrgava reči koje su izgovorene u njenu odbranu*“.<sup>106</sup> Ova štala nalazila se pored glavne ulazne kapije i u okviru ograđenog dvorišta štaba vojne policije lapske zone. Sama Lapaštica je malo selo, a sam štab lapske zone OVK se nalazio u jednoj drugoj kući, ne više od tri stotine metara udaljenoj od štaba vojne policije.

Među mnogim važnim dokumentarnim materijalnim dokazima koje je ocenilo krivično veće u vezi Lapaštice, jedan je posebno, materijalni dokaz 4, braon knjiga iz predmeta 21, od jedinstvenog značaja. Na stranama 37 do 41 (koje je veće numerisalo radi lakšeg snalaženja) ova knjiga sadrži registar pritvorenih lica držanih u Lapaštici u periodu od 2. novembra 1998. barem do 27. marta 1999. Zbog razloga koji će kasnije biti objašnjeni, krivično veće je našlo da su beleške koje se tiču navodnog oslobođenja pritvorenih lica posle 27. marta lažne, međutim krivično veće nije imalo nikakvog razloga da sumnja u suštinsku preciznost svih drugih beležaka u registru. Nazif Mehmeti je izjavio da je postao zamenik zapovednika<sup>107</sup> vojne policije u Lapaštici početkom novembra 1998.<sup>108</sup> i da je ovaj registar sačinjen po njegovom naređenju.<sup>109</sup> Registr beleži lične podatke, datume hapšenja i (u većini slučajeva) oslobođanja pritvorenih, po čijem naređenju su lica dovedena u pritvor, i ko ih je doveo. Na drugim stranicama knjige mogu se videti beleške vezane za informacije koje su dobijene,<sup>110</sup> i iskazi ili delovi iskaza pritvorenih lica, i u Lapaštici i od pre.<sup>111</sup> U istoj knjizi je takođe nađen skup rasturenih stranica numerisanih od 1 do 8, opisanih u daljem tekstu:

- Štampana odluka o amnestiji datirana 05.04.1999., potpis Remi (Mustafa). Zbog razloga iznetih u daljem tekstu, krivično veće je zaključilo da ovaj dokument ne predstavlja stvarnu odluku.
- Kucana odluka o amnestiji datirana 17.01.1999., potpis Remi (Mustafa).
- Rukom pisana odluka o amnestiji (izgleda, samo deo) bez datuma, ali uz ref. br. 003/03/99, koja prema gledištu krivičnog veća ukazuje da je to bila treća takva odluka za 1999. i da je pripremljena u mesecu martu.
- Odluka u vezi Muje Zenulahua datirana 31.12.1998., beleži da on „*ima pravo da se brani sa slobode*“.
- Štampana amnestija datirana 31.12.98., potpis Remi (Mustafa).
- Odluka u vezi Bedrija Ademija datirana 18.01.1999., potpis (nečitak).
- Odluka u vezi Agima Đake (Gjaka) datirana 31.12.98., potpis Dini (Mehmeti)
- Odluka u vezi Naima Havolija (Havolli) datirana 31.12.1998., potpis Dini (Mehmeti).

<sup>106</sup> Završna reč tužilaštva, 09.07.03., str.1.

<sup>107</sup> Ali je u stvari bio vršilac dužnosti zapovednika – vidi zapisnik sa suđenja 26.02.03., str.10 „...i ja sam potpisao kao komandant jer nismo imali komandanta, ja sam obavljao ove dužnosti kao komandant“.

<sup>108</sup> Zapisnik sa suđenja, 27.02.03., str.5.

<sup>109</sup> Zapisnik sa suđenja, 10.03.03., str.2.

<sup>110</sup> Beleške datirane između 06.11.98. i 09.12.98., vidi str.17A do 23.

<sup>111</sup> Uključujući deo iskaza Stankovića, str.17.

- Odluka u vezi Rušita Balofcija (Rushit Ballofci) datirana 31.12.1998., bez potpisa.
- Spisak pritvorenih lica "pod istragom" datiran 13.02.1999., potpis Dini (Mehmeti).
- Spisak pritvorenih lica "pod istragom" datiran 18.02.1999., potpis Dini (Mehmeti).
- Razne kopije potvrda u vezi pritvora od strane vojne policije OVK u lapskoj zoni.

**Pregled činjenica u vezi optuženih Gašija, Mehmetija i Mustafe vezanih za Lapašticu/Majance, od novembra 1998. do aprila 1999.**

Ljatif Gaši,<sup>112</sup> poznat kao "Ljata" ili "Fati", izjavio je da je istina da je štab u zoni Lab, čiji je on bio član, prateći i poštujući međunarodne konvencije i saopštenje Glavnog štaba OVK, dozvolio pritvaranje pojedinih saradnika neprijatelja, "kao i nekih drugih lica koja su činila loše stvari", međutim, da nije istina da je on lično izdavao ikakva naređenja o pritvoru takvih lica niti da je učestvovao u ispitivanju pritvorenih, niti zlostavljanju ili ubio ikoga od njih. Lica su pritvarana kako bi se sprečila kolaboracija i on je smatrao da je takav pritvor zakonit.<sup>113</sup> Kolaboracionisti su Srbima dostavljali informacije koje su obuhvatale odavanje lokacija antitenkovskih mina OVK i detalje o pokretima OVK, što je za posledicu imalo zasede i smrt Albanaca. Pored toga, kolaboracionisti su pokušali stvoriti paralelne policijske snage da bi podelili albanski narod; stoga su kolaboracionisti bili "ozbiljna prepreka".<sup>114</sup> OVK je organizovala narod u selima da prikuplja informacije i planirala je da održi suđenja za pritvorene pošto se rat završi.

On je postavljen za direktora obaveštajne jedinice lapske zone OVK u novembru 1998., i kao takav bio je član komande zone. Pre tog vremena je radio na podršci razvoju logistike i saniteta OVK. Učestvovao je u mnogim bitkama, od kojih je prva bila u Kačadolu, između 15. i 19. septembra 1998. On je izjavio da se po zoni morao kretati pešice, međutim, krivičnom veću je jasno da su članovi komande zone imali na raspolaganju vozila, kako je izjavio Nazif Mehmeti, a u srpskim dokumentima, materijalni dokaz 2, predmet 49, postoji fotografija Ljatifa Gašija u borbenom odelu kako стоји pored vozila nalik džipu. On je nastavio tvrdeći da obaveštajna služba nikada nije postala propisno operativna, jer je on mnogo vremena bio uključen u borbe, što je obuhvatalo kopanje rovova između Majanca i Dobratina tokom meseca oktobra 1998. do januara 1999. Dalje, njegov pomoćnik, Husri Tala, ubijen je decembra 1998. Dao je detalje bitaka za koje je tvrdio da je u njima učestvovao. Komanda zone je održavala redovne sastanke, ali je u periodu od februara do maja 1999. on bio u mogućnosti da prisustvuje samo jednom sastanku, kojom prilikom je raspravljanu o pitanju pritvorenih lica; odluke su se na tim sastancima donosile konsenzusom. OVK je bila dobro organizovana.

<sup>112</sup> Zapisnik sa suđenja, 20, 21, 24. i 25.02.03.

<sup>113</sup> Zapisnik sa suđenja, 25.02.03., "Volja naroda je uzrokovala pritvor određenih pojedinaca", i kasnije "Sve vojske uvek pritvaraju ljude koji pređu na stranu neprijatelja".

<sup>114</sup> Zapisnik sa suđenja, 25.02.03., str.5.

U vezi pritvorenih lica on je izjavio da su ona bila smeštena u normalnoj zgradи upravo kao vojnici i civili, međutim da nikada nije ušao u tu zgradu. Na sastanku u martу 1999., vojna policija je izvestila da su uslovi za pritvorene bili dobri ili bolji nego za civile;<sup>115</sup> u to vreme uopšte, civili su živeli u improvizovanim uslovima pošto su pobegli iz svojih domova. Ljudska prava pritvorenih su poštovana a štab je izdao naređenje u kojem se to traži, on ne zna ni za jedan incident prebijanja pritvorenih. Pritvorena lica su premeštana na sigurnija mesta zbog borbi. Sva pritvorena lica su bila puštena, ali kada su stigle srpske snage, nije bilo moguće zaštititi ih. On nije imao saznanja da su zatvorenici ubijeni do posle rata; da je OVK imala namjeru da ubije pritvorenata lica, ona se ne bi trudila da ih pritvara, hrani i štiti. Komandant zone je doneo odluku da se pritvorenici oslobođe, mada je on učestvovao na sastancima gde se razgovaralo o amnestiji. Amnestija je davana kada se verovalo da su pritvorenici prestali da sarađuju i kada se mislilo da to više neće činiti, jer su srpske ofanzive dovele ova lica u opasnost, a ne zato što je OVK imala teškoće da produži pritvor. Nijedno lice nije bilo oslobođeno pod uslovom da ubije Srbina. On zbilja nije mogao objasniti kako se dolazilo do mišljenja da pritvorenici koji treba da se puste verovatno više neće činiti dela kolaboracije, osim što je rekao da su se civili povukli iz svojih sela i ravnoteža je pomerena, tako da više nisu mogli delovati na srpske snage na način koji bi mogao ugroziti narod. On je poricao da je bio pretpostavljeni Nazifu Mehmetiju, i opisao je komandanta poznatog kao "Uli" (Ylli) kao dobrog čoveka, mučenika.

On je tvrdio da su od kraja 1998. međunarodni posmatrači posetili nekoliko centara gde su držani pritvorenici i politika komandanta je bila da dozvoli posmatračima da posete zatvorenike. Jednom prilikom 1999. on se sreo sa jednim ili više posmatrača na kapiji centra za pritvor.

On je tvrdio da su navode protiv njega fabrikovale srpske obaveštajne snage, koje, rrkao je, još uvek operišu na Kosovu. On je prihvatio da je među dokumentima nađenim tokom pretresa njegove kancelarije bilo srpskih dokumentata (materijalni dokaz 2, predmet 49), za koje je naveo da su ih namerno i lažno napravili Srbi kako bi ga umešali u kriminalne aktivnosti. Posedovao je informacije da je jedan svedok, Mirvete Konuševci, primila pretnje od Kosovske policijske službe zajedno sa policijom UNMIK, i pročitao je o pritisku koji se primenjuje na neke svedoke uključujući ponude novca i promenu boravka ili identiteta, u iskazima datim istražnom sudiji. On je poricao da je iko pozvan da dođe u štab komande zone OVK ili vojne policije radi informativnog razgovora.

Ljatif Gaši je predložio krivičnom veću izvestan broj dokumenata, "D1"<sup>116</sup>, uključujući organograme zone Lab OVK, i jedno naređenje Glavnog štaba datirano 2. decembar 1998. Ovaj poslednji dokument je naređivao komandantima operativnih

<sup>115</sup> Zapisnik sa suđenja, 24.02.03., str.3: "Ja, opet, priznajem da je naša pozicija štaba zone bila da se sve moguće učini kako bi se zatvorenicima pružili najbolji mogući uslovi".

<sup>116</sup> Zapisnik sa suđenja, 25.02.03.

zona OVK na Kosovu da narede vojnoj policiji svake zone da pritvara ona lica koja su podržavala ili se pridružila drugim policijskim snagama osim OVK.

Nazif Mehmeti,<sup>117</sup> poznat kao "Dini", izjavio je da je od kraja oktobra 1998. preuzeo dužnost zamenika komandanta vojne policije zone Lab, imao je nešto manje od dvadeset ljudi pod svojom komandom. Dužnosti pripadnika vojne policije su obuhvatale patroliranje, proveru vozila, obezbeđivanje štaba zone po potrebi i za posete delegacija ili predstavnika. Jedno od njegovih glavnih zaduženja je bilo da osigura fizičku bezbednost pritvorenih lica. On nije imao autoritet "*bilo de facto ili je jure*", samo je komanda zone mogla naložiti pritvor. On je naređenja dobijao od komandanata zone ali nije imao čest kontakt sa njima. Uslovi za pritvorena lica nisu bili idealni ali, uz Remijevo odobrenje, on je pokušao da načini poboljšanja u uslovima tako što je zgrada očišćena, ofarbana i pod prekriven drvetom; on je takođe obezbedio čebad, madrace, jastuke, sveće i svež vazduh; posete su bile dozvoljene osim ako nisu bile sprečene ratnim okolnostima. Zgrada za pritvor je ranije korišćena za čuvanje pšenice i povrća i merila je nekih 6 x 4 metra: u svako vreme se deset do dvanaest lica tu moglo držati. Zbog prepunućenosti pritvorenih, granatiranja od strane Srba i zahteva njegove jedinice, on je često komandi zone predlagao oslobođenje pritvorenih. Zgrada nije imala grejanje, ali i mnogi civili su morali da se snađu bez grejanja u to vreme. Pritvorena lica su imala jednostavan toalet nekoliko metara udaljen on sobe u kojoj su držani. Pritvorena lica su se prala na istom mestu gde i vojna policija, jer je postojala peć na drva za zagrevanje vode u zgradu vojne policije, i mogli su se istuširati. Pritvoreni su dobijali dva obroka dnevno. On nije imao sukoba ili problema sa komandom zone u vezi pritvorenih. Uprkos ovim problemima, uslovi za pritvorene su bili dobri. Lekar je bio dostupan prema potrebi, ali nije bilo ozbiljnih medicinskih problema. Poznavao je međunarodne konvencije koje se tiču ljudskih prava jer je podučavao u toj oblasti pet ili šest godina.

On nije istraživao, ispitivao ili čak razgovarao sa zatvorenicima jer to nije bio njegov posao, niti je, na njegovo iznenadenje, bilo ko drugi ispitivao pritvorene u Lapaštici. Nije znao ni za jednu priliku da je neki civil došao u štab vojne policije u odgovor na pismeni poziv; lica su se normalno odazivala na pismene pozive organizacija seljana koje su bile poznate kao civilna odbrana. On, dalje, nije znao razloge zbog kojih su pojedinci pritvarani. Što se tiče ispitivanja, sve što je od zatvorenika dobijano jesu njihovi lični podaci. Nije postojala procedura kako bi pritvorena lica mogla osporiti ili tražiti reviziju svog pritvora. On je zabranio mučenje<sup>118</sup> i prema njegovom saznanju nije bilo slučajeva mučenja u Lapaštici, mada je jednom spremio čuvara da ošamari zatvorenika. Pritvorena lica nisu prebijana pre nego što su dovođena u Lapašticu. Nije imao značajnog kontakta niti je primao naređenja od Ljatifa Gašija.

Tokom srpske ofanzive 24. marta 1999., zatvorenici su prebačeni iz Lapaštice i kasnije ih je vojna policija oslobođila bez formalnog odobrenja komande zone.

<sup>117</sup> Zapisnik sa suđenja, 26, 27.02.03 i 10.03.03.

<sup>118</sup> Mada je kasnije tvrdio "U vezi toga da li sam izdao naređenje zabranjujući mučenje, da je bilo neophodno zabraniti mučenje, ja bih to uradio, ali nije bilo potrebno" vidi zapisnik sa suđenja, 10.03.03., str.4.

Pritvorena lica su kasnije ponovo uhapšena po naređenju viših instanci, i on je 7. aprila morao objasniti štabu, tada u Buricama, kako je došlo do neovlašćenog oslobođanja. Detaljno je opisao kako su 7. aprila 1999. lica koja su još bila u pritvoru oslobođena tokom večeri iz Majanca i Potoka, i da je on u stvari preneo naređenje za njihovo oslobođanje od Mustafe vojnoj policiji tako što je najpre posetio Majance zatim Potok, pre nego što se vratio i noć proveo u vojnem kampu u Majancu. On je svojoj vojnoj policiji dao instrukcije da oslobođenim licima kažu u kom pravcu da idu, ali se više od toga nije moglo učiniti da bi se osigurala njihova bezbednost.

Međunarodni posmatrači su često posećivali, mada se on nije osvedočio da je ijedan posmatrač zaista ušao u centar. Centar za pritvor je u Lapaštici radio od početka novembra 1998. do 24. marta 1999., a centri u Majancu i Potoku od oko 27. marta do 7. aprila 1999. Desetoro od pritvorenih lica držanih u Lapaštici je prebačeno u Majance a dvoje je odvedeno u Potok. Negde 6. Aprila, jedan pritvoren, Enver Sekirača, pobegao je iz dvorišta u Majancu, međutim ovo nije izazvalo neprilike sa komandom zone.

Upitan kakve su mere preduzimane koje su osiguravale rehabilitaciju ili poboljšano ponašanje pritvorenih lica, kako je zabeleženo u tri poslednja stava tri navodna dokumenta o amnestiji<sup>119</sup> i u odluci u vezi puštanja iz pritvora,<sup>120</sup> on je rekao da nije bilo drugih mera osim pritvora.<sup>121</sup> Dalje, u vezi drugih odluka<sup>122</sup> o oslobođanju pritvorenih, gde se pojavljuju reči “osloboden uz pravo da se brani sa slobode” (ili slično), on nije znao šta ove reči znače. Izvestan procenat beležaka u braon knjizi (materijalni dokaz 4) može biti neprecizan zbog ratnih okolnosti. Mada knjiga takođe sadrži beleške o informacijama dobijenim tokom novembra i decembra 1998., on ove beleške same po sebi nije smatrao informacijama jer ništa nije ukazivalo da su one istinite. Uprkos činjenici da se njegov nadimak, “Dini”, pojavljuje u potpisu nekoliko odvojenih listova koji čine materijalni dokaz 4, Mehmeti je tvrdio da je samo siguran da je potpisao jedan nalog za puštanje iz pritvora. On i pripadnici komande zone imali su na raspolaganju auto koji im je dala njihova sekциja za logistiku.

On je napustio OVK krajem aprila 1999., ali nije ni uklonjen niti je dao ostavku na svoj posao.

Naim Kadriu<sup>123</sup> je izjavio da je bio “šef za javno informisanje” u zoni Lab od 28. februara 1999. do 24. marta 1999. On nije pripadao vojnoj policiji, i poricao je da je lično poznavao Ljatifu Gašija, mada ga je znao po čuvanju. Posle je oslobođen položaja zato što ga je levo stopalo, povređeno u nezgodi nekikh deset ili dvanaest godina ranije, sprečavalo pri marševima što je u tom vreme bilo neophodno; posle 24. marta on je bio običan građanin, koji se odsedao u različitim kućama gde je mogao

<sup>119</sup> Vidi materijalni dokaz 4, predmet 21, odvojene stranice, str.2, 3 i 6.

<sup>120</sup> Isti dokaz, str.7.

<sup>121</sup> Zapisnik sa suđenja, 27.02.03., str.5.

<sup>122</sup> Vidi materijalni dokaz 4, predmet 21, odvojene stranice, str.5, 9, 10.

<sup>123</sup> Zapisnik sa suđenja, 11, 13 i 14.03.03.

dok se rat nije završio. On nije učestvovao u događajima u Lapaštici. Mada navodi protiv njega spadaju u razmatranje koje se tiče događaja u vezi svedoka Halilija Sinanija i "Q", činjenični materijali koje je on sačinio su, makar delimično, relevantni za događaje u Lapaštici. On je priznao da je čuvao u prikupio mnoge beleške, činjenične kao i izmišljene, koje se nalaze u izvesnom broju dnevnika i dokumenata koje je policija zaplenila tokom pretresa njegove kuće posle hapšenja. Ovi predmeti obuhvataju materijalni dokaz 9 (predmet 2), crnu knjigu, materijalni dokaz 10 (predmet 9), takođe crna knjiga, plus odvojene stranice, materijalni dokaz 11 (takođe poznat i materijalni dokaz "B"), plava beležnica, i materijalni dokaz 12 (poznat i kao materijalni dokaz "A"), roze beležnica. Ove knjige i beležnice, posebno materijalni dokaz 9 i 10, rekao je Naim Kadriu, bile su kombinovani produkt njegove plodne mašte i izveštaja o stvarnim događajima koje su mu ispričali građani posle rata.<sup>124</sup> Krivično veće je pažljivo proučilo ove dokumente i došlo do zaključka da većina beleški predstavlja veran opis ličnih iskustava Naima Kadrijua. Ovaj zaključak zasnovan je na posebnim detaljima, i važnim i beznačajnim, koji su uključeni u različite odrednice, koji svi jasno potkrepljuju gledište da su to tačni navodi ličnih iskustava, a ne, kako je on tvrdio, mešavina njegovih fantazija i izveštaja drugih. Sud je zaključio da je želja Naima Kadrijua da potvrди kako su delovi dokumenata fantazija, u velikoj meri rezultat njegovog straha da će dokumenti, ukoliko se prihvate kao istiniti, ne samo implicirati nega, već takođe i Ljatifa Gašija u Rustema Mustafu, gledište koje je potkrepljeno opaskom koju je napravio na završetku pretresa.<sup>125</sup> U skladu s tim, i u kontekstu Lapaštice, navedene beleške su relevantne i sud smatra da one predstavljaju činjenice:

### **Materijalni dokaz 9**

*"Ljata me je odredio da budem odgovoran za informativnu službu u 151. brigadi. Ovo je veoma važan odsek sa dosta odgovornosti."*

*"Oko 1900 pozvala me je vojna policija da ispitam jednog Roma koga su uhapsili neki ljudi iz Studimla".*

*Pozivanje na "informativni razgovor" sa ocem i sinom iz Tamave.*

*"Ljata je danas došao k meni u vezi pitanja stanja u službi bezbednosti. Ja sam ga informisao o preduzetim merama a on ih je prihvatio i počev od danas....osnovati kancelariju obaveštajne službe".*

### **Materijalni dokaz 10**

*Sve beleške se tiču informacija koje je dobila i zabeležila OVK, često u vezi isledivanja osumnjičenih, tokom perioda od 28.02.98. do 26.04.1999., i odvojene stranice iz materijalnog dokaza 10, koje takođe obuhvataju zvanične pismene pozive koje je izdala OVK,*

<sup>124</sup> Vidi na primer, zapisnik sa suđenja, 11.03.03., str.4.

<sup>125</sup> Zapisnik sa suđenja, 14.07.03.: "Najveća kazna bi bila ukoliko vi iskoristite moje beleške protiv drugih. Stoga bih vas ja lepo zamolio da ako smatraste da su te lične beleške činjenice, to upotrebite samo protiv mene!"

*vojna policija zone Lab, kojima se od pojedinih lica traži da prisustvuju onom što se opisuje kao "zvanični razgovor(i) u štabu vojne policije u Kunuševcu.*

Rustem Mustafa<sup>126</sup> je izjavio da nije posedovao saznanja o bilo kakvim krivičnim delima počinjenim od strane ikoga od njegovih potčinjenih. Ljatif Gaši je bio postavljen za šefa obaveštajne službe u zoni Lab, ali nije bio u mogućnosti da izvršava svoje obaveze jer je bio posvećen borbi. Mustafa je dobijao izveštaje o pritvorenim licima od Nazifa Mehmetija, što je obuhvatalo detalje o uslovima, broju i opštoj situaciji. Mustafa nikada nije ušao u sam centar za pritvor, mada je štab zone bio svega 200 do 300 metara udaljen od vojne policije gde su zatočeni držani. On je lično naredio oslobođanje nekih lica na osnovu preporuka svojih potčinjenih, ali nije bio upoznat kakve informacije su njegovi potčinjeni pregledali da bi sačinili svoje preporuke. Odluke komande bile su zajedničke odluke i on nije imao ovlašćenja da ih odbaci. On je izdavao naređenja kako bi osigurao dolično ponašanje svojih vojnika, a naređenje od 29. decembra 1998. jeste jedno takvo naređenje (materijalni dokaz 14, predmet 18). U OVK je postojao jasan komandni lanac, što je bilo jasno u obuci i napismeno. Mučenje i prebijanje su bili zabranjeni.

Pritvaranje Albanaca koji su sarađivali sa Srbima bilo je legalno i neophodno iz vojnih razloga, jer su Srbi pokušavali da potkopaju napore OVK i pokušali su, između ostalog, da stvore paralelne policijske snage; napori kolaboracionista su uzrokovali mnogo povreda, štete i gubitak života. Pritvor se odvijao na zahtev jedinica civilne zaštite koje su organizovane u selima. Ove jedinice bi prijavile informacije o pojedincima, pa su ili oni ili brigade dovodili lica u pritvor. On nije mogao isključiti mogućnost da su neka nevina lica mogla biti pritvorena. Lica su takođe mogla biti pozvana u vojnu policiju, ali on ništa nije znao o pismenim pozivima. Nije postojao proces kojim bi lice moglo osporiti svoj pirtvor ili odluka kojom bi se utvrdilo da li je postojao osnov za pritvor ili ne.<sup>127</sup> Upitan kakvi su koraci preduzimani da se osigura da se ne pritvaraju nevina lica, Mustafa je izjavio da je OVK odlučila da pošalje profesionalne i pouzdane ljude u jedinice tako da bi se delegirane dužnosti sprovodile ispravno i profesionalno. U početku je izjavio da je bilo ispitivanja pritvorenih, ali je potom povukao reč i tvrdio da je postojala politika da neće biti ispitivanja. On je izjavio da OVK "*ispitivanjem nije želela da sazna sve što su (kolaboracionisti) radili*". On je izjavio da je OVK obaveštavala zatvorenike da OVK "*zna šta su oni radili*".

On je naredio tri amnestije za pritvorena lica, 31. decembra 1998., 17. januara 1999., i 5. aprila 1999. Što se tiče poslednjeg pasusa amnestije od 5. aprila 1999., koji pominje da je oslobođanje naređeno pošto "*su preduzete mere od strane istražnih vojnih organa*," jedina preduzeta mera bilo je fizičko pritvaranje, a nije mogao objasniti kako je postizana "*rehabilitacija*" pritvorenih lica. Glavni razlog za ranije amnestije bilo je to što su primljene informacije od grupa za podršku da su se ova lica popravila i da se njihovi postupci više neće ponoviti. Lica su oslobođana po

<sup>126</sup> Zapisnik sa suđenja, 14.03.03.

<sup>127</sup> Zapisnik sa suđenja, 17.03.03, str. 4.

dobijanju garantija o njihovom ponašanju u budućnosti od sela ili rođaka, a kako je vreme odmicalo, ratni uslovi su se promenili, tako da se smatralo da pritvorena lica neće više biti u stanju da pomažu neprijatelju. Konačno, za OVK je postalo teško da drži lica u pritvoru zbog česte promene lokacije. On nikada nije pomislio na mogućnost da i jedno lice po oslobođanju iz pritvora može nastaviti da pomaže neprijatelju. On je saznao da je vojna policija pustila neka lica, a ona su ponovo uhapšena zbog toga što je njihovo prvobitno oslobođanje bilo neregularno. Nije mogao reći zbog čega su ova lica potom bila u pritvoru još oko dve nedelje.

On nije bio zabrinut što je konačno oslobođenje preostalih lica, 5. aprila, nastupilo uveče, bez upozorenja i bez posebne predostrožnosti, mada je rekao da su se u oblasti nalazile srpske snage, te da je takođe tu bilo više od 30000 civila.

Što se tiče uslova pritvora, oni su bili dobri onoliko koliko su to ratne prilike dozvoljavale. Civilni su boravili na otvorenom, u improvizovanim šatorima i u veoma teškim uslovima. Prema njegovim rečima, i vojnici i civilni su živeli u lošijim uslovima nego zatvorenici. Nazif Mehmeti je predložio poboljšanje uslova za lica u pritvoru. Februara 1999. on je dozvolio OEBS da poseti ova lica. Izjavio je da su porodične posete bile dozvoljene.

### **Pritvor lica u Lapaštici**

U oceni pitanja činjenica, verodostojnosti svedoka i odgovornosti optuženih u vezi događaja u Lapaštici, bilo bi arbitrarno i nerazumno zanemariti zaključke do kojih je krivično veće došlo u vezi činjenica koje se odnose na Bajgoru. U osnovi, ovi prethodni nalazi pokazuju da se do kraja septembra 1998. režim protivpravnog pritvaranja, uz odlike nasilja, potpuno odsustvo ispravnog procesa i uz isleđivanje usmereno prema iznuđivanju priznanja ili obaveštenja od pritvorenih lica, čvrsto ustalio. Nađeno je da je Ljatif Gaši učestvovao u tom režimu, a da je Rustem Mustafa imao puna saznanja o njegovoj prirodi krajem septembra. Dalje, kako je već navedeno, održan je važan sastanak značajnih figura u lapskoj zoni u oktobru 1998., na kojem se raspravljalo o problemu kolaboracije. Iz toga proističe da je OVK na pitanje kolaboracije u to vreme gledala sa najvećom ozbiljnošću i krivično veće zaključuje da je tada donesena pozitivna odluka čija je posledica bila osnivanje centra za pritvor u Lapaštici, koji je, prema svim dokazima, postao operativan najkasnije do početka novembra 1998. U tom kontekstu, činjenica da je u to vreme Ljatif Gaši postavljen za šefa obaveštajne službe, a Nazif Mehmeti za šefa vojne policije u Lapaštici može se samo tumačiti kao neposredno relevantna za uspostavljanje režima pritvaranja u Lapaštici. Događaji u Lapaštici su činili važan fokus za izvođenje dokaza u ovom predmetu, te će stoga ova presuda vrlo detaljno sumirati činjenice.

### **Svedoci**

Svedok "4"<sup>128</sup> je veću rekao da je bio umešan u trgovinu drvima sa Srbima i da je to za njega bio jedini izvor prihoda. On je izjavio da je imao problema sa Srbima jer su saznali da je on predao oružje OVK. To je kao posledicu imalo da se uplašio za svoju bezbednost, te se obratio OVK i tražio sigurnost. Stoga, on je u Lapašticu otiašao dobrovoljno i odseo je u sobi koja je merila nekih 8 sa 10 metara. Na podu je bilo madraca, i još je nekih šest osoba boravilo u toj prostoriji. On je rekao: "*Jeli smo isto što i vojnici i uslovi za nas bili su isti kao i za vojnike*". On je bio u mogućnosti slobodno napuštati to mesto kako bi posetio braću, a takođe je i primao posete: "*Slobodno kretanje mi nije bilo zabranjeno*". Tamo je ostao do 24. marta, kada su preseljeni zbog intenziteta srpske ofanzive, i kasnije je pušten.

Upitan o svom iskazu istražnom sudiji na strani 3 zapisnika od 18. oktobra 2002., on je naveo da je sve što je izjavio policiji i istražnim sudiji rekao pošto mu je policija rekla da može dobiti 100000 evra i da može otići da živi u koju hoće zemlju ako da takvu izjavu; policija mu je izdiktirala izjavu. On je dalje naveo da mu je istražni sudija takođe rekla da je bolje da govori u tom smislu. Prema svedoku, istražni sudija mu je rekla da kaže da poznaje Ljatu, i da ga je Ljata maltretirao, međutim, dodaо je da se ne može setiti kada i šta tačno mu je rekla istražni sudija.

Prema zapisniku,<sup>129</sup> on je izjavio istražnom sudiji da je tokom ispitivanja u pritvoru upitan zašto se druži sa Srbima i rečeno mu je da zapiše da špijunira za Srbe. Pred krivičnim većem je upitan, ali nije uspeo da objasni, zašto je, ukoliko se bio odlučio da umešta Ljatu posle pritiska policije i istražnog sudije, izjavio na strani 4 istog zapisnika da ga jednom prilikom navedenom na toj stranici Ljata nije tukao, rekavši samo da ne želi da njegovo dete trpi zbog posledica takve njegove izjave. Odričao je da je u Lapaštici ispitivan. Rekao je da se seća poseta Crvenog krsta, ali ne OEBS; njega je OVK ispitivala ali mu nije davala instrukcije o tome šta da kaže. On je izjavio da je Aljuš Kastrati puštem u isto vreme kada i on, 24. marta.

Krivično veće nalazi da je iskaz ovog svedoka na glavnom pretresu bio potpuno neverovatan. Nijedna druga činjenica u ovom predmetu ne ukazuje da bi iko ko je držan u pritvoru bio тамо dobrovoljno radi sopstvene bezbednosti. Iskaz svedoka, "*Svi koji su sa mnom bili u Lapaštici rekli su mi u razgovoru da su тамо дошли svojom voljom*", u kontekstu ovog predmeta nije ništa drugo nego apsurdan. Spisak u braon knjizi, materijalni dokaz 4, predmet 21, pokazuje da je ovaj svedok doveden u centar za pritvor po naređenju štaba zone Lab OVK, i da je u pritovru držan četiri meseca, do 20. marta 1999. Krivično veće je zaključilo da je jedini mogući razlog za njegovo sadašnje iznošenje činjenica to što je bio izuzetno uplašen od posledica ako kaže istinu, te je stoga ovo veće lagao čak i o tako bazičnim detaljima kao što je da li je ili ne pritvoren, a ne dobrovoljni stanovnik u Lapaštici. Njegovoj priči o uslovima pritvora u potpunosti je protivrečila vizuelna inspekcija, koja je otkrila prostoriju koja je licima тамо zatočenim nametala izuzetno nehumane uslove. Dalje, krivično veće je našlo da je potpuno netačno objašnjenje svedoka u vezi njegovog iskaza pred istražnim sudijom. Pored razmatranja o verodostojnosti koja su već izneta, krivično

<sup>128</sup> Zapisnik sa suđenja, 20/21.03.03.

<sup>129</sup> Sva saslušanja su snimljena na magnetofonsku traku.

veće je našlo da je iskaz svedoka dat pred istražnim sudijom po svemu sudeći istinit. To svedočenje obuhvatalo je značajne detalje i razlikovalo je događaje od onih koji su za njih odgovorni, težeći da izbegne upravo onaj zahtev koji bi, ukoliko bi njegova priča o pritisku i zastrašivanju od strane policije UNMIK i istražnog sudije bila tačna, bio osnovna odlika priče. U skladu s tim, sud nije poverovao u priču svedoka na glavnom pretresu, već je prihvatio kao istinit iskaz dat istražnom sudiji.<sup>130</sup>

Krivično veće je zaključilo da je ovaj svedok protiv svoje volje držan u pritvoru u Lapaštici zajedno sa drugim pritvorenim licima navedenim u materijalnom dokazu 4, predmet 21. Dalje, jedini razlog za njegov pritvor bilo je to što je putem posla imao neke veze sa Srbima; stoga njegov pritvor nije nastupio zbog razloga bezbednosti, već je bio zasnovan isključivo na vezi sa civilnim pripadnicima druge etničke grupe, te je stoga bio *ab initio* neopravдан.

U vezi događaja koji su se odigrali tokom njegovog pritvora, krivično veće prihvata opis ovih događaja kako ga je dao svedok, u prisustvu odbrane, u svom iskazu pred istražnim sudijom 18. oktobra 2002. Glavne crte tog iskaza su sledeće: posle hapšenja, svedok je najpre ispitani u Bradašu, gde mu je prečeno pištoljem i gde je teško pretučen jer su ga islednici pokušali naterati da prizna da je špijun i kolaboracionista Srba. Onda je odveden u Lapašticu. Po dolasku, Ljata je razgovarao sa vojnom policijom i rekao, “*Ovo je osoba koja ostaje zajedno sa Srbima*”, te ga je vojna policija pretukla koristeći ruke i kundake svojih pušaka ispred kampa; ovo je očigledan primer pritvorenog lica koje je izloženo kazni za navodnu kolaboraciju. Potom je zatvoren u prostoriju “*gde se drži stoka*”. Nije mogao reći da li je Ljata bio prisutan tokom batinanja. Prve noći u pritvoru bilo je najmanje osam drugih lica u prostoriji, a imali su samo dva madraca. Drugi pritvorenici su patili od povreda nanesenih batinanjem. Posle tri ili četiri dana povezane su mu oči i odveden je na razgovor. Prebijen je i mučen upotrebom električne palice kada su ga terali da prizna kolaboraciju. Prisutna lica koristila su nadimke, “*Bil*” i “*Ciga*”. Pritvorenici su primoravani da jedni druge povređuju. Osim što su dobili više madraci (šest za dvadesetjednu ili dvadesetčetiri osobe), uslovi se nisu poboljšali a hrana je bila nedovoljna. U prostoriji nije bilo grejanja. Obrijane su im glave jer je bilo teško održavati čistoću. Ponekad su dobijali sveće, ali je mali prozor bio prekriven debelim najlonom. U toalet su morali ići u toj prostoriji uz upotrebu kofe, pre nego što im je konačno dozvoljeno da koriste poseban toalet. Druga pritvorena lica su se žalila na prebijanje prilikom isleđivanja. On nije imao informaciju o tome koliko će dugo biti držan u pritvoru. Nisu bile dozvoljene posete rođaka. On je Ljatifa Gašija video

<sup>130</sup> To ne znači da krivično veće odobrava sve aspekte ispitivanja i ponašanje istražnog sudije na koje je odbrana uložila brojne prigovore, pogotovo u ranim fazama ovog suđenja. Krivično veće je svesno da je posle proglašenja presude ali pre no što je završena pismena presuda, objavljen jedan članak pod imenom istražnog sudije u kojem su izložena neka gledišta o postupku. Zbog očiglednih razloga krivično veće nije ni na koji način uzelo u obzir taj članak. U svetu ovakvih odluka predmeta, krivično veće je u svim fazama pažljivo ispitivalo odgovore svedoka istražnom sudiji da bi ustanovilo da li je ponašanje istražnog sudije moglo imati bilo kakvog uticaja na tačnost odgovora koje je svaki svedok davao; takvo ispitivanje, međutim, nije navelo krivično veće na stanovište da išta što je ma koji svedok rekao istražnom sudiji treba smatrati nepouzdanim, osim pomenuti slučaj svedoka “K”.

samo prvog dana kada je tamo pritvoren. Nikada nije saznao ko je bio odgovoran za zatvorenike. Dao je pismenu listu onih koji su sa njim bili zatvoreni.

Kada su oslobođeni, zatvorenici su se podelili u dve grupe, 16 je pošlo prema Majancu a pet, uključujući svedoka, prema Kačadolu. Onih 16 koji su pošli prema Majancu je OVK ponovo uhapsila. Posle svog oslobađanja, on je čuo od pritvorenih lica da je neke vojna policija bila primorala da kopaju rupe; ova lica uključivala su Agima Tockua (Musliju), Idriza Sfarću, Envera Skiraću i verovatno Dritu Bunjaku. Prema onome što je čuo, Agim je bio uplašen i uneredio se u pantalone. “*Onda sam dobio ovo obaveštenje od nekih koji su bili zajedno s njim. Uveče su odvedeni do rupa koje su kopali, ali Enver Sekiraća je uspeo da pobegne i trčao je u nepoznatom pravcu, ali ostalo troje, Agim Tocku, Idriz Sfarća i Drita su tamo ubijeni*”.<sup>131</sup> Krivično veće je našlo da je ova informacija iz druge ruke verodostojna jer se slaže sa beleškom u dokumentu o “amnestiji” datiranom 5. april 1999.: “*Enver (Hamita) Sekiraća – rođen 08.11.1973. u Prištini, Jablanička ulica br. 196; u pritvoru od 30.01.1999. od 1300 časova. Primedba: Enver Sekiraća – pobegao iz pritvora dan pre no što su svi pritvorenici amnestirani*”, i dalje, kao što je jasno uvrđeno na suđenju, tela ove tri žrtve su zaista otkrivena u plitkom grobu na oko tri stotine metara od sedišta vojne policije u Majancu, ili u blizini mesta gde su pritvorena lica držana posle napuštanja sedišta u Lapašticu krajem marta 1999.

Tokom njegovog pritvora, vojna policija je obično, ali ne uvek, nosila maske. U dva navrata, nekih mesec dana pre njegovog puštanja iz pritvora, predstavnici Crvenog krsta su posetili centar i stigli se sa određenim zatvorenicima. Pre susreta sa predstavnicima Crvenog krsta, odabrana su određena lica, uključujući i svedoka, koja su mogla govoriti sa predstavnicima Crvenog krsta. Ovim licima je vojna policija rekla šta da kažu pred predstavnicima Crvenog krsta, a tokom razgovora je takođe jedan stražar stajao ispred vrata, tako da zatvorenici nisu bili u mogućnosti reći predstavnicima istinu.

U izvođenju zaključka o istinitosti upravo navedenog iskaza, krivično veće je imalo na umu da je prvo saslušanje svedoka pred istražnim sudijom obavljeno 14. maja 2002. u odsustvu odbrane, što je očigledno bila greška. Na zahtev svedoka, istražni sudija je dozvolila svedoku da se pozove na ovaj iskaz tokom svedočenja koje je dao 18. oktobra 2002., međutim krivično veće nije našlo značajne kontradikcije ili nepodudaranja između ranijeg i kasnijeg iskaza svedoka.<sup>132</sup>

Svedok “7”<sup>133</sup> je izjavio da je ranije bio “anoniman,” ali je sada spreman dati svoje ime, što je i učinio, u prisustvu odbrane ali na delu pretresa sa kojeg je isključena javnost. Njegovo svedočenje pred krivičnim većem je bilo da su ga na putu za Podujevo zaustavila tri lica i odvela u Lapašticu, stavila u jednu prostoriju, a ispitivao ga je jedan vojnik. Vojnik mu je rekao da je pritvoren zbog saradnje sa neprijateljem, a kasnije je odведен u prostoriju u kojoj su se nalazili drugi zatočenici, koja je

<sup>131</sup> IS 18.10.02., str.12.

<sup>132</sup> Iskaz od 14.05.02 je uključen u dosije obeležen sa “Identitet svedoka – poverljivo”.

<sup>133</sup> Zaposnik sa suđenja, 31.03. i 01.04.03.

izgledala kao skladište za brašno. Bio je zatočen od 26. ili 27. novembra 1998. do 31. decembra. On se krivičnom veću nije žalio na tretman ili uslove pritvora i izjavio je da u pritvoru nije ispitivan, osim što ga je vojnik ispitao prvog dana. Upitan nekoliko puta zašto je istražnom sudiji dao iskaz da su ga ispitivali Ljata i Nazif Mehmeti, te da je ukupno ispitivan neka tri ili četiri puta, on je rekao da to nije istina i da ne prihvata da je ovo rekao. Dalje, on je poricao da je u pritvoru maltretiran, i izjavio je da ni to nije ispričao istražnom sudiji. Uopšte, ovaj je svedok poricao da je bilo kakav inkriminisanju iskaz dao istražnom sudiji. Uprkos tome, kasnije tokom davanja iskaza, svedok je rekao: "*Iskaz koji sam dao istražnom sudiji nametnuli su mi policija i javni tužilac. Ono što sam rekao u tom iskazu mi je nametnuto, ali istina je ono što sam rekao juče i danas*". Ova opaska je potpuno nedosledna ranijem svedočenju, jer ono što je bio izjavio istražnom sudiji je isto što je rekao i krivičnom veću, ali iz nekog razloga je zapisnik o njegovom iskazu pred istražnim sudijom potpuno netačan. On je dalje nastavio da mu je policija rekla "*da kažem da su me isleđivali Ljata i da me je Nazif pretukao*". Ne može se smatrati samo koincidencijom da njegov iskaz istražnom sudiji beleži upravo ovu informaciju. Upitan zašto se istražnom sudiji nije požalio na činjenicu da mu je policija nametnula lažni iskaz, on je rekao da nije mislio da se išta može učiniti i "*istražni sudija i tužilac su jedno isto za mene*".

U svom iskazu od 23. avgusta 2002., datom u prisustvu zastupnika odbrane, ovaj svedok je izjavio da je bio zatočen u štali u Lapaštici. Ispitivali su ga Ljatif Gaši, poznat kao "Ljata", koji je bio komandant, i Nazif Mehmeti, poznat kao "Dini", koji je bio vojni policajac. On je na saslušanje odveden sa vrećom preko glave. Saslušanje se sastojalo od optužbi za špijunažu i ukupno se odigralo tri puta; pitanja su se odnosila na činjenicu da je radio sa Srbima da bi pomogao pri dobijanju pasoša. On je naveo da ga je Nazif Mehmeti tukao, dok ga je Ljatif Gaši ispitivao. Na njemu je upotrebljena elektična palica, kojom mu je nanet strujni udar, od čega je na oko jedan minut izgubio svest. Kao posledica maltretiranja, po celom telu je imao modrice. Tokom trećeg saslušanja, upitan je da li želi da bude pripadnik OVK, a Nazif Mehmeti ga je ponovo tukao. Tom poslednjom prilikom nije celog dana bio u stanju da hoda. Kada je otpušten, Nazif Mehmeti mu je dao komad papira u kojem se kaže da je amnestijom oslobođen zajedno sa troje drugih lica. On je izjavio da uslovi nisu bili dobri; nije bilo grejanja i bilo je tako hladno da se unutar zgrade formirao led, mada je bilo dovoljno madraca dok je on bio тамо. Bio je u mogućnosti da jednom vidi lekara jer je imao bolove u ledima zbog batina i hladnoće. On je izjavio da su i drugi pritvoreni batinani i da su se na to žalili posle isleđivanja. On je takođe tvrdio da su zatvorenici primoravani da tuku jedni druge, te su prebijani ukoliko bi to odbili. Rekao je da je u štali postojala jedna elektična lampa. Bio je u mogućnosti da se opere i obrije samo dva puta u 37 dana, koliko je proveo u pritvoru. I drugi su samo retko mogli da se operu. Rekao je da uslovi u Lapaštici nisu onakvi u kakvima većina ljudi živi; on ih je opisao kao "*Gori, bili su vrlo loši. To je bila katastrofa. Samo krave tu žive.*" Potvrđio je da je posle rata sreo Ljatifa Gašija u jednom kafeu u Prištini čiji je vlasnik Gaši i da je siguran da je ovo isti čovek koga je video u Lapaštici. On je takođe video Nazifa Mehmetija posle rata jednom prilikom u policijskoj stanici broj 3 u Prištini. Krivično veće primećuje da se ovo svedočenje

tačno podudara sa ličnim podacima koje je dao Nazif Mehmeti na početku suđenja, "Policajac KPS u policijskoj stanici 3 u Prištini". Značajno je da je ovaj svedok izjavio da je bio primio telefonski poziv neka tri meseca pre davanja iskaza, u kojem mu je rečeno da će mu biti dato onoliko novca koliko traži ako ne bude svedočio protiv Ljate. Prema stanovištu krivičnog veća, nije bilo potrebe da svedok ovo ispriča istražnom sudiji ukoliko zaista nije bio izložen ovakvom predlogu.

Zbog ranije navedenih razloga, i zbog toga što iskaz ovog svedoka istražnom sudiji nosi izuzetan stepen sličnosti po svim najvažnijim pitanjima sa iskazom svedoka "4", krivično veće zaključuje da je iskaz ovog svedoka dat istražnom sudiji u osnovi istinit, a pogotovo da njegova tvrdnja o batinanju kojem su bili izloženi on i drugi zatočenici i o uslovima u Lapaštici odražavaju stvarna iskustva koja su zatočeni iskusili na podsticaj Ljatifa Gašija i uz pomoć Nazifa Mehmetija. Sud je, dalje, zaključio da su razlozi za njegov pritvor ponovo bili zasnovani na njegovim poslovnim kontaktima sa Srbima i da nije bilo dokaza koji bi ukazivali da je on predstavlja pretnju po bezbednost zone Lab OVK ili po one koji je predstavljaju. Pominjanje električne sijalice u štali je čudno, jer preovlađujuća većina dokaza iz drugih izvora ukazuje da ukoliko je bilo ikakvog osvetljenja, ono je poticalo od sveće. U skladu s tim, krivično veće nalazi da je ovaj aspekt priče svedoka nepouzdan, ali ovaj zaključak ne utiče na ocenu ostatka iskaza.

Sud je potom saslušao svedoka koji je radio za OEBS 1999. Ovaj svedok je dala svoje ime i iskaz pred optuženima, njihovim braniocima i sudom, ali je javnost bila isključena sa pretresa. OEBS je primila izveštaje da OVK kidnapuje kosovske Albance, i uspela je da ugovori sastanak sa štabom OVK u Lapaštici; sastanak je održan 18. februara 1999. Svedok je opisala sastanak sa komandantom Remijem (Mustafom), koji je izjavio da OVK zaista drži kosovske Albance u pritvoru. On je svedoku objasnio da OVK sprovodi policijska ovlašćenja u okviru jurisdikcije lapskog regiona u odsustvu dejstvujućih srpskih vlasti i da se pritvorena lica drže zbog razloga običnih krivičnih dela i zbog saradnje sa neprijateljem. Remi je tvrdio da nije upoznat sa "pravnim procedurama," te je svedoka uputio na zapovednika vojne policije, zvanog Fati. Svedok je tada razgovarala sa zapovednikom vojne policije, koji je izjavio da kada se OVK prijavi zločin, izdaje se poziv na neformalan razgovor i lice ili dolazi dobrovoljno da vidi policiju ili se privede. "On je objasnio da ima ovlašćenje da izda optužnice i da se lica obično drže u pritvoru pre suđenja dva do tri meseca. On je potom rekao da će proći kroz suđenje i postupak će se opet sastojati od sudije i istražnog sudije i porote, ali da optuženi nemaju pravo da izaberu svog branioca. Nije nam bio dopušten pristup samim prostorijama za pritvor, a to je objašnjeno razlozima bezbednosti". I Fati i Remi su poricali da je iko od pritvorenih maltretiran, a uslovi su bili isti kao i za vojnike OVK. Svedok je dodala da je razgovarala sa osam lica za koje je rečeno da su pritvorena, ali nije bila u stanju da proveri da li je ovo stvarno bio slučaj; svi su tvrdili da se sa njima dobro postupa. Svedok je pitala da li može zatvorenicima dati papir kako bi pisali porodicama, ali je ovo odbijeno. Remi je odbio da svedoku odobri pristup prostorijama za pritvor. Zapovednik vojne policije je rekao da je OVK održala nepreciziran broj suđenja i da se osuđene osobe drže u zatvoru čiju lokaciju nije htelo

otkriti. Prema zapovedniku vojne policije, posete članova porodice su bile dozvoljene, mada su obeshrabrivali posete žena i dece.

Svedok je izjavila da je OEBS usko saradivala sa Međunarodnim komitetom crvenog krsta, "kojima, prema mojim saznanjima, takođe nije bio dozvoljen pristup," i dodala, "veoma sumnjam da je bilo ko od mojih kolega iz OEBS u zoni Laba bio u stanju da razgovara sa bilo kojim licem u pritvoru."

Tokom davanja iskaza, svedok je identifikovala Remija kao optuženog Rustema Mustafu i izjavila da misli da bi drugi čovek, njoj predstavljen kao Ljata, mogao biti Nazif Mehmeti. Na kraju njenog iskaza, Rustem Mustafa je potvrdio da se sreo i razgovarao sa svedokom, rekavši da je ona dala "*izuzetno korektan iskaz*". Nazif Mehmeti je izjavio da svedoka nikada nije sreo, dok Ljatif Gaši, koji je ranije izjavio da je ponat i kao "Fati" i kao "Ljata," nije dao nikakav komentar. Krivično veće je zaključilo da je svedok pogrešila u svom prisećanju Nazifa Mehmetija, ali je bila potpuno tačna u svom prisećanju da je drugi čovek s kojim je razgovarala, i čiji je razgovor s njom prethodno sumiran, bio "Fati," ili Ljatif Gaši. Ovaj zaključak je dalje potkrepljen činjenicom da je Ljatif Gaši bio središnje uključen u saslušanje pritvorenih lica i iznuđivanje priznanja i informacija od njih nasiljem koje je imalo intenzitet mučenja. Bilo je potpuno jasno da je Ljatif Gaši njoj zaista predstavljen kao "*zapovednik vojne policije*", i ovo je odražavalo realnost njegovog položaja u Lapaštici i da je bio neposredno prepostavljen Nazifu Mehmetiju.

Krivično veće prihvata iskaz svedoka da joj je Ljatif Gaši rekao da OVK poseduje sudski postupak koji obuhvata i suđenje: ovo je bila stvar za koju je svedok bila veoma zainteresovana i njeno sećanje o tome bi teško moglo biti pogrešno. Svedok "D" (vidi u daljem tekstu) je izjavila da joj je Uli rekao da se vode neki sudski postupci. Veće zaključuje da su Ljatif Gaši, Nazif Mehmeti i Rustem Mustafa bili svesni obaveze OVK da ustanovi propisan sudski postupak za pritvorene koji su uhapšeni zbog navodnih krivičnih dela i drugih prestupa za koje se smatra da su podložni gonjenju. Međutim, krivično veće nalazi da se proces koji je eventualno vođen može smatrati prevarom, bez ijedne garantije koju nameće član 6 Protokola II, te stoga nije imao nikakve veze sa propisnim i pravednim sudskim saslušanjem. Kao što je bio slučaj u Bajgori, u Lapaštici nije postojao odgovarajući pravosudni postupak.<sup>134</sup>

Svedok je izjavila da je OEBS uživala određenu dozu poverenja pojedinim komandanata OVK, uključujući komandanta Remija, i da je on bio uljudan i predusretljiv; on je svedoka uputio na zapovednika vojne policije za detalje o pritvorenima. Lapska zona je jedina zona OVK koju je OEBS bila u mogućnosti posetiti, i svedok se složila da je jedan Srbin bio pušten iz zone Lab posle pregovora, ali drugi izveštaji o nestalim Srbima su ostali nerazrešeni.

<sup>134</sup> Ponovo, vidi zapisnik sa suđenja, 17.03.03., str.4, kada je RM izjavio: "Nije postojao postupak kojim bi pritvoreno lice moglo osporiti zakonitost svog pritvora niti postupak kojim bi se moglo utvrditi da li je osumnjičeno pritvoreno lice kolaboracionista, oni su svi bili osumnjičeni."

Krivično veće nalazi da svedoku nije bio dozvoljen pristup centru za pritvor. Razlozi bezbednosti su neodrživi kao osnov za ovo odbijanje u okolnostima gde su prtvorena lica držana u okviru obezbeđenog kampa vojne policije. Jedini verodostojan razlog za ovo odbijanje jeste da je Rustem Mustafa znao da postoji verovatnoća da će svaki pripadnik OEBS koji posvedoči o zatočenju lica u uslovima u kojima su ona držana u Lapaštici izraziti ozbiljnu zabrinutost za dobrobit tih lica. Ima nekih dokaza u ovom predmetu koji ukazuju da je bilo nekih poseta pripadnika Crvenog krsta zatvorenicima. Međutim, u svetu iskaza ovog svedoka, krivično veće nalazi da su svedočanja Ljatifa Gašija, Nazifa Mehmetija i Rustema Mustafe o tome da su predstavnici OEBS i Crvenog krsta često posećivali centar za pritvor i zatvorenike u Lapaštici neistinita, i da je u stvari vrlo mali broj međunarodnih posmatrača osim svedoka uspelo ostvariti bilo kakav pristup. Što se tiče lica sa kojima je svedok bila u mogućnosti da razgovara u Lapaštici, pod pretpostavkom da su zaista bili zatvorenici, krivično veće nalazi da su oni od jednog ili više lica odgovornih za pritvor dobili instrukcije u vezi izjave koju treba da daju ovom svedoku. Neposredno svedočenje od Crvenog krsta nije bilo na raspolaganju zbog opšte uvažene privilegija koju ova institucija uživa u vezi svog rada u ovoj oblasti.<sup>135</sup>

Svedoka "D"<sup>136</sup> je krivično veće saslušalo 7 aprila 2003. Ona je izjavila da je verovala OVK i da još uvek veruje, ali je moguće da je neko napravio grešku u vezi njenog muža. On je izjavila da su pripadnici OVK njenog muža uhapsili kasno uveče 7. februara 1999. Dvojica od ljudi koji su došli do porodične kuće bili su Naser Hiseni (Hyseni) i Zotina, ali su drugi ljudi bili maskirani. Njenom su mužu rekli da im je potreban "*radi obaveštenja*", ali nisu dali nikakve dalje pojedinosti, osim da traže oružje za koje je njen muž rekao da ga je bio predao srpskoj policiji. Naser Hiseni ga je udario dok je još bio u snu. Njen muž psihološki nije bio dobro. Dan pošto joj je muž odveden, ona ga je pokušala naći u Lapaštici. Svedok nije mogla navesti nijedan razlog zašto je OVK uhapsila njenog muža osim, možda, što je on kupio zemlju od Srba. Hapšenje je bilo nadmeno, a ponašanje vojnika OVK je unelo paniku u njenog muža i decu.

Dok je pokušavala da nađe muža, ona je razgovarala sa jednim vojnikom OVK, kada je prišao Ljatif Gaši i naredio vojniku da ne govori s njom. Kasnije je razgovarala sa komandantom Ulijem, koji joj je rekao da je njen muž nevin i da on pokušava da mu pomogne koliko može. Uli je rekao da se njen muž brani i pomenuo da su neka sudska zasedanja održana i rekao svedoku da ode i razgovara sa porodicom Ljatifa Gašija, jer je on odgovoran za situaciju njenog muža, i ona je zaista posetila porodicu Ljatifa Gašija da bi pokušala postići napredak u oslobođanju svom muža. Uli je takođe pitao da li je bilo nekih problema između Ljatifa Gašija i porodice svedoka, a ona mu je rekla da nije bilo nikakvih problema. Uli joj je rekao da njen muž trpi bolove zbog toga što je prebijen i zlostavljan. Uli je uredio da ona tajno poseti muža, što se odigralo u Bradašu 17. ili 18. marta. Kada je videla muža, on je izgledao slab, bled i umoran – gotovo mrtav. Muž joj je rekao da su ga mučili i zlostavljali i rekao je, "*Oni me ubijaju*". Njen je muž dalje tvrdio da ga Uli spasava i da bi porodica

<sup>135</sup> Vidi materijalni dokaz 40, pismo od Crvenog krsta od 4. juna 2003.

<sup>136</sup> Zapisnik sa suđenja, 07.04.03., i 09.04.03.

trebalo da se prema njemu odnosi kao prema sinu. Svedok je mužu odnela nešto hrane, koju je on pojeo kao da je bio vrlo gladan, a on je rekao da su uslovi vrlo teški; ona je videla da je on mnogo izgubio na težini, usne su mu bile suve, a ruke tamnoplave ili sivkasto plave. Kasnije je saznaла da je u pritvoru u Potoku, a njene kćeri su ga tamo posetile u aprilu. One su joj rekле da je izgledalo da je psihički bolje i da se nadao da će ga možda oslobođiti za nekoliko dana.

Ona je prvo čula glasine da je muža ubila OVK nekoliko dana posle ovoga, a to je bilo pre početka srpske ofanzive koja je otpočela oko 27. aprila. Konačno, 29. jula 1999., bila je u stanju da dobije muževljevo telo. Telo se nalazilo na udaljenom mestu i ona ga ne bi našla bez pomoći. Telo je nađeno u plitkom grobu sa telom drugog zatvorenika koji je bio muž svedoka "C". Ona je bila čula da su vojnici OVK dva dana čuvali muževljevo telo dok je ležalo pored puta. Kasnije je govorila sa Nazifom Mehmetijem, koji joj je na strog način kazao da će sva njeni pitanja dobiti odgovor za dve godine, kada je trebalo da njegova knjiga izđe iz štampe. Ona je takođe razgovarala sa Remijem samo dan posle razgovora sa Nazifom Mehmetijem, i on joj je rekao da njenog muža uopšte nije poznavao. Svedok, prema mišljenju krivičnog veća sasvim razumljivo, nije poverovala Remiju jer je njen muž u pritvoru bio tri meseca, "*a za mene je to bio dovoljan period da ne verujem Remiju kada je rekao da ga nije poznavao.*" U ovom kontekstu krivično veće potseća na iskaz samog Remija da se redovno informisao o zatvorenicima i da je Nazif Mehmeti s vremena na vreme sastavljao spisak pritvorenih lica, koji je uključio ime ovog zatvorenika (primeri ovih spiskova nalaze se na odvojenim stranicama materijalnog dokaza 4, predmet 21), i konačno da je Remi lično potpisao dokument o "amnestiji" od 5. Aprila, koji je uključivao ime ovog zatvorenika.

Krivično veće nije imalo nikakvih sumnji u pogledu iskrenosti ovog svedoka. Nije bilo značajnih nepodudarnosti između njenog svedočenja pred krivičnim većem i njenog iskaza datog istražnom sudiji. Dalje, krivično veće je uočilo da je ovaj svedok nedvosmisleno osećala veliku lojalnost prema cilju OVK i da joj je bilo teško da kritikuje njene pripadnike. Krivično veće ne može utvrditi nikakav razlog zašto bi svedok želela da bilo koga od optuženih lažno tereti. Prema tome, krivično veće ne sumnja da je iskaz ovog svedoka istinit i pouzdan.

Svedok "E"<sup>137</sup>. Ovaj svedok je kći svedoka "D". Na početku svog svedočenja, ona je pokazala na Nazifa Mehmetija i izjavila, "*ovog čoveka sam poslednji put videla sa mojim ocem, on je Nazif Mehmeti, drugčije poznat kao Dini.*" Svedok je potvrdila okolnosti pod kojima je njen otac uhapšen i pokušaje koje je, zajedno sa majkom i sestrom, učinila kako bi našla oca. Jednom prilikom je razgovarala sa komandantom Midžom (Mixha), koji joj je rekao da se njen otac nalazi u rukama OVK i da se poneo "*veoma, veoma loše prema nama*". Takođe je bila u mogućnosti da govori sa Ulijem i dodala da je Uli rekao da Ljatif Gaši mrzi njenog oca, da ga isleđuje i tera druge vojнике da ga tuku, i da ne daje njenom ocu lekove. Uli je uredio da njenog oca pogleda lekar. Kada je videla oca, izgledao je 20 godina stariji – bi je mučen i

---

<sup>137</sup> Zapisnik sa suđenja, 08.04.03.

bolestan, željan hrane, a njegovo lice, telo i ruke su bili natečeni. Njen otac je rekao da ga drže na mestu gde se drže životinje i da ima vašiju.

Ona je 13. ili 14. aprila otišla sa sestrom u Potok, gde su poslednji put videle oca. Na putu su razgovarale sa nekim vojnicima, koji su rekli da je on "*u rukama "tog psa"*". Nazif Mehmeti i jedan čovek po imenu Murizi (Murrizi) su izveli njenog oca iz pritvora da ih vidi te su one kratko vreme s njim razgovarale. On je bio u lošem stanju i nije se usuđivao govoriti bez ustezanja jer je Nazif Mehmeti bio tamo. On je rekao da je primoran da radi i da mu ne daju lekove. Mada je pokušao sakriti ruke i rekao da ga ne tuku, ona je videla da su mu ruke u modricama. On je, međutim, bio u mogućnosti da kaže, "*Ako mi se nešto desi, treba da znate da je krivica Ljatifa Gašija.*"

Svedok "G"<sup>138</sup> je takođe dala iskaz o hapšenju oca i potonjim pokušajima nje, sestre i majke da ga nađu. Ona je odbacila svaku mogućnost da su joj UNMIK ili KFOR ponudili novac za svedočenje. Izjavila je da je Nazif Mehmeti dao pogrešan datum o oslobođanju njenog oca, jer on nije pušten 7. aprila, kako je u svom svedočenju tvrdio Nazif Mehmeti, jer je ona poslednji put videla oca 13. ili 14. aprila. Ona je potvrdila da je otac, kada su ga ranijom prilikom videle, zahvaljujući intervenciji komandanta Ulija, bio u užasnom stanju i da ih je preklinjao da idu govoriti sa porodicom Ljatifa Gašija. Uli je prethodno rekao da je Ljatif Gaši prebijao njenog oca.

Kada su ona i sestra otišle u Potok i uspele videti oca, takođe su videle Nazifa Mehmetija i konačno su uspele govoriti sa ocem na jednom mestu na otvorenom, u blizini stoga sena. Otac im je rekao da ga drži Ljatif Gaši, ali da ne brinu jer će on biti pušten za nekoliko dana. Pokušavao je da sakrije ruke, koje su bile izgrevane i plave. Krivičnom veću je jasno da je tom prilikom zatočenik pokušao, uz priličnu hrabrost, da ohrabri kćeri u vezi svoje situacije, mada je istovremeno imao najcrnje sumnje o tome da će ikada biti pušten živ. Ovaj svedok je potvrdila da je otac rekao sestri i njoj da ga drži i prebija Ljatif Gaši. Ona je dalje istakla da su one čule kako su ljudi videli telo njenog oca gde leži pored puta, a nije moguće da su ga ljudi mogli videti ako je smrt nastupila pošto je počela srpska ofanziva. Samo nedelju dana pošto su posetile oca u Potoku, počele su kolati glasine da je on mrtav. Svedok je takođe izjavila da je porodici prilazio Mohamed Ljatifi (Mohammed Latifi), koji ih je pokušao ubediti da povuku optužbu protiv Ljatifa Gašija.

Krivično veće je našlo da su svedočenja i svedoka "E" i "G" verodostojna i istinita. Ne samo da su se njihovi iskazi podudarali sa svedočenjem njihove majke, već su takođe ove činjenice u skladu sa iskazima koje je svaka dala istražnom sudiji. Krivično veće je primetlo da one nisu pokušale da svoju priču preuveličaju i veće je dalje video i ocenilo kao iskrenu uznenirenost svedoka "E" dok je govorila o ovim događajima pred sudom.

Pritvor muža svedoka "D" je, naravno dokumentovan u beleškama u braon knjizi, materijalni dokaz 4, predmet 21, i u dokumentu o "amnestiji" od 5. aprila 1999., koji

<sup>138</sup> Zapisnik sa suđenja, 08.04.03.

se nalazi na odvojenim stranicama istog materijalnog dokaza. Nikada nije pružen odgovarajući razlog za grubo hapšenje i pritvor ovog zatočenika. Jasno je da je čak i komandant Uli bio zburnjen i nije mogao da shvati zbog čega se drži ovaj čovek i da je mislio da je to možda zbog nekakve porodične nesuglasice između porodice Ljatifa Gašija i pritvorenog. Jedini nagoveštaj kakvog drugog razloga ticao se toga da li je pritvoreni imao dozvolu za oružje, što samo po sebi nije nikakav razlog za njegovo pritvaranje. Prema tome, krivično veće nalazi da nije postojao nikakav legitiman razlog u vezi bezbednosti OVK u zoni Lab ili onih koji su je predstavljali za pritvor ovog lica.

Svedok "F"<sup>139</sup> je rođak svedoka "D", "E" i "G". On je potvrdio događaje u noći kada su naoružani i uglavnom maskirani pripadnici OVK odveli muža svedoka "D" iz porodične kuće, i naporima koje su članovi porodice činili potom da bi mu ušli u trag. On je takođe bio prisutan zajedno sa svedocima "E" i "G" kada su poslednji put videle oca u Potoku. On je stanje pritvorenog u Potoku opisao kao, "*veoma, veoma slabo*", i rekao da je jednom prilikom, misli u Bradašu, kada je video zatvorenika zahvaljujući pomoći komandanta Ulja, pritvorenog rekao da ga drži Ljata. Ovaj svedok je takođe bio prisutan na grobu zatvorenog blizu Potoka i pomogao je pri uzimanju i ponovnoj sahrani tela. Krivično veće nije našlo značajne nepodudarnosti u iskazu ovog svedoka, koji je u saglasnosti sa svedočenjem koje je sud čuo od prethodna tri svedoka.

U skladu s tim, sud je našao da je muž svedoka "C" bio protivpravno uhapšen iz razloga koji nisu bili povezani sa bezbednošću, da je bio zlostavljan i iznova do teškog stepena prebijan u pritvoru u Lapaštici i uz namjeru da se primora da prizna neloyalnost OVK i da je tako bio mučen. Dalje, da je mučenje ovog zatočenika bilo po uputstvu Ljatifa Gašija i da je tokom ukupnog trajanja pritvora zatvorenik bio izložen uslovima koji su bili daleko ispod prihvatljivih i da su bili mnogo gori nego što je bio slučaj sa običnim građanima koje predstavljaju, na primer, članovi njegove porodice koji, uprkos teškoćama u to vreme, nisu ni pomislili da sugerišu da su oni bili suočeni sa sličnim stepenom teškoća i deprivacije kao što je bio njihov muž/otac. Ovi zaključci su relevantni i stoga ih krivično veće uzima u obzir u vezi događaja koji se tiču pritvora drugih lica u Lapaštici.

Svedok "C"<sup>140</sup>. Ovaj svedok je izjavila da je njen muž pokušao da se priključi OVK i da je četiri dana kasnije, 31. januara 1999., dobio poziv da ide u štab OVK te se tamo odvezao bez oklevanja. Kada se nije vratio, ona je 4. februara otišla u štab i srela Ljatifa Gašija, koji je bio u vojničkoj uniformi, i Nazifa Mehmetija, koji je nosio crnu uniformu vojne policije. Njen muž je tada doveden u kancelariju. On je imao teškoće pri hodu, grizao je usne od bola i izgledao bolestan. Gaši i Mehmeti su tada naveli da je pritvoren oženjen drugom ženom, Srpkinjom, što je svedok smatrala kao "*potpuno besmisleno*", te da je osoba po imenu Safet Hasani uložila žalbu zbog tuče. Safet Hasani je bio poznati kriminalac i ona nije mogla poverovati da bi oni delovali na osnovu njegove reči pre nego njenog muža, koji je učitelj. Oni su joj rekli da dođe

<sup>139</sup> Zapisnik sa suđenja, 29.04.03.

<sup>140</sup> Zapisnik sa suđenja, 29.04.03.

ponovo i da preda muževljevo oružje. Pokušali su da je zaplaše, ali je ona oštrim rečima odgovorila Ljatifu Gašiju. Dok je odlazio iz prostorije, njen muž je rekao, "Ne brini, jer živog ili mrtvog, oni me nikada ne mogu označiti kao kolaboracionistu". Svedok je 9. februara predala muževljevo oružje Ljatifu Gašiju i Nazifu Mehmetiju, kako joj je bilo rečeno. Uprkos tome što je pitala zašto muža i dalje drže u pritvoru, nikada nije dobila zadovoljavajući razlog. Maja 1999. je morala da napusti Kosovo i otišla je u Nemačku. Sredinom aprila je čula da joj je muž ubijen, a jedan rođak je našao njegovo telo. Svedok je izjavila da je u zoni Lab OVK smatrana kao "veoma dobra stvar". Ona je od jednog zatvorenika čula da je MKCK posetio njenog muža.

Svedok je poricala da je njen muž učestvovao sa Jugoslovenskom armijom u Kninu, Hrvatska, tokom maja/juna 1993., rekavši da je ovo nemoguće, i izjavila da su dokumenti koje joj je dao na uvid zastupnik odbrane, g. Tmava, lažni.<sup>141</sup> Pošto je proučilo dokumente koje je priložila odbrana, sud smatra da oni predstavljaju kopije autentičnih a ne lažnih dokumenata. Sud je mišljenja da je u ovom delu svog svedočenja svedok pokušala da svog muža ogradi od sugestije da je ikada imao aktivnu ulogu u Jugoslovenskoj armiji. Ovaj zaključak ne znači da se mora odbaciti celokupno svedočenje ovog svedoka. Pritvor njenog muža još jednom dokazuju beleške u materijalnom dokazu 4, predmet 18, i dokument o "amnestiji" od 5. aprila 1999., koji se nalazi na odvojenim stranicama. Stoga sud zaključuje da je njen muž bio pritvoren u Lapaštici od oko 31. januara 1999. Dalje, telo njenog muža je otkriveno zajedno sa telom muža svedoka "D" u istom plitkom grobu u Potoku. Pored toga, svedok "S" je potvrdila da je njena sestra bila posetila Lapašticu i rekla da se srela i sa Ljatifom Gašijem i sa Nazifom Mehmetijem u prisustvu svog muža. U tim okolnostima i imajući na umu iskaze svedoka "D", "E" i "G" u vezi umešanosti Ljatifa Gašija i Nazifa Mehmetija u pogledu tog drugog zatvorenika tokom pritvora, kao i analizu činjenica o drugim zatvorenicima koja je već pomenuta, krivično veće zaključuje da je svedok "C" govorila istinu kada je izjavila da je razgovarala i sukobila se sa Ljatifom Gašijem i Nazifom Mehmetijem više nego jednom prilikom i da je poslednji put svoga muža videla baš u kancelariji gde su obojica bila prisutna.

Svedok "S"<sup>142</sup> je rekla da je pokušala videti svog brata nebrojeno puta tokom pritvora, ali da joj to nikada nije bilo dopušteno. Ona je izjavila da je nedelju dana pre nego što su se Srbi povukli prvi put čula da je njen brat, muž svedoka "C", bio ubijen. Otprilike mesec dana po završetku rata ona je počela tražiti telo i čula je da je on bio ubijen u Potoku. Konačno ju je jedan čovek odveo do groba, koji se nalazio na veoma udaljenom mestu. Ovaj čovek je rekao da je čuo da je taj zatvorenik ubijen neposredno pošto je pušten, i da je posle toga njegovo telo ležalo na putu dva dana, gde su ga brojni ljudi videli, pre nego što je sahranjeno u istom grobu sa telom muža svedoka "D". Jedan vojnik joj je rekao da ga je ubila "naša" policija, misleći na albansku ili policiju OVK, oko 0300. Neidentifikovani muškarac je svedoka odveo do groba, gde je videla tela obojice muškaraca. Svedok je potvrdila da je njen brat bio vojnik "kada je bio vrlo mlad". Krivično veće smatra da je ovaj svedok iskren i

<sup>141</sup> Dokumenti priključeni zapisniku sa suđenja, 20.04.03.

<sup>142</sup> Zapisnik sa suđenja, 30.04.03.

pouzdan. Ona je pokazala duboku lojalnost OVK u tolikoj meri da je nalazila da je nemoguće zamisliti da bi OVK mogla biti odgovorna za smrt njenog brata, a veće je smatralo da je u svetu ovoga veoma malo verovatno da bi ona svedočila lažno kako bi teretila pripadnike OVK.

U skladu s tim, krivično veće je zaključilo da je muž svedoka "C" bio zatočen u Lapaštici zbog razloga za koje se ne bi moglo smatrati da su vezani za bezbednost, da je bio prebijan i mučen i da se ovo događalo po uputstvima Ljatifisa Gašija, te da su uslovi njegovog pritvora bili u osnovi isti kao i za muža svedoka "D".

Svedok "H"<sup>143</sup> je izjavio da ga je zajedno sa majkom uhapsio pod pretnjom oružjem jedan čovek u crnoj uniformi u 0630, dok je išao prema kući strica/ujaka. Stavili su ih u kola, a na glave su im stavljene kapuljače; potom su odvezeni do jedne kuće pre nego što su odvedeni u Lapašticu, gde su stavljeni u jedan podrum. Dali su im grejalicu za tu prostoriju i tamo su ostali tri dana i tri noći. Soba je imala sto i stolice, ali nije bilo madraca. Tokom tog vremena došli su Nazif Mehmeti i Ljatif Gaši i odveli ih na drugi sprat kako bi ih ispitivali. Svedok je smešten u sobu sa desne strane, a majka u susednu sobu. Ili Nazif Mehmeti ili Ljatif Gaši mu je doneo parče papira i rekao, "*Napiši svoje mišljenje o svojoj majci*". Malo kasnije svedok je otvorio vrata sobe i izašao na balkon. "*Bio je jedan prozor blizu mojih vrata i ja sam video kako moja majka sedi na stolici u sredini sobe. G. Gaši je u ruci imao pištolj, a g. Mehmeti je imao mali magnetofon. G. Gaši joj je rekao, "Moraš da kažeš "Ja sam izdajnik naroda"*". *Ona je odgovorila, "Ne mogu reći nešto što nije". Onda joj je on stavljao pištolj nekad u usta, nekad na vrat*". Ubrzo posle toga, svedok se vratio u sobu i tada je ušao Nazif Mehmeti i uklonio to parče papira. Kasnije mu je majka rekla da je bila optužena za špijuniranje i da je Ljatif Gaši pretio da će je poslati u grob. Na dan puštanja na slobodu, Ljatif Gaši mu je rekao da ako ikome kaže šta je video, "*Znaš šta će se dogoditi*". Neko vreme posle rata on je saznao da je telo njegove majke otkriveno u masovnom grobu u blizini sela Majance. On je otišao do groba i pronašao delove majčinog tela, uključujući njenu glavu, koja je bila umotana u džemper. On je izjavio da je primio "*stotine*" pretnji od bivših vojnika OVK, koji dolaze noću i bacaju kamenice i pucaju iz pištolja na njegovu kuću.

Ovaj svedok, koji je imao 19 godina u vreme kada je dao iskaz tokom glavnog pretresa, i samo 14 u vreme događaja o kojima je govorio, odlučno je poricao da je bio izložen ikakvom pritisku, pretnjama, mitu ili obećanjima policije i odrekao je iskaz svedoka "5", koji je u svom svedočenju izjavio da mu je to rekao svedok "H". Krivično veće upućuje na svoju ocenu o verodostojnosti svedoka "5" u prethodnom tekstu, i ne nalazi ikakve ozbiljne nedoslednosti u iskazu svedoka "H", osim što je istražnom sudiji bio izjavio da ne zna ko je uperio pištolj u njegovu majku.<sup>144</sup> Svedok je krivičnom veću objasnio da je siguran da je ta osoba Ljatif Gaši i da je zapis sa istražnog saslušanja možda pogrešan. Međutim, krivično veće primećuje da je svedok naveo da su samo dve osobe učestvovali u tom događaju. Ove osobe su Nazif Mehmeti i Ljatif Gaši, a svedok je istražnom sudiji naveo da su delovali zajedno.

<sup>143</sup> Zapisnik sa sudenja, 05.05.03.

<sup>144</sup> Istražno saslušanje, 05.02.02., str.5.

Dalje, krivično veće je takođe primetilo da je svedok bio potpuno spreman da to kaže ako nije bio siguran po pitanju identiteta, kao što je to pokazao na početku svog svedočenja. Veće je stoga izvelo zaključak da je iskaz koji je ovaj svedok dao, da je Ljatif Gaši čovek koji je upotrebio pištolj protiv njegove majke, tačan i istinit. Što se tiče razloga za pritvaranje svedoka i njegove majke, nije bilo apsolutno nikakvih razloga za pritvaranje ovog četrnaestogodišnjaka, osim što je bio sa majkom kada je hapšenje izvršeno; njegov pritvor je, stoga, u potpunosti protivpravan. U vezi njegove majke, ima činjenica koje ukazuju da je ona mogla imati česte kontakte sa srpskom policijom.<sup>145</sup> Nije neophodno da sud oceni da li je takav kontakt zapravo dao povoda za legitimnu sumnju na kolaboraciju iako bi bilo dovoljno u kontekstu ovog krivičnog postupka ukoliko bi to učinio. Sud smatra da bi takav navodni kontakt mogao biti dovoljan razlog da se lice pritvori, makar da bi se propisno i pravično istražilo da li ili ne dotično lice predstavlja pretnju po bezbednost. Međutim, ništa ne može opravdati zastrašujuće mučenje kojem je bila izložena majka svedoka "H". I opet, činjenica i detalji njenog pritvora potvrđeni su u beleškama u materijalnom dokazu 4, predmet 21 i dokumentu o "amnestiji" koji se nalazi u tim odvojenim stranicama.

Tokom vizuelne inspekcije sud je bio u mogućnosti da ispita zagradu koja je korišćena kao štab vojne policije u Lapaštici i ustanovio da je ovaj svedok dao njen veran opis. Jasno je da su svedok i njegova majka držani odvojeno od drugih pritvorenih lica. Takođe je jasno, suprotno tvrđenju odbrane, da je svedok mogao videti sobu gde je tvrdio da je njegova majka isleđivana i zlostavljava. Što se tiče načina na koji je postupano sa njegovom majkom i koliko loše, krivično veće se takođe oslonilo na činjenicu da je ona jedan od zatočenika koji su ubijeni.<sup>146</sup> U ovim okolnostima, i ponovo imajući na umu ocenu suda o verodostojnosti drugih svedoka, krivično veće je zaključilo da je majka svedoka "H" bila protivpravno pritvorena u Lapaštici, i da je prebijana i mučena po instrukcijama Ljatifa Gašija.

Svedok "P"<sup>147</sup>. Drugog novembra 1998. brata ovog svedoka je odvela vojna policija OVK, i kasnije mu je jedan maskirani vojnik rekao da je njegov brat odveden na informativni razgovor i da je sada u Lapaštici: vojnik ga je molio da nikome ne kaže da je dobio ovu informaciju. Sledеćeg dana, zajedno sa ocem, otiašao je da vidi Ljatifa Gašija, ali je Gaši neljubazno odbio da ih vidi. Odlazio je u Lapašticu gotovo svakoga dana pokušavajući da vidi brata, a sledeći put kada je video Ljatifa Gašija, Gaši je njemu i ocu pretio pištoljem "škorpion", koji je uperio u oca rekavši: "*Ako vas ponovo vidim ubiću vas*". Jednom kasnijom prilikom njegov je brat u džemperu proturio pismo porodici; jedan drugi zatvorenik, po imenu Afrim Maloku, doneo im je pismo. U pismu je brat pisao da ne zna zašto je uhapšen i da ga je ispitivao Ljatif Gaši o "*glupostima koje nije počinio*", i da ga je Gaši tukao i mučio. Pismo je takođe

<sup>145</sup> Vidi na primer, iskaz svedoka "P", koji je izjavio da je majka svedoka "H" bila degenerisana osoba koja je bila "*u veoma dobrim odnosima sa srpskim komandirom policije u Lužanima*": zapisnik sa suđenja, 06.05.03., str.12.

<sup>146</sup> Vidi gledište svedoka "T" u daljem tekstu o tome zašto je pet lica, uključujući majku svedoka, ubijeno a ne oslobođeno.

<sup>147</sup> Zapisnik sa suđenja, 06/08.05.03.

navelo da je Nazif Mehmeti odgovoran za centar za pritvor. Njegov brat je tražio da porodica stupi u kontakt sa Ademom Demaćijem radi pomoći. Svedok nije mogao reći zašto je njegov brat uhapšen, već je mogao samo spekulisati da to možda ima veze sa porodičnom nesuglasicom od pre mnogo godina između porodice svedoka i porodice Nazifa Mehmetija. Posle rata je pokušao dobiti informacije u vezi svog brata i bio je u mogućnosti da razgovara sa Ljatifom Gašijem. Gaši mu je rekao da „*nikakvo ozbiljno delo*“ nije pripisano njegovom bratu. Enver Sekiraća mu je rekao da su Ljatif Gaši i Nazif Mehmeti pogubili njegovog brata. Sekiraća je rekao da mu je naređeno da kopa rov i da je, s obzirom da je bio sumnjiv, uspeo da pobegne, i dalje da je rupa koju su on i drugi morali da iskopaju mesto gde je nađeno telo njegovog brata. Svedok je takođe bio čuo da Srbi nisu prišli ovoj oblasti na manje od četiri do pet kilometara. On je takođe bio čuo od kovača, Isljamija, da je Ljata ubio njegovog brata.

Svedok je podneo belešku za koju je rekao da je uzeo od Envera Sekiraće, u kojoj se navodi da je Ljatif Gaši odgovoran za naređenje o pogubljenju brata svedoka, a takođe i pismo na papiru Crvenog krsta: materijalni dokaz 19. Pismo na papiru Crvenog krsta se sastoji od najmanje dva, a moguće i tri, različita rukopisa, i sud je u skladu s tim imao rezervi prema njegovoj autentičnosti. Beleške su zapisane na dve stranice papira sličnog vežbanci. Krivično veće nema nikakvog definitivnog razloga da posumnja da je Ever Sekirać predao pismo svedoku, ali s obzirom na to da Enver Sekirać nije saslušan, uprkos brojnih pokušaja da se on locira, krivično veće ne misli da treba da se osloni na taj dokument protiv optuženih. U vezi beležaka koje je sam svedok uzeo od Envera Sekiraće, krivično veće zauzima isto gledište, naime da bi bilo pogrešno dodeliti težinu sadržaju ovih beležaka u odsustvu mogućnosti da sud, optuženi i branioci ikada ispitaju Envera Sekiraću, pogotovo s obzirom na obaveštenje koje je sud primio da je Enver Sekirać živeo u Prištini u vreme suđenja, ali da je namerno izbegavao poziv suda.

Ovaj svedok je takođe izjavio da je razgovarao sa ženom koja je bila pripadnik MKCK i koja je rekla da je posetila njegovog brata u zatvoru; ona mu je rekla da su uslovi teški, ali da se Crveni krst ne može mešati u pitanja koja se tiču rata i vojske. Ovo objašnjenje je u skladu sa ustanovljenim i međunarodno priznatim pristupom MKCK radu u situacijama sukoba i sa objašnjenjem o radu u uslovima konflikta u pomenutom pismu MKCK. Svedok je izjavio da nema zamerki protiv Naima Kadriju, koga smatra pravičnom osobom i koga je video jednom u periodu od marta do juna 1999., kada je Naim Kadri pomagao civilima. Svedok je izjavio da je čuo da je sam Ljatif Gaši bio saradnik Srba. Krivično veće smatra da ovo zapravo nije istina, jer srpski obaveštajni dokumenti (materijalni dokaz 2, predmet 49) jasno pokazuju da je interes Srba za njega bio kao za neprijatelja i jednog od vođa OVK; važnost ovog dela svedočenja je u tome što pokazuje da su lapskom zonom kružile potpuno nepouzdane glasine tokom datog vremenskog perioda i, stoga, koliko je bio težak teret na onima koji su sprovodili pritvor građana da usvoje i primene pravičan postupak za ispravno ocenjivanje u svakom pojedinačnom slučaju da li je pritvor opravdan iz bezbednosnih razloga ili ne. Svedok je izjavio da je njegovo mišljenje da

je za smrt njegovog brata 80% odgovoran Nazif Mehmeti, a samo 20% Ljatif Gaši, dok uopšte nije teretio komandanta Remija.

Svedok "W"<sup>148</sup> je bio stariji čovek i otac svedoka "P". On je izjavio da je, pošto mu je sin bio u pritvoru OVK, uspeo da govori sa Ljatifom Gašijem, koji je bio veoma grub prema njemu i pretio da će mu slomiti zube. Jednom kasnijom prilikom Ljatif Gaši je pretio da će ga ubiti. Svedok je tokom saslušanja postao veoma uznemiren. On je rekao da ga je Enver Sekiraća posetio posle rata i preneo mu da "*OVK ti je ubila sina*", i da su mu isto rekli i drugi ljudi. Svedok je na sudu identifikovao Ljatifa Gašija. Uprkos kritikama odbrane da je svedok primio nedoličnu pomoć sina tokom kratkog predaha u postupku, krivično veće je našlo da je iskaz ovog svedoka verodostojan. Značajno je da on nije kritikovao ni Naima Kadrijua niti Rustema Mustafu. U ovom slučaju, njegovo svedočenje protiv Ljatifa Gašija predstavlja malo više od ukazivanja da je Ljatif Gaši prema njemu bio nevaspitan i da mu je pretio kada je on pokušavao da sazna šta se desilo sa njegovim sinom; da je svedok želeo da izmisli dokaze protiv Ljatifa Gašija, bilo bi mu lako da fabrikuje mnogo teže navode. U vezi njegove tvrdnje o tome šta mu je Enver Sekirać rekao, mada krivično veće prihvata da je Sekiraća upravo to rekao svedoku, krivično veće se nikako ne oslanja na ovaj iskaz u odsustvu neposrednog svedočenja Sekiraće. Veće, međutim, prihvata kao činjenicu da je u to vreme bilo glasina prema kojima je OVK ubila sina svedoka.

Pošto je ocenilo svedočenje svedoka "P" i "W", zajedno sa svim drugim činjenicama koje su vezane za pritanje pritvora i postupanja prema zatvorenicima u Lapaštici, krivično veće ne izražava nikakvu sumnju da je sin svedoka "W" i brat svedoka "P" bio pritvoren u Lapaštici, da je bio teško pretučen i mučen i držan u istim uslovima kao i ostali zatočenici. Ovaj zaključak je donet i pored svedočenja Arifa Mucolija u vezi pisma zatvorenika, a za čije svedočenje je krivično veće našlo da je nezadovoljavajuće, kako je objašnjeno u daljem tekstu.

Svedok Fatmir Mustafa<sup>149</sup> je izjavio da je primio poziv da ide u Lapašticu i da je to učinio 8. januara 1999. On je izведен pred komandanta "Dinija", Nazifa Mehmetija, koji ga je potom ispitivao. Dini ga je upitao zašto su srpski policajci ranije dolazili u njegov kafić i da li nešto zna o srpskoj vojsci. Svedok je krivičnom veću objasnio da je od 1983. do 1997. držao kafić. On je u Lapaštici bio pritvoren ukupno sedam ili osam dana (prema belešci u materijalnom dokazu 4, predmet 21, njegov pritvor je trajao deset dana), pošto mu je prvo bilo rečeno da će biti zadržan mesec dana. On je rekao da je bio pritvoren u istoj prostoriji sa još nekim pet ili šest lica, i da uslovi nisu bili tako loši.

Prema ovom svedoku, bilo je dovoljno madraca za zatvorenike i mada je bilo hladno, nije bilo toliko loše da bi se žalio. Jedini prozorčić bio je prekriven najlonom. U prostoriji je ranije držana stoka. Pritvorenim licima je bilo dozvoljeno da je čiste i mogla su izaći napolje i pušti u dvorištu. On nije čuo da se neko žali, niti je video znake prebijanja na drugim zatvorenicima. On je takođe izjavio da su zatvorenici

<sup>148</sup> Zapisnik sa suđenja, 08.05.03.

<sup>149</sup> Zapisnik sa suđenja, 15.05.03.

dobijali dovoljno hrane. Svedok je tvrdio da je stalno pitao zašto je u pritvoru i rekao je da ga Mehmeti nije zlostavljaо. Dodao je da je ispitivan ukupno tri puta, i da je komandant Suzuki takođe bio umešan u njegovo ispitivanje. On je izjavio da su pritvoreni ustajali i okretali se zidu prostorije kada bi neko otvorio vrata. Zatvorenik Idriz Zvarća je bio zadužen za prostoriju za pritvor i on mu je objasnio pravila, mada ih se on ne može setiti. Od drugih pritvorenih, jedan po imenu Bedri je izgledao bolestan i uplašen i kada je svedok prvo stigao, ovaj je takođe izrazio zabrinutost zbog čega je tu doveden. Fatmir Mustafa je izjavio da mu je bilo dozvoljeno da se opere i obrije neposredno pre puštanja iz pritvora i rekao je da nije imao potrebe pre toga da se opere i obrije. Krivično veće je primetilo da je svedok oklevao da potvrdi ono što je rekao istražnom sudiji, naime da je izgledalo da su drugi zatvorenici ispitivani na isti način kao i on, što je ukazivalo da su sva lica ispitivana u pritvoru.

Prema gledištu krivičnog veća, ovaj svedok je dao namerno prečišćen iskaz o uslovima koji su primenjivani tokom njegovog pritvora. Krivično veće usvaja da je svedoka isledivao Nazif Mehmeti, suprotno navodima Mehmetija, Gašija i Rustema Mustafe da nije bilo isleđivanja, i dalje, da njega Nazif Mehmeti nije zlostavljaо. Ipak, nemoguće je videti kako bi iko mogao nemati primedbe na činjenicu da je pritvoren sa pet ili šest drugih ljudi u prostoriji u kojoj je ranije držana stoka. Dalje, s ozbirom da ta prostorija nije imala grejanje i da je svedok rekao da je napolju bilo hladno, veće ocenjuje da svedok nije govorio istinu kada je izjavio da unutra nije bilo hladno. Krivično veće je zaključilo da svedok ne govorи istinu pred većem kada je rekao da nije mogao potvrditi da su drugi zatvorenici ispitivani, kako što je rekao istražnom sudiji. Svedok je u pritvoru proveo relativno kratko vreme. Krivično veće usvaja da je u njegovom slučaju puštanje iz pritvora usledilo pošto je OVK zaključila da on nije posedovao obaveštenja koja su mogla biti od interesa za OVK. Prema stanovištu krivičnog veća, nije postojao nikakav verodostojan osnov za njegovo pritvaranje; on je uhapšen i ispitан, kako pokazuje priroda pitanja, zato što je u vreme znatno pre oružanog sukoba držao kafić koji su često posećivali Srbi jednako kao i Albanci. Stoga, ovaj pritvor nije bio opravdan te je tako bio protivpravan; međutim, zbog navedenih razloga krivično veće smatra njegov iskaz o uslovima pod kojima su on i druga pritvorena lica držani za nepouzdan.

Gani Zuka,<sup>150</sup> poznat kao "Suzuki", bio je stražar u centru za pritvor u Lapaštici i bio je pod instrukcijama i kontrolom Nazifa Mehmetija. On je izjavio da su pritvorena lica držana u maloj renoviranoj kući, da nisu zlostavljana i da su hranjena tri ili čak četiri puta dnevno. On je izjavio da je bilo 15 ili 16 madraca. On je otpušten sa posla policajca u KPS kao posledica intervencije javnog tužioca, koji je smatrao da je njegovo svedočenje pred istražnim sudjom neiskreno. Prema mišljenju ovog suda, takav postupak javnog tužioca je jasno pogrešan i nije trebalo da se desi, a u oceni verodostojnosti ovog svedoka krivično veće je zanemarilo jasan izraz nepoverenja u svedoka koje je izrazio tadašnji javni tužilac. Svedok je izjavio da ne zna da li su zatvorenici ispitivani i "...ne može se setiti", iako ih je zbog toga pratilo iz prostorije za pritvor. Međutim, on je kasnije rekao da je vojna policija morala "isledivati,

---

<sup>150</sup> Zapisnik sa sudenja, 15.05.03.

*savetovati i disciplinovati,*" pritvorena lica. On je bio čuo za posete Crvenog krsta, ali ih sam nije video.

Osim u vezi njegovog iskaza da nije video posete personala Crvenog krsta centru za pritvor, krivično veće je stanovišta da ovaj svedok nije govorio istinu. Kao jedan od glavnih čuvara pritvorenih lica, on bi morao biti u stanju da potvrди posete takvih lica ukoliko su se one zaista odigrale. U skladu s tim, njegovo svedočenje da nije takve posete video jeste pouzdan dokaz da se one, opšte uzev, nisu desile. Međutim, i zdrav razum i svedoci u predmetu, što u ovoj stvari obuhvata Farmira Mustafu, čiji iskaz istražnom sudiju se pominje u stavu 149 i 150, i svedoka Kambera Hodžu, demantuju njegovo svedočenje da zatvorenici nisu ispitivani. Iskaz Ganija Zuke da je bilo 15 ili 16 madraca u prostoriji za pritvor je neverovatno, jer je veće moglo videti da jedva da je bilo mesta za više od pet ili šest madraca. Dalje, njegov iskaz pred većem u vezi same prostorije, koja nije bila mala renovirana kuća, kako je on rekao, već pređašnja štala za stoku, pokazuje da je on bio spremjan da govori otvorene laži. Krivično veće stoga odbacuje najveći deo iskaza ovog svedoka kao jasan i ciničan pokušaj da navede sud na pogrešan zaključak.

Kamber Hodža<sup>151</sup> se pridružio OVK februara 1999. i bio je stražar u Lapaštici, prema njegovom iskazu, nekih mesec dana posle Ganija Zuke, i takođe je radio po uputstvima i pod kontrolom Nazifa Mehmetija. Prema njegovom tvrđenju, "Zatvorenici su ispitivani, ali vrlo kratko". Rekao je da je ispitivanje trajalo samo deset ili petnaest minuta. On je izjavio da su pritvorena lica držana u prostoriji koja je ranije korišćena kao skladište, nije bilo grejanja ali je bilo čebadi i madraca. Zatvorenici su mogli koristiti toalet i prati se "u veoma primitivnim uslovima". Ovaj svedok je dao detaljan opis događaja u Majancu, koji su nastupili po napuštanju Lapaštice krajem marta 1999. Zbog već navedenih razloga, krivično veće ne prihvata tvrdnju ovog svedoka da je ispitivanje obavljano samo veoma kratko. Dalje, ovaj svedok je kasnije promenio svoj iskaz<sup>152</sup> i izjavio da su zatvorenici ispitivani samo u slučaju kada bi dva ili tri zatvorenika tražila da se mobilišu u OVK: prema mišljenju veća, to pokazuje nepouzdanost ovog svedoka. Čak i da je zadržao prvobitni iskaz, nemoguće je razumeti šta bi bila svrha veoma kratkog ispitivanja, i dalje, vrlo kratko ispitivanje je sasvim jasno u neskladu sa stepenom zabrinutosti i interesovanja koje je OVK pokazivala za one osobe koje je smatrala kolaboracionistima. Sve u svemu, krivično veće smatra da je ovaj svedok pokazao očiglednu pristrasnost u odnosu na optužene u tolikoj meri da sud njegovo svedočenje o bitnim stvarima smatra nepouzdanim.

Idriz Bajrami<sup>153</sup> se pridružio OVK krajem decembra 1998., i bio je pod kontrolom i uputstvima Nazifa Mehmetija u Lapaštici. Prema njegovom iskazu, on "nije gotovo ništa imao sa pritvorenim licima." Izjavio je da nije imao saznanja da li je zatvorenike ispitivao Nazif Mehmeti i da sam nikada nije otisao u centar za pritvor. Svedok je uglavnom dao iskaz o okolnostima u vezi pritvorenih i njihovog navodnog

<sup>151</sup> Zapisnik sa suđenja, 16.05.03., i 19.05.03.

<sup>152</sup> Zapisnik sa suđenja, 19.05.03., str.5.

<sup>153</sup> Zapisnik sa suđenja, 19/20.05.03.

puštanja iz pritvora u Majancu, za koje se tvrdi da se dogodilo u aprilu 1999., i o kojem se govori u daljem tekstu. Svedok je izjavio da je tokom aprila i maja 1999. bio odgovoran za specijalnu jedinicu čije su dužnosti bile da locira i dođe u posed tela mrtvih lica i podneo je sudu beleške za koje je rekao da sadrže pojedinosti o ovim operacijama. U svetu veoma ograničenog iskaza svedoka u vezi pitanja pritvorenih lica u Lapašticu, krivično veće nije bilo u stanju da dobije stvarnu pomoć.

Arif Mucoli<sup>154</sup> je bio zamenik komandanta 152. brigade i član komande zone. On je opisao organizaciju i obuku zone Lab OVK u letu 1998. i rekao da on nije imao saznanja o pritvorenim licima na Bajgori u to vreme. On je rekao da je OVK organizovala jedinice civilne zaštite koje su se sastojale od pouzdanih ljudi u selima i da su ove jedinice pružale obaveštenja o tome koje su osobe verovatno kolaboracionisti. Kao posledica njihovih napora, tako identifikovane osobe su slate u Lapašticu. On je izjavio da nije postojao postupak kojim bi se zatvoreni mogli braniti i da nije bilo ispitivanja. Učestvovao je u odluci koja je rezultirala amnestijom, za koju je rečeno da je stupila na snagu na dan ili oko 5. aprila 1999. On je izjavio da je amnestija objavljena jer pritvorena lica više nisu mogla sarađivati zbog činjenice da su civili raseljavani a pralelne policijske snage više nisu bile moguće. On je izjavio da je OVK zaista slala pozive, ali da njihova svrha nije bila da od lica traže da se pojave na informativnom razgovoru. Rekao je da je video Ljatifa Gašija kako kopa rovove. U više navrata je učestvovao u bitkama sa Ljatifom Gašijem, uključujući 15. septembra 1998., 24. septembra 1998., 27. decembra 1998., 9. januara 1999., 24. ili 25. marta 1999., 27. marta do 3. aprila 1999., i 25. maja 1999., i dao je lokacije tih bitaka. Krivično veće, zbog ranije navedenih razloga, ponovo odbacuje iskaz ovog svedoka u vezi tvrdnje da nije bilo ispitivanja pritvorenih lica, a kasnije će se baviti njegovim iskazom o "amnestiji" 5. aprila 1999. Krivično veće je sigurno da je u mnogim slučajevima do pritvaranja lica dolazilo zbog informacija koje su OVK dostavljali seljani, ali ovaj proces prikupljanja informacija praćen hapšenjem je bio u potpunosti neadekvatan da opravda pritvor bez nezavisne revizije; kako je već rečeno, da li je ili ne postojao dovoljan razlog za hapšenje zavisilo bi od činjenica u pojedinačnim slučajevima.

Nuredin Ibiši.<sup>155</sup> U stavu 51 u prethodnom tekstu, krivično veće je objasnilo svoje razloge zašto smatra da ovaj svedok izbegava da potvrdi identitet osobe koja je bila zadužena za centar za pritvor u Bajgori. Svedok je izjavio da je Ljatif Gaši bio šef tajne ili obaveštajne službe, ali je uglavnom bio zauzet borbom i dodao: "*Ja ne znam da je on imao bilo kakvu ulogu u vezi lica za koja su sumnjalo da su kolaboracionisti.*" Krivično veće u potpunosti odbacuje ovu tvrdnju. Nuredin Ibiši je postavljen za načelnika štaba u decembru 1998., i bio je član komande zone. Kao takav, on je morao biti dobro upoznat da je Ljatif Gaši umešan u pritvaranje i ispitivanje zatvorenika u Lapašticu. Značajno je da je on izjavio da je Nazif Mehmeti komandi stalno iznosio zahteve za oslobođanje zatvorenika. Krivično veće smatra da je ovo potpuno preveličano; čak ni Nazif Mehmeti ne kaže da je iznosio takve zahteve. Krivično veće nije ništa manje kritično prema ovom svedoku u vezi njegove

<sup>154</sup> Zapisnik sa suđenja, 20.05.03.

<sup>155</sup> Zapisnik sa suđenja, 22.05.03. i 23.05.03.

izjave da nije znao da li su pozivi ljudima upućivani pismeno ili usmeno: svetu važnosti pitanja kolaboracionista za komandu i postojanja pismenih poziva, nepojmljivo je da on nije bio upoznat sa njihovim postojanjem. Svedok je tvrdio da je OVK delovala u skladu sa međunarodnim konvencijama, pokazujući njihovo poznavanje, ali ne i poštovanje.

Svedok je predstavio video zapis za koji je rečeno da prikazuje raseljeno stanovništvo i dokument za koji je rekao da je deo programa obuke OVK, koji je predstavljaо kratak pregled pojedinih relevantnih pitanja koja se tiču ratnog prava. Svedok je pokušao da odredi datum ovog dokumenta pozivajući se na svoju fotografiju, za koju je rekao da se isti dokument može videti na zidu iza njegove figure koja sedi za pisacim stolom. Pažljivo proučavanje fotografije je otkrilo da se dokument na fotografiji razlikuje o onog podnetog sudu. Kasnije je svedok izjavio da je dokument na koji se oslanja i sam nalazi iza dokumenta prikazanog na fotografiji. Imajući na umu da proučavanje fotografije nije pokazalo nikakav dokument ispod onoga koji je na slici prikazan, te da sud ovog svedoka smatra neiskrenim u nekoliko značajnih aspekata, sud ne prihvata ovo objašnjenje i ne smatra da je dokument predstavljen sudu 22. maja 2003. pod nazivom "*Međunarodno pravo i međunarodne konvencije o ratu*" autentičan.

Naip Gubetini<sup>156</sup> je bio vojni policajac pod Nazifom Mehmetijem u Lapaštici oko tri nedelje. On je izjavio da je to bilo tokom oktobra 1998., ali kako je rekao da je ostao tri nedelje a onda otiašao na drugi položaj kao šef vojne policije u 152. brigadi neke tri nedelje pre Nove Godine, a činjenice ukazuju da je Lapaštica postala operativna tek krajem oktobra 1998., najranije, krivično veće zaključuje da je on u Lapaštici radio tokom novembra 1998. On je izjavio da ne zna za bilo kakav pritvorni centar u Lapaštici, rekavši "*Dok sam ja bio u Lapaštici tamo nije bilo zatvorenika niti ikakve prostorije za pritvor lica*". Međutim, svedok je potom nastavio rekavši da se seća imena Jašari i Kastrati kao dvojice ljudi koji su prebačeni u Lapaštiku. mada nije bio njegov zadatak da se brine o njihovoj bezbednosti. Prema njegovim rečima, ova dva lica nisu bila pritvorena duže od dve nedelje. Kako jasno pokazuje materijalni dokaz 4, predmet 21, tvrdnja svedoka da u to vreme nije bilo pritvorenih lica u Lapaštici je potpuno netačna. Svedok je takođe tvrdio da je u Potoku sreо ista dva lica i da su njihovo zdravlje i fizičko stanje bili isti kao i u Bradašu. I opet, pozivajući se na iskaze svedoka "E" i "G", krivično veće odbacuje ovaj iskaz kao potpuno neistinit. On je smatrao da je komandant Uli čovek od velikog poverenja, činjenica koju krivično veće smatra istinitom i koja potkrepljuje gledište da je ono što je Uli rekao svedocima "E" i "G" u vezi odgovornosti Ljatifa Gašija za postupanje prema njihovom ocu takođe istinito i pouzdano. Ovaj svedok je izjavio da je on oslobođio Hetema Jašarija i Aljuša Kastratija iz pritvora u Potoku pošto je primio naređenje da tako postupi od Nazifa Mehmetija, međutim krivično veće pobija ovu tvrdnju pozivajući se na analizu u vezi događaja u Potoku u daljem tekstu, i smatra da ovo svedočenje nije ni više ni manje nego jasan pokušaj da se sakriju istinite činjenice o tome kako su umrli Aljuš Kastrati i Hetem Jašari.

---

<sup>156</sup> Zapisnik sa suđenja, 23.05.03.

Jašar Ejupi<sup>157</sup> je pristupio OVK u Lapaštici 3. oktobra 1998. i kasnije se prenestio u 151. brigadu, čiji je štab bio u Konuševcu. Prema njegovoj tvrdnji, Naziv Mehmeti je u to vreme već bio u Lapaštici. Krivično veće smatra da iako je verovatno da se svedok seća datuma kada se priključio OVK, on bi mogao pogrešiti u vezi toga da li je Nazif Mehmeti zbilja bio u to vreme u Lapaštici, i po tom pitanju se veće priklanja iskazu Nazifa Mehmetija da je u službu u Lapaštici stupio najranije krajem oktobra 1998. U februaru 1999., komandant 151. brigade, Idriz Šabani, naredio je svedoku i drugim vojnicima OVK da uhapse Agima Musljiju i odvedu ga u Lapašticu, što su oni i učinili. On ništa nije znao o ranijem hapšenju Agima Musljiju. On je takođe izjavio da je još jednu osobu priveo u 151. brigadu i da je s tom osobom razgovarao i opomenuo ga da ne ponovi svoje ponašanje. On je pritvorio i ispitivao lice po imenu Mehmet Mehmeti u vezi primanja novca i oružja od jednog Srbina i u vezi lažnog predstavljanja kao pripadnika OVK i tvrdio da je Mehmeti dao potpunu izjavu. U ovom delu svog iskaza, svedok je pružio dalju potvrdu da je ispitivanje uhapšenih i pritvorenih lica bilo sastavni deo procedure OVK. Porodica Musljiju je kasnije podnela tužbu protiv njega u vezi hapšenja Agima Musljiju. On je takođe izjavio da je Ljatif Gaši učestvovao u nekoliko bitaka. Svedok osim ovoga nije pružio druge bitne činjenice u vezi pritvora lica na Bajgori.

Jetulah Ždrela<sup>158</sup> je takođe bio pripadnik OVK koji je započeo svoju dužnost u Lapaštici, pre nego što je posle oko tri nedelje premešten u 151. brigadu, baziranu u Konuševcu. On je učestvovao u hapšenju Agima Musljiju u februaru 1999. Agim Musliju je tražio da mu se dozvoli da dođe narednog dana u štab brigade, a ovaj zahtev je upućen komandantu brigade, koji je to odbio, te je stoga Agim Musliju uhapšen i odведен odmah. Ovaj svedok je tvrdio da nije znao razlog hapšenja, i rekao je da je jednostavno postupao po naređenju. Svedok se usprotivio da je događaj zaista predstavlja hapšenje, rekavši da je Agim Musliju pristao da krene sa vojnicima i da mu nisu stavljene lisice, te da tehnički nije bio uhapšen. Krivično veće je odbacilo ovo objašnjenje kao potpuno nerealno; svima prisutnima je bilo jasno da bi Agim Musliju bio odведен silom da se usprotivio, stoga je bio primoran da i protiv svoje volje krene sa vojnicima. Svedok je rekao da iako se borio na frontu u Majancu, nikada nije video da je Ljatif Gaši učestvovao u borbi i da su, štaviše, mlađi a ne stariji, vojnici kopali rovove. Svedok je izjavio da nije imao kontakte sa pritvorenim licima u Majancu tokom marta ili aprila 1999., jer je bio zauzet borbama. Svedok nije pružio nikakve korisne činjenice u vezi pritvorenih lica u Lapaštici.

Ramadan Miftari<sup>159</sup> je bio vojni policajac baziran u Lapaštici od 20. novembra 1998. Prema njegovim rečima, mada je deo njegovoj dužnosti bio da čuva centar za pritvor, on ništa nije znao o pritvorenim licima osim što je jednom prilikom posetio zatvorenike sa Nazifom Mehmetijem kako bi im dao neku čebad, ali nikada nije bio u samoj prostoriji za pritvor. Uprkos tome, tvrdio je da je pratilo strane posmatrače koji su posetili centar. Tokom marta 1999., kao posledica srpskih napada na štab u

<sup>157</sup> Zapisnik sa suđenja, 26.05.03.

<sup>158</sup> Zapisnik sa suđenja, 26.05.03.

<sup>159</sup> Zapisnik sa suđenja, 29.05.03.

Lapaštici, vojna policija i pritvorena lica u premešteni su u Majance, i ostatak njegovog svedočenja će biti razmotren u vezi događaja u Majancu, u martu i aprilu 1999.

Svedok "K".<sup>160</sup> Iskaz ovog svedoka pred istražnim sudijom<sup>161</sup> je pročitan u zapisnik uz pristanak stranaka. Ovaj svedok je izjavio da je, zajedno sa tri brata i sinom jednog strica, uhapšen i držan u Lapaštici, i konačno nekih deset dana ili dve nedelje potom, u Majancu. Mada su njegov mlađi brat i stričev sin pušteni, on sam je zadržan nešto više od dva meseca. Materijalni dokaz 4, predmet 21, pokazuje da je ovaj svedok bio u pritvoru od 15. januara 1999., ali tu nema datuma njegovog puštanja iz pritvora. U Lapaštici je bio pritvoren u jednoj štali ili ambaru, bilo je veoma hladno, mada su zatvorenici imali madrace od sundera na podu. Njega su ispitivali o tome da li je kroa i špijunirao za Srbe i morao je potpisati list papira. On je tvrdio da je pritvorenima davana ista hrana, hleb i supa, kao i vojski.

U momentu saslušanja pred istražnim sudijom, kada je svedok upitan da li je bio zlostavljan, on nije odgovorio na pitanje i izgledalo je da je nije dao neosporno potvrđan odgovor. Istražni sudija je tada naložila pauzu od deset minuta. Sledeća beleška se pojavljuje u zapisniku sa tog saslušanja<sup>162</sup>: "*U skladu s tim, IS je naložila desetominutnu pauzu da proveri opremu za snimanje i da nasamo govori sa svedokom*". Ono što je rečeno između istražnog sudije i svedoka nije zabeleženo na traci. Posle pauze, zastupnik odbrane g. Tmava je uložio prigovor, zbog činjenice da je istražni sudija nasamo razgovarala sa svedokom, rekavši da je svedok bio nateran da nastavi sa davanjem iskaza protiv svoje volje. Istažni sudija je odlučno odbila ovaj prigovor. Činjenica je međutim, da razgovor nasamo između svedoka i istražnog sudije, pogotovo u kritičnom trenutku tokom davanja iskaza, svakako može izazvati sumnju da je između njih došlo do kakve neodgovarajuće komunikacije. Štaviše, u svom odgovoru g. Tmavi, istražni sudija je izjavila "*Razgovarala sam sa ovim svedokom da bih saznala razloge za njegovo oklevanje da da iskaz,*" ali je propustila da kaže šta je odgovorio svedok, ukoliko je išta o tome rekao.

Posle toga, jasno je iz sadržaja zapisnika da svedok nije pružio jasan odgovor na više pitanja, pogotovo na apitanja koja su se ticala da li je ili ne dao određenu izjavu policiji koja bi, ukoliko je istinita, teretila optužene. Pored toga, tokom drugog dela davanja iskaza, svedok je pokazivao veliku uzdržanost da odgovori na pitanja istražnog sudije u vezi toga da li je ili ne rekao policiji da je bio pod pritiskom da kaže ili ne kaže neke stvari tokom davanja iskaza. Krivično veće takođe primećuje da svedok i pre pauze koju je oglasila istražni sudija nije bio potpuno spremna da ispriča svoju priču. U svim ovim okolnostima, krivično veće smatra da je iskaz ovog svedoka nepouzdan u vezi kritičnih pritanja koja obuhvataju uslove pritvora i postupanje sa zatvorenicima u Lapaštici. Međutim, krivično veće ne poseduje dokaze o bilo kakvoj stvarnoj sumnji koja bi potkreplila gledište da je ovaj svedok bio pretnja po bezbednost OVK, ili one koji su predstavljali OVK, i da mu, kao i u slučaju drugih

<sup>160</sup> Zapisnik sa suđenja, 10.06.03

<sup>161</sup> Zapisnik od 28.02.02.

<sup>162</sup> Istražno saslušanje, 28.02.02.

pritvorenih lica, nije bio dostupan sudske postupak. U skladu s tim je krivično veće zaključilo da je ovaj svedok bio protivpravno pritvoren. Svedok je predočio primerak dokumenta, za koji krivično veće prihvata da je obrazac o naređenju za puštanje iz pritvora, koje mu je uručeno nakon konačnog oslobađanja iz Majanca.<sup>163</sup>

Afrim Maljoku je dao iskaz istražnom sudiji,<sup>164</sup> koji je pročitan uz pristanak stranaka u postupku. On je izjavio da je bio u pritvoru od 17. februara do 21. februara 1999. (materijalni dokaz 4, predmet 21 pokazuje datum od 16. do 20. februara 1999.). On je rekao da je pritvoren zbog jedne svađe sa vojnicima OVK, u kojoj je došlo do zabune oko njegovog identiteta, jer su vojnici mislili da je on Baškim a ne Afrim Maljoku. Stoga je on bio uhapšen i držan u pritvoru četiri dana. Kako se može videti iz materijalnog dokaza 4, predmet 21, nije bilo nikakve zabune u vezi njegovog identiteta kada su njegovi lični podaci uneseni u registar o pritvoru, nije postojao nikakav sudske postupak i nije postojao nikakav legitiman razlog za njegovo pritvaranje, koje je stoga bilo protivpravno. Ovaj svedok je izjavio da ga je jedan vojnik ispitivao istog dana kada je stigao u Lapašticu, i da je ostao u prostoriji sa madracima na podu do dana kada je pušten. On je izjavio da je postojala jedna električna sijalica, koja je radila kada je u upotrebi bio generator. On je poricao da je bio tučen u pritvoru. Rekao je da je u pritvoru u Lapaštici sreo Idriza Sfarću. Kao odgovor na pitanje da li mu je Idriz uputio poruku od porodice, on je odgovorio, "da", i počeo da objašnjava da mu je Idriz dao džemper da ga porodica opere i vrati. Svedok je, međutim, poricao da se u džemperu nalazila ikakva poruka. U svetu veze koju je svedok načinio između pitanja koja su se ticala poruke i džempera, što u tom trenutku nije pomenuto, i u svetu iskaza svedoka "P", krivično veće ne sumnja da je Idriz Sfarća zaista poslao tajnu poruku svojoj porodici preko ovog svedoka i da ovaj svedok namerno skriva istinu poričući taj događaj. U svetu ovog zaključka, i ranije navedenih dokaza u vezi postupanja i uslova pod kojima su držana lica u pritvoru, krivično veće smatra da je iskaz ovog svedoka u vezi uslova i postupanja koje je iskusio svedok u Lapaštici nepouzdan.

Sabri Gaši<sup>165</sup> se pridružio OVK u oktobru 1998. i radio kao vojni policajac pod Nazifom Mehmetijem. On je u Lapaštici ostao do kraja marta 1999. Mada u to vreme nije znao razlog za pritvaranje lica, on je izjavio da mu je kasnije Nazif Mehmeti rekao da se za lica u pritvoru smatra da su neki sarađivali sa neprijateljem a neki izvršili krađu. Rekao je da ništa nije znao o puštanju lica iz pritvora, osim da je Remi naredio neka oslobađanja. On je poricao da je ikada otisao u prostoriju za pritvor i rekao da nema saznanja o isleđivanju. Potvrdio je da je prozor prostorije za pritvor bio zaklonjen ciglama. On je od Mehmetija čuo da su naređenja o hapšenju i oslobađanju dolazila iz štaba. Nije video da je iko od pritvorenih primao posete. Pošto su vojna policija i zatvorenici napustili Lapašticu, on i drugi pripadnici vojne policije su odlučili da oslobode pritvorena lica. Krivično veće nalazi da je ovaj svedok namerno prikrivao činjenice. U svetu činjenice da je bio stacioniran u Lapaštici tokom čitavog perioda aktivnosti centra za pritvor, on bi bio u stanju da

<sup>163</sup> Materijalni dokaz 28.

<sup>164</sup> Zapisnik od 13.07.02.

<sup>165</sup> Istražni sudija, 17.07.02.

istražnom sudiji pruži mnogo više informacija nego što je to učinio. U ovom slučaju, krivično veće je mišljenja da se njegov iskaz ne može smatrati pouzdanim.

Kaplan Parduzi<sup>166</sup> je izjavio da je bio vojnik OVK zadužen za bezbednost Nuredina Ibišija (Ibishi), poznatog takođe kao komandant Ljeka (Leka). I on i Nuredin Ibiši su ranjeni u bici 9. ili 10. aprila 1999. Izjavio je da poznaje Naima Kadrijua, koji je bio „jedan od vojnika koji se najbolje držao“. On je izjavio da je Naim Kadriu bio prisutan kada je svedok ranjen 9. ili 10. aprila 1999., i da je sa Naimom Kadrijuom služio na liniji fronta nekih sedam ili deset dana. Upitan zašto tvrdi da Naima Kadrijua smatra jednim od vojnika koji se najbolje držao, on je rekao da se ovaj komentar odnosi na sve vojnike OVK, i da je od rata njegova veza sa Ljatifom Gašijem i Rustemom Mustafom bila „jača od bratske“. Krivično veće je našlo da je ovaj svedok bio veoma priklonjen optuženima tokom svog svedočenja, međutim on u stvari nije dao nikakve dokaze relevantne za pitanje pritvorenih lica u Lapaštici ili druge. Krivično veće ipak nije videlo razlog zašto bi dao iskaz da je Naim Kadriju aktivno učestvovao u borbama tokom aprila 1999. ako to nije bila istina, i dalje, da njegovo svedočenje potkrepljuje mišljenje krivičnog veća da beleške u dnevnicima i beležnicama Naima Kadrijua predstavljaju njegovo lično iskustvo.

Fetije Potera<sup>167</sup> je rekla da je njen muž pozvan pismenim obaveštenjem: krivično veće nalazi da je ovaj deo iskaza u skladu sa činjenicama o pismenim pozivima koji se nalaze u odvojenim listovima materijalnog dokaza 4, predmet 21. Prema registru u istom materijalnom dokazu, muž svedoka je bio pritvoren 2. febrara 1999., datuma koji krivično veće smatra tačnim; kao datum njegovog puštanja iz pritvora naveden je 5. april 1999. u 1000 sati, a o ovoj i drugim sličnim zabeleškama za 5. april raspravljaće se kasnije u ovoj presudi. Njeno raspitivanje je za posledicu imalo da je došla u Lapašticu, gde joj je rečeno da joj je muž pritvoren zbog sumnje da je ukrao nekakvo zlato. Svedok je izjavila da muža nije videla do posle rata i nije ga pitala koliko je dugo bio u pritvoru. Ovaj svedok je navela da joj je međunarodna policija rekla da bi mogla biti preseljena van Kosova, kao i da joj je ponuđen novac. U vezi pitanja da li je potpisala izjavu koju je dala policiji, svedok je dala odgovore koje krivično veće smatra veoma nezadovoljavajućim. Još su manje bili prihvatljivi odgovori svedoka na pitanja istražnog sudije koja se tiču fotografije Ljatifa Gašija koju je svedoku pokazala policija i o kojoj je svedok napisala, „Ova osoba je onaj koji me je ispitivao o zlatu mog brata i zlostavljao me četiri sata.“ Svedok je izjavila da je njen muž bio upucan, ali ne ubijen, avgusta 2002. Pošto je pregledalo njene odgovore u vezi iskaza koji je dala istražnom sudiji, krivično veće nalazi da je ovaj iskaz u velikoj meri neistinit i da odražava strah od posledica ukoliko bi otkrila istinu.

Safet Gaši<sup>168</sup>, rođak Ljatifa Gašija, izjavio je da ništa ne zna o pritvorenim licima ili centrima za pritvor u Lapaštici ili na Bajgori. On je zbilja rekao, međutim, da je Ljatif Gaši tokom rata bio stacioniran u Lapaštici i takođe da je učestvovao u bitkama. Osim toga, on ništa od vrednosti nije doprineo u ovom predmetu.

<sup>166</sup> Istražni sudija, 25.02.02.

<sup>167</sup> Istražni sudija, 07.11.02.

<sup>168</sup> Istražni sudija, 07.08.02.

Muhamet Ljatifi<sup>169</sup> je rekao da je on bio jedan od osnivača OVK, i da je od 15. septembra 1998. postavljen da se bavi pitanjima civilne odbrane u zoni Lab. On je govorio o tome kako su pripadnici civilne odbrane kopali ekstenzivne rovove i izjavio da je Ljatif Gaši takođe radio na tom zadatku, „na vrlo istaknut način“. On je potvrđio da je OVK pritvarala lica za koja je smatrala da su saradnici neprijatelja rekavši „više je nego pravično i normalno tokom rata da se posebna pažnja obrati na ta lica“. On je bio pripadnik komande zone. Ljudi iz jedinica civilne odbrane u selima su pružali obaveštenja koja bi rezultirala hapšenjem i pritvorom osumnjičenih kolaboracionista. Ovaj svedok je rekao da je pritvor bio „privremen“, i da je za cilj imao samo da spreči da ova lica deluju na štetu OVK. On je izjavio da OVK nije bila zainteresovana da sazna šta su kolboracionisti znala o neprijatelju ili šta su mu rekli, ali je kasnije rekao da nije da OVK nije za to bila zainteresovana, već da nije bila u stanju stvoriti prave strukture koje bi se bavile kolaboracionistima. Još kasnije, svedok se pozvao na izjavu koju je dao istražnom sudiji<sup>170</sup>, kada je rekao: „Ja sam učestvovao u odluci da se ispita Aljuš Kastrati“, i nije poricao da je to istina. Prema ovom svedoku, dokazi o kolaboraciji bili bi česti kontakti sa neprijateljskim snagama ili pripadnicima tajne službe, ali da brak, prijateljstvo ili radni odnos sa Srbinom ne bi predstavljali takav dokaz. Krivično veće primećuje da ova definicija ne bi bila zadovoljena u najvećem broju slučajeva pritvora u Lapaštici. Krivično veće ponovo nalazi da ovaj svedok nije bio potpuno iskren prema суду kada je izjavio da OVK niti je bila zainteresovana niti u stanju da ispituje pritvorena lica u vezi njihovih aktivnosti sa neprijateljem i odbacuje njegov iskaz da je pritvor bio samo mera fizičkog ograničenja.

Svedok „M“<sup>171</sup> je bio zatočen u Lapaštici. Prema registru u materijalnom dokazu 4, predmet 21, on je u pritvoru bio od 15. Januara, a ne postoji beleška o njegovom oslobođanju. On je izjavio da su njega i njegovog brata jedan po imenu „Raci“ i četvorica civila odveli do jedne radnje na mestu zvanom Kacibeg, gde su on i brat pretučeni i rečeno im je da je njihov otac radio sa Srbima. Oni su potom najpre odvedeni u Konuševac, a zatim u Lapašticu. U Lapaštici je svedok smešten u štalu za životinje sa betonskim podom, koja nije imala prozora, nije bila okrećena i koja je bila bez ikakvog nameštaja. U štali je bilo nekih madraca od sunđera i nije bilo grejanja, mada je izjavio da nije bilo hladno jer je bilo nekakve čebadi. Toalet je bio napolju. Ukupno bilo je „20, ili deset ili šest ljudi“, u štali. On je izjavio da su ga pripadnici OVK u Lapaštici ispitivali, ali nije mogao imenovati ove ljude i rekao je da su nosili maske. On je optužen za saradnju sa Srbima i pljačku. Izjavio je da nije prebijen niti su bili drugi zatvorenici. Rekao je da je u štali bilo previše ljudi i da su jeli istu hrancu kao i vojnici. Posle srpske ofanzive zatvorenici su poslati u planine i zatim oslobođeni i podeljeni u dve grupe, od kojih je jedna otišla ka Podujevu, a druga je krenula prema Majancu. Posle toga, zatvorenike je opet držala u pritvoru OVK u jednoj kući u Majancu, gde su držani dve nedelje u podrumu, dok su vojnici koristili gornje spratove te kuće; uslovi u Majancu su bili „dobri“. Na kraju tog

<sup>169</sup> Zapisnik sa suđenja, 12.06.03.

<sup>170</sup> Istražni sudija, 21.08.02., str.12.

<sup>171</sup> Istražni sudija, 14.03.02.

perioda oko devet sati jedne večeri, zatvorenicima je rečeno da će biti pušteni, jedan po jedan su pozvani i date su im potvrde. Po oslobođanju, zatvorenici su se podelili u dve grupe. Prema ovom svedoku, u drugoj grupi su bili Idriz (Sfarća), Agim (Musljiju) i Enver (Sekiraća). Dve grupe su pošle pored džamije i razdvojile se na raskrsnici, a obe grupe su pratili vojnici.

Ovaj svedok je potvrdio da je on bio rekao policiji da su mu, dok je bio u poseti bratu u zatvoru u Prištini u maju 2000., prišla dva muškarca u crnim uniformama koji su mu rekli da mora otići do "Nure" i dati izjavu "*da su svi zatvorenici bili oslobođeni i da nikoga od njih nije ubila OVK*", i da je on "*moraو tako prijaviti, inače će njegov brat ostati u zatvoru dugo vremena*". Svedok je potvrdio da su ova dva čoveka od njega tražila da ode u stanicu 92 policije UNMIK da se sretne sa Nurom i pruži lažnu izjavu o incidentu u Majancu, i da ako tako ne učini, onda "*će mi opet učiniti ono što su mi ranije uradili*", što znači ponovo će biti uhapšen i zadržan u pritvoru. Svedok je potvrdio da nije otišao u policijsku stanicu, ali da su ga ovi ljudi pratili.

Krivično veće smatra da su delovi iskaza ovog svedoka verodostojni i istiniti, međutim on nije u pravu kada su u pitanju detalji vezani za konačne događaje u Majancu, jer je jasno da je Ever Sekirać zapravo pobegao makar jedan dan pre nego što je iko od pritvorenih lica pušten iz Majanca. Krivično veće, dalje, nalazi da iako veće nema neposredni dokaz da je on prebijen, njegov iskaz da nema saznanja da su drugi prebijeni može se samo razumeti kao odraz činjenice, o kojoj takođe i jasnije govori Rifat Ejupi, da su pritvorena lica bila nevoljna da priznaju da su prebijana. Činjenica da su zatvorenici prebijani ilustrovana je, na primer, u iskazu svedoka "4" pred istražnim sudijom, u kojem je taj svedok potvrdio da su drugi zatvorenici pretrpeli povrede kao posledica prebijanja. Pored toga, krivično veće nalazi da je svakom zatvoreniku bilo jasno da su zatvorenici prebijani, iako su često bili nevoljni da govore o svojim iskustvima; takvo oklevanje da se prizna istina odražava stepen nasilja i zastrašenosti kojima su bili izloženi. Veće prihvata, i smatra izuzetno značajnim, da je u vreme pre hapšenja optuženih ovaj svedok bio izložen pritisku o strane pripadnika OVK, koji su težili da ga primoraju da da lažnu izjavu kako OVK nije ubila nikog od zatvorenika u Majancu. Veće smatra da je iskaz ovog svedoka u vezi uslova i postupanja prema pritvorenim licima u Lapaštici bio u izvesnoj meri ulepšan u korist optuženih, verovatno kao rezultat pritiska koji je na njega izvršen.

Rifat Ejupi<sup>172</sup>, takođe poznat kao "Murizi", priključio se OVK u Lapaštici 28. novembra 1998., kao pripadnik vojne policije. On je izjavio da je bio u Lapaštici manje od mesec dana. Pri davanju iskaza pred istražnim sudijom, ovaj svedok je pokazao uočljivo oklevanje da otkrije pojedinosti o funkcijama ostalih lica u vojnoj policiji sa kojima je radio. Poricao je da je znao ikakve pojedinosti o pritvorenim licima, a ipak je potvrdio da su Aljuša Kastratija posetili članovi porodice dok je bio u Potoku. On je izjavio da nije imao saznanja o tome šta se dogodilo Aljušu Kastratiju posle toga. Prema ovom svedoku, Aljuš Kastrati je izgledao "*normalno*" dok je bio u Potoku. Poricao je da je video Nazifa Mehmetija, ali je priznao da je video Ljatifa Gašija u Potoku. Prema mišljenju krivičnog veća, ovaj svedok je uglavnom

<sup>172</sup> Istražni sudija, 26.07.02.

izbegavao jasne odgovore pri davanju iskaza istražnom sudiji i njegovo svedočenje se stoga odbacuje kao nepouzdano.

Veselj Jaha<sup>173</sup> je izjavio da je pre rata služio kao posrednik između Srba i Albanaca i zarađivao novac pomažući Albancima da dobiju razna dokumenta od srpske administracije potkupljivanjem. On je 11. marta 1999. dobio poziv u vidu pisma, koji je od njega tražio da se pojavi u štabu UČK u Bradašu. Odazvao se kako je traženo, i onda je odveden u centar za pritvor u Lapaštici. Prema mišljenju svedoka, odveden je u pritvor zato što je prethodno insistirao da vidi mesto gde OVK vežba vojнике. On je pitao vojниke koji su ga uhapsili da li ga sumnjiče kao kolaboracionistu, a oni su mu potvrdili da je tako. Stavljen je u prostoriju za pritvor koju je on opisao kao mračnu, sa samo jednim malim prozorom od oko 40 cm kvadratnih, gde je bilo oko 20 pritvorenih; pod je bio delimično od drveta a delimično od betona, na podu je bilo oko četiri ili pet sundjera (madraca) i neke čebadi, bez grejanja. Njegov opis uslova krivično veće smatra tačnim, imajući u vidu druge pouzdane činjenice u vezi ovog pitanja i vizuelnu inspekciju. On je u pritvoru bio do kraja marta; materijalni dokaz 4, predmet 21, pokazuje 27. mart kao datum otpuštanja. Izjavio je da su ga dva puta ispitivali, ali da ga nisu tukli. Što se tiče drugih pritvorenih lica, rekao je da nikada nije video da su prebijani, ali "ja sam se platio da se to može desiti". Zamoljen da ovo objasni, on je rekao da su ga prijatelji bili upozorili da se tako nešto može desiti i da može biti bačen u bunar. Izjavio je da je tokom ispitivanja upitan da li je siguran da nije saradivao sa Srbima i da li bi zadržao istu priču ako bi oni "na meni primenili druge mere", te da je on potvrdio da je istina ono što govori. Svakom prilikom islednik bi mu pokazao policijsku palicu. Svedok je dalje izjavio da oseća da ga je možda njegova iskrenost spasla od batina.

Što se drugih pritvorenih lica tiče, Veselj Jaha je potvrdio da su isleđivani pojedinačno i da se ovo događalo "skoro svakog dana". On je nastavio: "*Oni bi došli, kupili ljude, doveli ih nazad, mi bismo ih pitali da li su ih tukli, oni bi rekli "ne". Mi bismo rekli, "ne verujemo vam". Ja sam primetio da bi se oni meni smejavali kada sam ja rekao "ne, mene nisu tukli". Nisu mi verovali*". Krivično veće ne prihvata taj deo iskaza ovog svedoka; reakcija drugih zatvorenika kada je svaki izjavljivao da nije prebijen potvrđuje da je batinanje zatvorenika bila norma, te da nijedan od pritvorenih nije prihvatao poricanje drugih. Veselj Jaha je izjavio da je čitav dan provoden unutra i da je bilo strašno; hrana je bila prihvatljiva jer je bila ista kao i za vojниke, mada su se neki zatvorenici sukobljavali oko hrane. Zatvorenici su uglavnom mogli koristiti toalet u dvorištu ali on, Veselj Jaha, nije se mogao prati, mada su ostali to radili. Iako tokom vremena u pritvoru nije video Ljatifa Gašija, shvatio je da je on veoma važan i čuo je od drugih pritvorenih da je komandant Lapaštice. On je izjavio da nije video povrede ni na jednom od ljudi u pritvoru. Njegovo svedočenje ponovo potvrđuje da je bilo ispitivanja.

Ovaj svedok je izjavio da je pušten pošto su zatvorenici i vojna policija otišli u šumu zbog bombardovanja i borbi, i rekao da im je vojna policija vratila dokumenta pre nego što je zatvorenicima dozvolila da odu. On se kasnije priključio OVK. Prema

---

<sup>173</sup> Istražni sudija, 11.07.02.

mišljenju suda, ovaj svedok je pružio neke pouzdane činjenice; činjenica da se pritvorena lica nisu otvorenno žalila na postupanje, kako je ranije objašnjeno, ne znači da se prema njima postupalo ispravno, a iskaz ovog svedoka pruža značajan uvid u ovo pitanje. Prema mišljenju krivičnog veća, očigledni razlozi za pritvor ovog svedoka pokazuju da je pritvoren samo na osnovu nekakve sumnje da je povezan sa Srbima; ovo nije adekvatan razlog i sudski postupak nije bio dostupan; krivično veće stoga smatra da je on bio protivpravno pritvoren *ab initio*.

Haredin Beriša<sup>174</sup> je bio u grupi vojnika OVK koji su išli da uhapse Agima Musljija, njemu se čini, uveče ili februara ili marta 1999. Vojnici su svi bili naoružani, a on je služio pod Jašarom Ejupijem. Izjavio je da nije imao nikakve druge veze sa pritvorenim licima. Ovaj svedok nije pružio nikakav drugi koristan iskaz.

Svedok "V"<sup>175</sup> je izjavio da je primio pismeni poziv i da se odazvao OVK u Lapaštici 7. januara 1999. Stavljen je u prostoriju koja se koristila kao čelija, gde je bilo dvanaest ili trinaest drugih ljudi. Te noći su ušla dva vojnika i jedan od njih ga je šutnuo nekoliko puta i pitao ga zašto se druži sa Srbima. Takođe su tom prilikom tukli četiri ili pet drugih zatvorenika. Ispitivan je ukupno četiri puta pre nego što je pušten, 19. januara. Svedok je takođe opisao kako je bio uhapšen i kako ga je srpska policija pretukla kasnije tokom rata, a potom je osuđen na pet godina zatvora. On je uhapšen zato što je OVK imala sumnju da on možda daje obaveštenja Srbima. I opet, proučavanje dokaza pokazuje da se takva sumnja formirala bez ikakvih verodostojnih osnova. Svedok je izjavio da ga je sledećeg dana ispitivala osoba koja mu je rekla da neće biti ponovo tučen, i u stvari nije prebijen nijednom drugom prilikom. Međutim, kasnije tokom davanja iskaza istražnom sudiji, ovaj svedok je izjavio da su mu oba islednika pretila da će ga ponovo prebiti ako ne kaže istinu. Svedok je rekao da je sa Ljatifom Gašijem deset godina bio prijatelj.

Prema mišljenju suda, ovaj svedok je prikrivao određene činjenice. Pre svega, nije prihvatljivo u njegovom svedočenju to što je rekao da mu je dan pošto je prebijen rečeno da se to neće ponovo desiti, da bi potom rekao da su mu islednici u stvari pretili da će ga zbilja opet pretući ukoliko ne kaže istinu. U svetu svih dokaza vezanih za prebijanje pritvorenih lica, krivično veće zaključuje da je ovaj svedok prebijen, jer je nemoguće videti kakva druga reakcija bi pratila njegovo uporno poricanje krivice. Krivično veće smatra da je iskaz ovog svedoka, kada je poricao da je pretučen, nepouzdan.

Svedok "J"<sup>176</sup> je, govoreći o Lapaštici, rekla da joj je u novembru 1998. Ljatif Gaši rekao da mu dovede svog brata, Agima, i ona je to učinila. Kada je njen brat doveden Ljatifu Gašiju, Gaši joj se smejavao kao da ju je prevario, ali joj je rekao da će brat biti doveden kući za šest ili sedam dana pošto obavi zadatak, a to je bilo da ubije tri srpska policajca. Svedok je izjavila da je često odlazila da pokuša da vidi brata u pritvoru, ali da nikada nije uspela. Agim je držan u štali u Lapaštici sa čak 22 drugih

<sup>174</sup> Istražni sudija, 26.04.02.

<sup>175</sup> Istražni sudija, 01.03.02.

<sup>176</sup> Istražni sudija, 19.02.02.

ljudi i pušten je januara 1999. Po oslobođanju, Agim je članovima porodice rekao šta mu se desilo u pritvoru. Rekao je da su ga pretukle maskirane osobe dok je bio u štali i da ga je tukao Ljatif Gaši lično; on je porodici pokazao ožiljke koje je zadobio kao rezultat prebijanja, i žalio se na bolove u ledima i vratu. Agim je rekao da je Ljatif Gaši "veoma opasna osoba". Agim je, dalje, rekao da je mesto gde su držani uvek bilo "mračno" i da je, iako je postojao mali prozor, OVK nabavila neke cigle i zagradiла ga. Kada se vratio kući, Agim je bio prekriven vašima jer nije bio u mogućnosti da se opere. Agim im je rekao da je jedan čuvar, Gani Zuka, bio veoma dobar prema zatvorenicima. Nije bilo dovoljno prostora da svi zatvorenici legnu. Gaši je Agima šutnuo u vrat. Agim je dao imena ostalih zatvorenika, koja su uključivala Idriza Svarću, Envera Sekiraču, Aljuša Kastratija, Hetema Jašarija i Fehmija Poteru koji je, kako je Agim tvrdio, bio teško zlostavljan. Kada je pušten, Ljatif Gaši je Agimu postavio uslov da mora ubiti jednog Srbinu, inače će ponovo biti uhapšen za sedam dana. Agimov otac je ovo zabranio, i potom je 23. februara OVK došla njihovoj kući i još jednom kidnapovala Agima. Posle toga, svedok je nastavila sa pokušajima da sazna sudbinu svog brata, i konačno su druga sestra i brat razgovarali sa Nazifom Mehmetijem, koji se predstavio kao ispektor sa visokim zvanjem, ali je dvojici vojnika naredio da ih sklone iz dvorišta.

Kada je počelo bombardovanje NATO, ovaj svedok i njena porodica nisu mogli ostati u svojim kućama, tako da je tek pošto se rat završio bila u mogućnosti da još jednom pokuša da sazna informacije o Agimu. Pošto je čula raličite glasine, konačno je razgovarala sa jednim prijateljem koji je bio vojnik u selu Majance i koji ju je izvestio da je od kolega čuo da su neki ljudi ubijeni noću 7. ili 8. aprila; ovaj čovek joj je dao crtež mesta gde je verovao da su ove osobe sahranjene, mada nije mogao biti siguran da je njen brat među njima. Svedok je pošla na naznačeno mesto i na putu do tamo uzela zaprežna kola i razgovarala sa vozačem. Vozač je tvrdio da je ubijena lica ubio komandant Dini. Kada je stigla na grobno mesto, svedok je videla sopstvenu crvenu skijašku jaknu, pa je iskopala zemlju i prepoznala bratovljevo telo. Bila je u mogućnosti da iz džepa košulje izvadi njegov pasoš. Svedok je vrlo precizno opisala lokaciju groba, oko 150 metara od džamije bez minareta u selu Majance, i manje od deset minuta od mesta gde je verovala da joj je brat bio zatočen u Majancu. Drugi brat, koji je takođe bio prisutan, bio je u stanju da identificuje glavu žene kao glavu Drite Bunjaku. Sledećeg dana, porodica je uzela Agimovo telo i sahranila ga u skladu sa običajima. Svedok je rekla da je razumela od prisutnog personala KFOR da je njen brat ubijen s leđa. Svedok je dodala da je, po drugom hapšenju brata, otišla da moli Adema Demaćija, koji je bio predstavnik za štampu OVK u Prištini i koji je rekao da će videti šta može da uradi. Posle tog sastanka, ona je ponovo otišla u Lapašticu, gde su ona i njen brat razgovarali sa Nazifom Mehmetijem, koji je rekao: "Vi đubrad prljava: išli ste čak da se žalite Ademu Demaćiju". Svedok je takođe saznala da je OVK pustila tri srpska zatvorenika, što je objašnjeno pritiskom medija. Svedok je potvrdila da misli da u oblasti Majanca nije bilo srpske ofanzive u vreme kada smatra da joj je brat ubijen.

Krivično veće je našlo da je iskaz ovog svedoka, uključujući svedočenje o tome šta joj je brat rekao, pouzdano i istinito. Agimovo svedočenje sestri je pravilo razliku

između postupaka i ponašanja različitog personala u centru za pritvor, a ona je dala neposredan iskaz o njegovom stanju po puštanju iz pritvora koji je potpuno u skladu sa tim da je Agim držan u uslovima teške deprivacije. Dalje, njen iskaz o psihološkoj torturi kojoj je Agim bio izložen, identično je sa kasnijim događajem u vezi svedoka "Q". Njeno svedočenje u vezi reakcije Nazifa Mehmetija kada je saznao da je ona išla da vidi Adema Demaćija pokazuje da je on zauzeo neprijateljsko držanje prema rođacima pritvorenih lica koja su mrtva. Ovo je dodatno ukazuje na njegovu krivicu u vezi događaja u Majancu, jer da nije bio neposredno umešan, ne bi imao nikakvog razloga da reaguje na takav način prema ovom svedoku.

Svedok "I"<sup>177</sup> je iskaz pred krivičnim većem dao u odsustvu javnosti 20. i 23. juna 2003. On je potvrdio da je 23. februara 1999. bio kod kuće, blizu mesta gde je živeo njegov brat Agim, kada je neočekivano došla sestra i objasnila da je došla OVK. On je takođe prepoznao neke od prisutnih vojnika. Objasnio je da je to bilo drugi put da OVK pritvara Agima i tom prilikom je bio pritvoren nekih 60 dana. Kasnije mu je Agim ispričao o svojim iskustvima u pritvoru. Agim je rekao da je bio optužen da se bavi prostitucijom i da je navodno albanske devojke prodavao Srbima. Agim je naveo da ga je ispitivao Ljatif Gaši i da je držan u štali. Svedok je potvrdio da je jednom prilikom zajedno sa sestrom bio u mogućnosti da govori sa Nazifom Mehmetijem, koji ih je na kraju izbacio iz dvorišta. Agim se bratu žalio da su ga tukli, posebno pominjući da ga je Šećir (Sheqir) Mehmeti najviše tukao. Agim je bio oslobođen pod uslovom da ubije Srbina, ali je cela porodica bila protiv takvog postupka. Nekih 20 dana kasnije, OVK se vratila i ponovo odvela Agima. Svi oni s kojima je ovaj svedok razgovarao, rekli su mu da njegovog brata isledjuje Ljatif Gaši, te je tako odlučio da ide da vidi porodicu Ljatifa Gašija, koja ga je veoma dobro primila; on je na kolenima molio da mu pomognu spasiti brata i otac Ljatifa Gašija je rekao da će sinu reći da spase Agimu život. Svedok je takođe posetio Adema Demaćiju, i razgovarao sa drugim pripadnicima OVK višeg ranga iz istog razloga. Neka tri ili četiri dana posle 4. aprila, bio je u Koliću i raspitivao se kod ljudi da li išta znaju o njegovom bratu, kada je prvi put čuo da su neki zatvorenici pušteni a drugi ubijeni. Tek pošto su snage NATO ušle na Kosovo, porodica je bila u stanju da ponovo traži odgovor na pitanje šta se dogodilo Agimu.

Krivično veće je našlo da je svedok "I" izuzetno pouzdan, a njegov iskaz o onome što je Agim ispričao istinit i tačan. Krivično veće je zapazilo da se osnovne crte iskaza svedoka slažu sa iskazom njegove sestre, i da on nije bio sklon pripisati odgovornost ili krivicu u odsustvu dobrog razloga za to. Potpuno je tačno da je Agim držan u štali, i dalje, kao što je krivično veće već primetilo, Agim je bio izložen psihološkoj torturi, naime da treba da ubije Srbina kako bi okajao svoje navodne grehe, što je bila ista vrsta pretnje koja je primenjena protiv Afrima Sinanija kada je on kasnije bio zatočen u Potoku: ovakva značajna poklapanja u detaljima, u odsustvu ikakvog razloga da se veruje da su svedoci u ova dva različita događaja imali bilo kakvu priliku da se

---

<sup>177</sup> Zapisnik sa suđenja, 23.06.03.

međusobno dogovore, ukazuju na obrazac ponašanja koji krivično veće smatra izuzetno značajnim, i potpuno usvaja iskaz ovog svedoka.<sup>178</sup>

Svedok Agim (Rustema) Šaholi<sup>179</sup> je poricao da je bilo šta znao o pritvaranju Agima Musljija ili da je sa njim ikada razgovarao svedok "I" o Agimovom pritvoru. Svedok je izjavio da je bio pripadnik grupe "U 66" u zoni Laba OVK. Veće je odbacilo tvrdnju ovog svedoka, jer je našlo da je iskaz svedoka "I" o tome da je stupao u kontakt sa osobama za koje je mislio da bi mu mogle pomoći da nađe brata, potpuno verodostojan i u skladu sa zdravnim razumom, i dalje, da je u svetu položaja Agima Šaholija kao pripadnika "U 66" bilo savršeno razumljivo da će mu svedok "I" prići i sa njim razgovarati. Pored toga, krivično veće za zapazilo način na koji je ovaj svedok pozdravio optužene kada je ušao u sudnicu, gest za koji je veće našlo da ukazuje na pristrasnost njihovo stvari. Ova pristrasnost se odrazila u njegovim odgovorima kada je bio izuzetno spreman da kaže kako je svaka osoba koja kaže da je njemu prišao bilo koji rođak Agima Musljija lažov, čime nije ostavio nikav prostor za mogućnost nevine greške.

Kadri Kastrati<sup>180</sup> je bio zamenik komandanta zone Lab. On je potvrdio da je OVK u pritvoru držala izvestan broj lica. On je izjavio da su prtvorena lica predstavljala rizik po interesu OVK u zoni Lab. Rekao je da se OVK plašila da bi se civilno stanovništvo osvetilo ovim licima, te su stoga ona pritvarana "na kraće vreme". Krivično veće je zaključilo da je ovaj iskaz jasno i namerno netačan. On je izjavio da je opšta amnestija u aprilu naređena zbog činjenice da je rat postajao sve intenzivniji i da OVK više nije mogla pritvarati ljude. Ovaj svedok je izjavio da su kolaboracionisti odavali informacije Srbima koje su bile dragocene za OVK, ali je ipak tvrdio da nije bilo u interesu OVK da ova lica ispituje, jer "ja im ne bih verovao". Krivično veće ponovo odbacuje ovu tvrdnju kao potpuno netačnu. Kao što je već objašnjeno, za OVK bi bilo od najvećeg značaja da sazna tačno šta je rečeno neprijatelju tako da, između ostalog, može da po potrebi izmeni svoje planove. Ovaj svedok je dao kontradiktorne izjave o tome da li su ili ne prtvorena lica ispitivana,<sup>181</sup> i krivično veće je zaključilo da je pokušavao da izbegne jasan odgovor u ovom delu svedočenja. Rekao je da su uslovi za zatvorenike bili isti kao i za vojnike OVK, što je tvrdnja koju je krivično veće već odbacilo kao potpuno neistinitu.

Tafilj Avdiu<sup>182</sup> je bio zamenik, a kasnije komandant 151. brigade. On je izjavio da nije imao veze sa prtvorenim licima, ali je za njih čuo. Naveo je da je učestvovao na sastancima u selima sa personalom civilne zaštite, i na jednom takvom sastanku je iznesen slučaj Agima Musljija. Prema ovom svedoku, seljani su rekli da je Agim Musliju viđen da održava sastanke sa srpskom policijom. Međutim, nema drugih dokaza koji potkrepljuju ovaj navod i krivično veće smatra da je to primer

<sup>178</sup> Vidi takođe dnevnik Naima Kadrijua, materijalni dokaz 9, predmet 2, koji takođe potvrđuje nametnutu pretnju/uslov.

<sup>179</sup> Zapisnik sa suđenja, 24.06.03.

<sup>180</sup> Zapisnik sa suđenja, 16.06.03.

<sup>181</sup> Istražnom sudiji, on je rekao da su zatvorenici ispitivani; krivičnom veću je izjavio da ne zna da li se to dešavalo ili ne.

<sup>182</sup> Zapisnik sa suđenja, 17.06.03.

nedokazanih glasina, nedovoljnih da dokažu postojanje legitimne zabrinutosti u vezi bezbednosnih razloga, te stoga nedovoljnih da opravdaju hapšenje. Ovaj svedok je izjavio da je komandantu, Rustemu Mustafi, savetovao da ne ispituje pritvorene, jer u to vreme OVK nije bila u stanju organizovati suđenja. U kontekstu surovog unutrašnjeg oružanog sukoba, takav odgovor je sasvim sigurno potpuno promašen. Problem u to vreme nije bio da li su takve osobe počinile neki zločin ili ne, već kakvu štetu mogu naneti ciljevima OVK, nešto što je se moglo rešiti jedino ispitivanjem. Pokušaj ovog svedoka da tvrdi da OVK nije pritvarala ljudе, već je pre privremeno ograničavala njihovu slobodu kako bi sprečila njihovo delovanje, u najmanjoj meri je neiskreno a u najvećoj nepošteno. Svedok je izjavio da su pozivi upućivani usmeno a ne, koliko on zna, pismeno. I u ovom slučaju, veće zaključuje da je ovo neistinit iskaz, jer je veće video primere pismenih poziva koje je izdala OVK, a ovaj svedok je bio viši oficir OVK. Ovaj svedok je izjavio da bi OVK brzo saznala o događaju ako bi neko lice bilo ubijeno u zoni, što je deo svedočenja za koji krivično veće smatra da je istinit.

Agim Dibrani<sup>183</sup> je izjavio da je bio predsedavajući Veća za vanredne situacije baziranog u Podujevu, od februara do septembra 1999., i da je u tom svojstvu prvi put sreo Ljatifa Gašija u martu ili maju, posle čega je sa njim imao brojne kontakte.

Idriz Šabani<sup>184</sup> je bio komandant 151. brigade. On je izjavio da je brigada primala obaveštenja od civilne odbrane i da su na sastancima komande zone povremeno donošene odluke da se pritvore pojedinci osumnjičeni za kolaboraciju. Kad bi ih brigada pritvorila, ta lica su odvođena u Lapašticu, ali svedok ništa nije znao o uslovima u kojima su držana. Svedok je takođe rekao da je početkom aprila 1999. komanda zone donela odluku o amnestiji, jer su se ratne okolnosti pogoršavale i, "pritvoreni više nisu predstavljali rizik jer u tim okolnostima nisu ništa mogli učiniti", objašnjavajući dalje da je do tog vremena civilno stanovništvo već bilo raseljeno. Krivično veće odbacuje ovo objašnjenje. Ukoliko se smatralo da ova lica predstavljaju dovoljan stepen rizika po aktivnosti OVK da ih je bilo neophodno pritvoriti, onda pogoršanje rata nije menjalo situaciju, već je upravo stvaralo povećani rizik. Pored toga, raseljavanje civilnog stanovništva nije značilo da stanovništvo više nije bilo ugroženo. Kolaboracionisti su, na primer, mogli obavestiti neprijatelja o pokretu civilnog stanovništva, izlažeći na taj način veliki broj ljudi ozbiljnoj opasnosti. Ovaj svedok je isto tako tvrdio da OVK nije isleđivala pritvorena lica. Zbog razloga koji su već izneti, krivično veće takođe odbacuje iskaz ovog svedoka po tom pitanju. Značajno je što je ovaj svedok potvrdio da su tri zatvorenika koje je 151. brigada pritvorila, a koji su kasnije nađeni ubijeni, smatrani veoma ozbiljnim slučajevima kolaboracije. Ovaj svedok je izjavio da nije preuzeo nikakve korake da sazna pod kakvim okolnostima su ti zatvorenci ubijeni.

Miljazim Veljiu<sup>185</sup> nije sudu otkrio nikakve korisne činjenice.

---

<sup>183</sup> Zapisnik sa suđenja, 19.06.03.

<sup>184</sup> Zapisnik sa suđenja, 19.06.03.

<sup>185</sup> Zapisnik sa suđenja, 20.06.03.

Veće je saslušalo svedočenje dr Skendera Muratija,<sup>186</sup> lekara, koji je izjavio da je bio šef saniteta u zoni Lab OVK, te stoga pripadnik komande zone Lab OVK tokom 1998/1999. Ovaj svedok je izjavio da je od oko kraja novembra 1998. posećivao pritvorena lica i da je svoje zadatke obavljao "uz punu odgovornosti i visok profesionalizam, bez obzira na okolnosti u ratnoj situaciji". Ovaj svedok je dao iskaz koji je potpuno neistinit. Užasne uslove o kojima su govorili neki zatvorenici i koje je krivično veće utvrdilo prilikom kasnije vizuelne inspekcije, svedok je opisao kao savršeno zadovoljavajuće, ako ne i zavidne. Izbegavao je da odgovori i bio nepouzdan u vezi pritanja da li su zatvorenici imali grejanje u prostoriji za pritvor,<sup>187</sup> i na koncu je sugerisao da prostorija nije bila hladna tokom zime zbog telesne topline koja je poticala od zatvorenika, tvrdnja za koju krivično veće smatra da se graniči sa opscenom. Zbog ovih razloga, krivično veće ne veruje ovom svedoku u vezi njegovih brojnih pokušaja da okolnosti u kojima su bili zatvorenici prikaže kao zadovoljavajuće.

Bajram Krasnići<sup>188</sup> je dao iskaz u vezi dokumenta koji je krivično veće kasnije odlučilo da odvoji od ovog predmeta, te se u skladu s tim veće ne oslanja na iskaz ovog svedoka.

### **Svedočenje policije**

Veliki deo svedočenja policije u ovom predmetu tiče se Lapaštice, te je stoga uputno da se ovaj deo dokaza izloži na ovom mestu u presudi. Krivično veće je prihvatio predlog odbrane, podnesen 2. jula 2003., pošto je veće saslušalo izvestan broj svedoka policije, da ukoliko iskaz podnesen sudu nije u skladu sa Uredbom 2002/7, veće u slučaju svake osobe koja je mogla biti svedok ne treba da ocenjuje iskaze iz druge ruke policajaca, i ta odluka je odslikana u iznetim činjenicama.

Policajac Stiv Peti<sup>189</sup> je ispitao nekih 45 do 50 potencijalnih svedoka u predmetu. On je izjavio da nijednom od svedoka koje je on ispitao nije ponuđen nikakav novac a da je pitanje relokacije, mada u početku moguće za neke svedoke, prestalo da postoji neka dva meseca od početka policijske istrage s ozbirom da program relokacije nije bio ustanovljen i operativan u to vreme. Nekim svedocima je rečeno da ako se nađu pod rizikom kao posledica svedočenja, onda će pitanje relokacije biti razmotreno. Ovaj svedok je takođe izjavio da veruje da je nekih četiri ili pet svedoka u predmetu primilo različite pretnje. Najozbiljnije pretnje obuhvatile su auto-bombu prošlog decembra u Prištini koja je, kako on veruje, bila namenjena potencijalnim svedocima u predmetu. Svedok je takođe objasnio da je u mnogim slučajevima policija koristila asistente koji govore srpski jezik kada je ispitivala svedoke, jer su se oni sa kojima su razgovarali osećali nelagodno pred mogućnošću da se koristi asistent za albanski jezik, plašeći se da ono što kažu možda neće ostati tajna.

<sup>186</sup> Zapisnik sa suđenja, 17.06.03.

<sup>187</sup> Vidi zapisnik sa suđenja, 17.06.03., str.15 i 16.

<sup>188</sup> Zapisnik sa suđenja, 01.07.03.

<sup>189</sup> Zapisnik sa suđenja, 24.06.03.

Ovaj svedok je izjavio da mada nije učestvovao u hapšenju Ljatifa Gašija od strane policije UNMIK, bio je obavešten o činjenici da je Ljatif Gaši pružao otpor pri hapšenju, da je došlo do koškanja i Ljatif Gaši je zadobio lakše povrede.

Policajac Ričard Grifin<sup>190</sup> je takođe pomenuo da je u početnim fazama istrage policija imala ovlašćenje da ponudi mogućnost relokacije svedocima, ali da je to posle kratkog vremena prestalo kada je shvaćeno da program relokacije nije uspostavljen. Svedok je izjavio da nijednom svedoku policija nikada nije ponudila novac, i takođe je potvrđio da je čuo da je Ljatif Gaši zadobio lakše povrede prilikom hapšenja. Ovaj svedok je odbacio sugestiju da je policija svedocima rekla šta želi od njih da čuje ili da je policija ikada unapred pripremila izjavu svedoka. Svedok je potvrđio da njemu nisu data nikakva uputstva da deluje bilo u korist ili protiv OVK tokom istrage. Svedok je izjavio da nema nikakve sumnje u integritet pretresa kancelarije Ljatifa Gašija i da policija nikada nije naišla na dnevnik koji je opisao Ljatif Gaši i za koji tvrdi da je nestao iz njegove kancelarije.

Policajac Majkl Kijovski<sup>191</sup> je izjavio da je rodacima Ljatifa Gašija vratio neke stvari, ali da nije video nijedan predmet koji liči na dnevnik; on je potvrđio da su potpuno pretraženi predmeti zaplenjeni tokom pretresa kancelarija Ljatifa Gašija i da takav predmet nije nađen. Svedok je na uvid dao dokument koji je dobijen tokom zaustavljanja u saobraćaju, međutim veće se kasnije složilo sa predlogom odbrane da ovaj dokument treba odvojiti od predmeta, te stoga krivično veće ne pridaje nikakav značaj ovom dokumentu.

Policajac Mario Šerer<sup>192</sup> je ispitao nekoliko svedoka tokom policijske istrage u ovom predmetu: on je poricao da je ikada ponudio novac ili relokaciju bilo kom svedoku u zamenu sa svedočenje. Jedan svedok ga je zamolio za malu svotu novca, nekih 50 evra, ali ga je on odbio.

Ralf Geling<sup>193</sup> je bio prvi policijski istražitelj u ovom predmetu, i opisao je teškoće koje je policija iskusila u pribavljanju dokaza i održavanju poverljivosti istrage. On je takođe odbio sugestiju da je policija potencijalnim svedocima nudila novac ili relokaciju, i rekao da u vreme kada je istraga počela, nije bilo mogućnosti za relokaciju.

Prema mišljenju suda, mada je jasno da je policija nekim svedocima pomenula mogućnost relokacije, takođe je jasno da policija nije mogla ponuditi nikakvo obećanje, jer je ovo stvar programa za zaštitu svedoka. Pored toga, ovaj program deluje samo kratko vreme. U tim okolnostima i pošto je u vezi ovoga saslušalo nekoliko pripadnika policije, krivično veće nema nikakve sumnje da policija nije

---

<sup>190</sup> Zapisnik sa suđenja, 25.06.03.

<sup>191</sup> Zapisnik sa suđenja, 25.06.03.

<sup>192</sup> Zapisnik sa suđenja, 01.07.03.

<sup>193</sup> Zapisnik sa suđenja, 01.07.03.

nudila obećanja o relokaciji u zamenu za svedočenje. Krivično veće takođe zaključuje da policija nije ponudila novac potencijalnim svedocima, i da policijski su imali prethodna očekivanja od bilo kog svedoka, niti da je njihova istraga bila protiv OVK ili pokazivala kakvu drugu pristrasnost. Krivično veće zaključuje da policija nije pronašla nikakav dnevnik koji opisuje Ljatif Gaši: da je policija ovaj predmet zaplenila, on bi za njih bio od velikog interesa, te bi tako bio sačuvan.

Na osnovu ovih ocena, krivično veće je donelo sledeće zaključke u vezi događaja u Lapaštici.

### **Pritvor i pritvorena lica**

Kako je već izneto, braon knjigu, materijalni dokaz 4, predmet 12, krivično veće smatra za prilično precizan zapis o licima pritvorenim u centru za pritvor u Lapaštici u periodu od 2. novembra 1998. do kraja marta 1999., ali da su beleške posle 27. marta 1999. nepouzdane, a u nekim slučajevima i namerno krivotvorene. U toj knjizi su registrovana ukupno 52 (pedesetdvaka) lica kao zatvorenici tokom tog perioda. Što se tiče razloga za hapšenje i pritvaranje onih lica za koje ne postoje detaljne činjenice, iskazi svedoka za koje u navedenoj oceni krivično veće smatra da su pouzdani u ovom pitanju nedvosmisleno pokazuju obrazac započet u Barama/Bajgori - gde su lica hapšena i držana u pritvoru vrlo često ni zbog čega drugog nego glasina - usvojen, usavršen i primenjivan u Lapaštici. Iskazi koje je krivično veće saslušalo nesumnjivo pokazuju da čak i kada bi se dozvolila velikodušna margina za teškoće s kojima se OVK suočavala, jer su je srpske i snage SRJ daleko brojčano nadmašivale, svaki razuman pregled utvrđenih razloga za hapšenje pokazuje da su ovi razlozi često bili nepotkrepljeni i nedovoljni da se kvalifikuju kao razlozi zaista povezani sa brigom za bezbednost.

Mnogo je bilo gore, međutim, prvo, odsustvo bilo kakvog oblika sudskog postupka kojim bi pritvoreno lice moglo osporiti svoj pritvor pred nezavisnim tribunalom, i drugo, stalno prisutna i neposredna pretnja i činjenica o teškom ponovljenom nasilju povezanom sa ispitivanjem; kako je reanije pomenuto, veću je jasno da je režim pritvaranja, započet i razvijen u Barama/Bajgori, proširen i primenjivan u Lapaštici. U ovim okolnostima, krivično veće bez ikakvog oklevanja usvaja stanovište da bez obzira da li je moguće opravdati hapšenje ikoga od zatočenih, pritvaranje svakog od 52 lica je bilo protivpravno prema međunarodnom i domaćem pravu kada je pritvor postao utvrđena činjenica.

### **Postupanje prema pritvorenim licima u Lapaštici**

Krivično veće nema nikakve sumnje da je postupanje prema zatvorenicima u Lapaštici bilo stravično. Kako je ranije naglašeno, uslovi u prostoriji u kojoj je bilo zatvoreno čak petnaest ili šestnaest lica su nedvosmisleno bili nečovečni. I ovde, kao i u Barama/Bajgori, tvrdnja optuženih da nije bilo ispitivanja pritvorenih lica

jednostavno je neistinita. Dalje, krivično veće nalazi da su oni koji su u pritvoru proveli duži period vremena bili izloženi rutinskom batinanju u pokušaju da se nateraju da priznaju postupke nelojalnosti OVK i/ili da bi se od njih iznudile informacije ili priznanja. Postupanje prema ovim zatvorenicima je stoga dobilo dimenzije koje se kvalifikuju kao mučenje.

### **Da li je pritvor bio protivpravan?**

Argumenti izloženi u vezi događaja u Barama/Bajgori isto tako su relevantni u vezi Lapaštice, te u skladu s tim krivično veće nalazi da je pritvaranje lica u Lapaštici bilo protivpravno prema međunarodnom i domaćem pravu.

### **Dogadaji u Majancu i Potoku posle evakuacije centra u Lapaštici**

Ima dosta dokaza i opšteg slaganja da je na dan ili oko 23. ili 24. marta 1999. OVK bila primorana da preseli štab i centar za pritvor iz Lapaštice. Činjenice pokazuju da su štab i većina pritvorenih lica premešteni u Majance. Štab je smešten u kuću Bajrama Isufija, i mada u jednom trenutku nije bilo sasvim jasno gde su tačno držani zatvorenici, krivično veće je zaključilo da su bili zatvoreni u podrumu iste kuće.<sup>194</sup> Krivično veće nije bilo u stanju da locira tačno mesto štaba i centra za pritvor u Potoku, osim što je bilo jasno da su bili locirani u tom regionu, koji predstavlja jednu posebno udaljenu i planinsku oblast severoistočnog Kosova.

Pritvorena lica u Majancu obuhvatala su sve osim dvoje ili troje lica preseljenih iz Lapaštice. Jednom prilikom, samo nekoliko dana po odvođenju u Majance, negde 27. aprila 1999., događaji u toj oblasti su postali veoma opasni i tako je vojna policija odvela pritvorene u planinu. Na tom mestu, vojna policija je odlučila da osloboди sve zatvorenike bez obaveštavanja ili dozvole štaba OVK. Kada je Rustem Mustafa čuo za to, odmah je naredio da sve sva lica bez odlaganja ponovo uhapse. Mustafa je svoj postupak objasnio time što su ova lica bila oslobođena bez odgovarajućih dokumenata koja su bila potrebna kako bi mogli proći kontrolne punktove OVK. Prema mišljenju suda, jasno je da je ovo objašnjenje neistinito, jer je davanje odgovarajućih isprava moglo biti obavljen za nekoliko sati, a istina je da su ovi zatvorenici držani u pritvoru još najmanje deset dana pre no što su, kako će se videti, neki oslobođeni a neki ubijeni. Dalje, nisu nađeni nikakvi dokumenti o oslobođenju na telima ijednog od petoro ubijenih zatvorenika, što ukazuje da makar oni nije trebalo da budu pušteni.

Prema Rustemu Mustafi, 5. aprila 1999., on je objavio amnestiju za sve preostale zatvorenike – vidi materijalni dokaz 4, predmet 12, odvojene stranice 1 i 2. I on i Nazif Mehmeti tvrde da je Mustafa naredio Mehmetiju da prenese vest o ovoj amnestiji zatvorenicima u Majancu i Potoku kako bi osigurao njihovo oslobođenje.

<sup>194</sup> Vidi svedočenje Ramadana Miftarija, zapisnik sa suđenja, 29.05.03., str.3-5, koji je jasno naveo da su pritvorena lica i vojna policija bili smešteni u istoj zgradbi, pritvoreni u podrumu.

Mehmeti i stržari u ova dva centra za pritvor tvrde da je to ono što se dogodilo i da je Mehmeti posetio najpre Majance a zatim Potok te iste večeri. Krivično veće je sigurno da je Mehmeti zaista posetio i Majance i Potok, ali da je razlog njegove posete bio da omogući oslobođanje samo nekih lica, te da osigura da se druga lica eliminišu. Međutim, zbog razloga koje nije bilo moguće utvrditi, ubistvo zatvorenika u Potoku je za neko vreme odloženo, i krivično veće prihvata iskaz svedoka "E" i "G" da su svog oca poslednji put videle živog 13. ili 14. aprila 1999. kao vrlo jasan i precizan dokaz.<sup>195</sup> Što se tiče razloga zašto su neki zatvorenici pušteni a neki ubijeni, mada nije neophodno potrebno da krivično veće ovu stvar reši, veće smatra da je objašnjenje koje je dao svedok "I", naime da su oni koji su ubijeni smatrani najozbiljnijim slučajevima kolaboracionista, verovatno tačno.<sup>196</sup>

Krivično veće je našlo da je iskaz Nazifa Mehmetija da mu je bilo naloženo da osigura oslobođanje pritvorenih lica, i iskaz Mustafe da mu je izdao naređenje o amnestiji svih lica, neistinito. Prvo, jasno je da su tri pritvorena lica iz Majanca ubijena i sahranjena u plitak grob na maloj udaljenosti, nekih 250 metara, od kapije štaba u Majancu, i na lokaciji koja je udaljena i na osami - mora se reći - idealno za egzekuciju; svedočenje članova porodice o identitetu je potkrepljeno iskazom dr Tefika Gašija<sup>197</sup>, koji je izjavio da su kosti izvađene iz plitkog groba bile kosti tri osobe i da su uključivale kosti žene kao i muške kosti. Drugo, krivično veće je zaključilo da nije bilo srpskih snaga u tom kraju u vreme kada su ove tri osobe ubijene. Da su se srpske snage nalazile tako blizu Majancu u to vreme, veće je sigurno da bi bilo izveštaja o drugim napadima Srba, i dalje, OVK bi makar pokušala da neodložno premesti štab iz Majanca, nešto što нико od svedoka nije naveo da se desilo do početka maja, gotovo četiri nedelje kasnije.<sup>198</sup> Stoga je propozicija da su Srbi mogli ubiti te tri osobe tako blizu štaba OVK neosnovana. Treće, krivično veće je našlo da su iskazi stržara i Nazifa Mehmetija o tome da su u Majancu stržari ispratili zatvorenike nedaleko van kapija centra za pritvor jedino objasnjuivi ako se zaključi da su oni to učinili kako bi izvršili ubistvo: nije bilo nikakvog drugog zamislivog razloga da se ovi ljudi isprate do tako kratkog rastojanja. Četvrti, slična sudbina je zadesila dvoje zatvorenika u Potoku, za koje je rečeno da su bili pušteni, a ipak su nađeni mrtvi nedaleko od štaba. Mada udaljenost nije mogla biti precizno utvrđena, i u ovom slučaju je istina da ne postoje verodostojne činjenice koje bi ukazivale da je smrt izazvalo bilo šta drugo osim OVK. Dalje, Naip Gubetini je istražnom sudiji izjavio da je naređenje prema kojem je Nazif Mehmeti postupio (i koje je za posledicu imalo ubistva) njemu – Nazifu Mehmetiju – izdao Rustem Mustafa.<sup>199</sup>

<sup>195</sup> Vidi u prethodnom tekstu ocenu veća o iskazima ovih svedoka.

<sup>196</sup> Primećuje se da su prema beleškama u braon knjizi, materijalni dokaz 4, predmet 21, svi ubijeni bili držani u pritvoru mnogo nedelja.

<sup>197</sup> Istražni sudija, 04.10.02.

<sup>198</sup> Vidi na primer, svedočenje Idriza Šabanija, zapisnik sa suđenja, 19.06.03., str9: "Srbi su ušli u Majance u aprilu 1999., pošto su se moje jedinice povukle, to je bilo krajem aprila 1999".

<sup>199</sup> Zapisnik sa suđenja, 23.05.03., str.6.

Prema svedoku "S",<sup>200</sup> njoj je rečeno da su pritvorena lica iz Potoka koja su kasnije nađena mrtva, ubijena oko 0300 iste noći kad su pušteni iz centra za pritvor. Osoba koja joj je ovu informaciju dala je pružila veliki broj detalja, uključujući činjenicu da su dva zatvorenika ubijena odmah pošto su oslobođena, a tela su dva dana ležala pored puta. Srpske snage sasvim sigurno nisu bile u oblasti Potoka sredinom aprila, jer je oko 11. ili 12. aprila 1999. ranjenog Nuredina Ibišija Ljatif Gaši odveo u bolnicu u Potoku, gde je ovaj imao operaciju i još uvek bio u bolnici u Potoku krajem aprila.<sup>201</sup> Posebno, sud je čuo da štab i bolnica u Potoku nisu napušteni do 28. aprila.<sup>202</sup> Počele su kolati glasine da je pritvorena lica na obe lokacije ubila OVK. Činjenica da su se ubistva na obe lokacije dogodila ubrzo posle navodnog oslobođanja i na maloj udaljenosti od centra za pritvor ne mogu se smatrati samo koincidencijom, već predstavlja čvrst dokaz o sistematskom pristupu ubistvima.

Pored toga, krivično veće je zaključilo da je izvestan broj beležaka u braon knjizi, materijalni dokaz 4, predmet 21, koje se tiču pritvorenih lica koja su ubijena ili koja je trebalo da budu ubijena, lažan i predstavlja grubi pokušaj da se ubistva prikriju. Relevantne beleške su one koje navode da su razni zatvorenici pušteni u 1000 pre podne 5. aprila 1999. Ne samo da se može videti da su ove beleške načinjene sasvim drugim perom i rukopisom u odnosu na većinu drugih beležaka, već je uočljivo da se pisac nije trudio da slične beleške napravi za lica koja su zaista oslobođena. Što se tiče toga zašto se ovo desilo, jedino objašnjenje jeste da se pisac trudio da napravi utisak kao da su ubijeni zbilja bili pušteni; i opet, ovo čvrsto ukazuje da je ova lica ubila OVK. Krivično veće se slaže sa argumentima tužioca u vezi ovoga na stranama 27 i 28 njegove završne reči. Konačno, u ovom kontekstu, krivično veće ne može izbeći da primeti ponašanje Nazifa Mehmetija tokom glavnog pretesa, te je takođe uočilo da je on preuzeo ogroman korak da napusti svoju poziciju u OVK krajem aprila 1999.; teško da je bilo kritičnijeg perioda od ovoga za OVK u zoni Lab, jer je ovo bilo kada su i Majance i Potok došli pod takav pritisak, da su oba morala biti napuštena. Prema mišljenju krivičnog veća, Mehmeti ne bi preuzeo ovu dramatičnu odluku da nije imao izuzetno važne razloge za to. Njegovo objašnjenje zašto je napustio OVK, naime da uslovi za pritvorene nisu bili dobri i da mu se nije dopadalo kako su stvari rešavane, pogotovo u vezi bezbednosnih pitanja vezanih za zatvorenike, vrlo jednostavno nije dovoljno objašnjenje za napuštanje OVK u vreme najveće potrebe. Prema mišljenju krivičnog veća, Nazifa Mehmetija su mučili njegovi lični postupci i postupci njegovog prepostavljenog komandanta u vezi ubistva petoro zatvorenika. On je svoje naređenje izvršio uz izvesno žaljenje; ono je teško pritiskalo njegovu savest, i to nastavlja čak i sada. On, sasvim ispravno, oseća da nije trebalo da učestvuje u takvim užasnim postupcima.

U skladu s tim, krivično veće je našlo da je Rustem Mustafa naredio oslobođanje nekih pritvorenih lica i ubistvo drugih. "Dokument o amnestiji" od 5. aprila 1999. je pokušaj prevare da se događaj predstavi kao sumarno puštanje svih preostalih zatvorenika.

<sup>200</sup> Zapisnik sa suđenja, 30.04.03., str.3.

<sup>201</sup> Vidi njegov iskaz, zapisnik sa suđenja, 22.05.03., str.10.

<sup>202</sup> Vidi Skender Murati, zapisnik sa suđenja, 17.06.03., str.18.

## **Činjenice dokazane protiv Ljatifa Gašija, Nazifa Mehmetija i Rustema Mustafe vezane za Lapašticu, Majance i Potok**

U svetu njegovih nesumnjivih saznanja o postojanju centra za pritvor na Barama/Bajgori, njegovog propusta da preduzme bilo kakve korake da spreči zlostavljanje koje se tamo odvijalo ili da kazni za to odgovorna lica, te veoma značajnog sastanka važnih osoba u zoni tokom oktobra, krivično veće nalazi da je neizbežan zaključak da je režim u Lapaštici bio primenjivan prema uputstvima Rustema Mustafe kao komandanta zone Lab. Činjenice su pokazale da je Ljatif Gaši bio suštinski umeštan u rad centra za pritvor u Lapaštici, da se mučenje zatvorenika odvijalo prema njegovim uputstvima i da je on bio prepostavljeni Nazifu Mehmetiju. Sa svoje strane, Nazif Mehmeti je imao dužnost da osigura fizičku bezbednost pritvorenih lica, i bio je nadzornik stražara; on je znao za mučenje zatvorenika.

Ljatif Gaši je bio, suprotno od njegovih tvrdnji, nedvosmisleno *de facto* zapovednik vojne policije u Lapaštici, i on je tu ulogu zadržao i pošto su zatvorenici prebačeni u Majance i Potok. On je neposredno odgovoran za protivpravno pritvaranje i mučenje zatvorenika i za nečovečno postupanje prema njima u Lapaštici. Njegovi postupci su izvođeni uz podršku i odobrenje njegovog komandanta zone, Rustema Mustafe, s kojim je imao prisan odnos: članovi 142 i 22 KZJ. (Nalaz 1, Gaši, tačke optužnice 2, 5 (delimično) i 8 (delimično))

Rustem Mustafa je znao, podržavao, odobravao i usmeravao primenu upravo opisanog režima i u punoj meri saučestvovao sa Ljatifom Gašijem u izvršenju ovih upravo opisanih dela protivpravnog pritvaranja i mučenja, i nečovečnog postupanja kojem su pritvorena lica bila izložena u Lapaštici: članovi 142 i 22 KZJ. (Nalaz 2, Mustafa, tačke optužnice 2, 5 (delimično) i 8 (delimično))

Učešće Nazifa Mehmetija u centru za pritvor bilo je u ulozi šefa centra za pritvor, i kao što je već navedeno, on je bio potčinjen Ljatifu Gašiju, te tako i Rustemu Mustafi. Kao takva, njegova odgovornost je tačno izražena kao pomaganje i učestvovanje u režimu protivpravnog pritvaranja, mučenja i nečovečnih prethodno opisanih uslova, u skladu sa članovim 142 i 22 KZJ. (Nalaz 1, Mehmeti, tačke optužnice 2, 5 (delimično) i 8 (delimično))

Što se tiče ubistva pet žrtava, tri u Majancu i dve u Potoku, sud je našao da je ova ubistva neposredno naredio Rustem Mustafa: član 142 KZJ (nalaz 4, tačka 11 optužnice, Rustem Musafa). Nazif Mehmeti je dobio zadatak da prenese naređenja nepoznatim vojnicima OVK i da osigura da se ubijanje izvrši, što je on potom i učinio: članovi 142 i 22 KZJ (nalaz 2, tačka optužnice 11, Nazif Mehmeti).

## **Činjenice koje nisu dokazane u vezi Lapaštice, Majanca i Potoka**

Sud je zaključio da nije bilo dovoljno dokaza koji bi jasno pokazali uslove u kojima su zatvorenici držani bilo u Majancu ili Potoku, i primećuje da je period vremena koje su lica provela u pritvoru na ovim mestima mnogo kraći nego u Lapaštici.<sup>203</sup> Sud je stoga zaključio da navodi o nečovečnom postupanju u vezi uslova u kojima su zatvorenici držani nisu dokazani u vezi Majanca i Potoka. (Ostala pitanja, Gaši, Mehmeti, Mustafa, tačka 5 optužnice)

Slično ovom, nema dovoljno dokaza da se ustanovi da su pritvorena lica prebijana i mučena tokom relativno kratkog perioda koji su držani u Majancu i Potoku. (Ostala pitanja, Gaši, Mehmeti i Mustafa, tačka 8 optužnice)

Nema neposrednog ili uverljivog posebnog dokaza o umešanosti Ljatifisa Gašija u događaje vezane za smrt petoro zatvorenika bilo u Majancu ili Potoku. Krivično veće nije moglo zaključiti da je neizbežna pretpostavka da je Ljatif Gaši morao biti umešan u ove događaje, te stoga veće smatra da umešanost Ljatifisa Gašija u ove događaje nije utvrđena. (Ostala pitanja, Gaši, tačka 11 optužnice)

#### Događaji u vezi svedoka "Q" i Haljilja Sinanija, Kolić (tačke optužnice 3, 6 i 9), i događaji u Koliću

Ljatif Gaši i Rustem Mustafa su poricali da imaju bilo kakve veze sa ikakvim nasilnim ponašanjem bilo prema svedoku "Q" bilo prema Haljilju Sinaniju. Naim Kadrije je izjavio da on nije odgovoran za ikakav takav prestup naveden u optužnici te da beleške koje je načinio nisu ništa drugo do informacije koje je dobio od drugih, koje je u izvesnoj meri on prepravio.

Haljilj Sinani, takođe poznat kao Haljilj Kozici, (prvobitno svedok "R"),<sup>204</sup> izjavio je da je htio da svedoči bez ikakve zaštite identiteta. On je izjavio da je njegov sin, svedok "Q", otisao u Kolić da traži traktore i kola koji su pripadali porodici i kada se posle pet dana sin nije vratio, Haljilj Sinani je pošao da ga traži. On sam je napadnut i tučen neka tri sata i kao posledicu zadobio je slomljena rebra, vrat mu je bio zasečen nožem i zadobio je brojne modrice. On je izjavio da je dok je trajalo prebijanje, čuo da neki od napadača koriste imena "Ljatif" i "Naim", ali je odmah dodao, "Ali mislim, da sam ja htio da uradim nešto loše, mogao bih nekoga pozvati lažnim imenom". Ova opaska bila je prvi od mnogih pokušaja ovog svedoka da porekne da su lica umešana u ovaj napad uključila Ljatifisa Gašija i Naima Kadrijua. Pa ipak, on je nastavio da je čuo puno ime "Ljatif Gaši" tokom napada. Svedok je ostavljen na nepoznatoj lokaciji, gde ga je sin sledećeg jutra našao u veoma lošem stanju. Svedok je dalje rekao da je uputio tužbu sudu protiv počinilaca i da je kasnije policija UNMIK došla i rekla mu da su uhvatili ljude koji su odgovorni ali da je, kada je otisao u sud da identificuje lica shvatio da oni, Ljatif Gaši i Naim Kadrije, nisu zapravo krivci.

<sup>203</sup> Pritvorena lica su držana u Majancu tokom perioda od kraja marta do oko 7. aprila 1999., a u Potoku od kraja marta do sredine aprila 1999.

<sup>204</sup> Zapisnik sa suđenja, 12.05.03., 13.05.03.

Iskaz svedoka "Q"<sup>205</sup> je pročitan u zapisnik uz pristanak stranaka u postupku. Ovaj svedok je istražnom sudiji izjavio da je uz pretnju pištoljem otet 1. juna 1999. Tokom događaja koji su usledili, on je pretučen i čuo je pominjanje imena "Naim", i sledećeg dana tokom isledivanja ispitivali su ga i Naim i Ljata. Rečeno mu je da će biti pušten ukoliko pristane da ubije jednog Srbina, predsednika opštine. Kako je ovde ranije pomenuto, ovaj zahtev tačno ponavlja uslov koji je postavio Ljatif Gaši posle oslobođanja Agima Musljića, činjenica koja je po sebi dovoljna da utvrdi da je Ljatif Gaši dati čovek u oba ova događaja. Svedok "Q" je izjavio da ga je Naim tukao svakog dana dok se nalazio u pritvoru. On je zadržan nekoliko dana sa nekim drugim ljudima pre nego što je konačno pušten. On je opisao kako je našao oca, koji je bio ostavljen na otvorenom, kao da je mrtav. Svedok "Q" je oca odveo do sigurnog mesta. On je kasnije pred policijom identifikovao fotografije Ljatifa Gašija kao jednog od dotičnih muškaraca, koga je video na posterima na ulici ubrzo posle hapšenja optuženih, a takođe je identifikovao Naima Kadriju sa fotografija koje mu je pokazala policija. Međutim, na drugom saslušanju pred istražnim sudijom je porekao da je ijedna od ovih identifikacija zapravo tačna.

Krivično veće je imalo priliku da prouči dva primerka iskaza koja je dao Halilj Sinani u cilju tužbe koju je podigao. Ovaj dokument je najpre pronašla policija UNMIK pri pretresu kancelarija KIK.<sup>206</sup> Činjenica da je takav dokument koji imenuje "Ljatif Gašija" pronađen u kancelariji u kojoj je tada radio Ljatif Gaši, optuženi u ovom postupku, jeste jasan dokaz da je on bio Ljatif Gaši protiv koga je tužbu uputio tužitelj. Drugi primerak ovog dokumenta je takođe nađen u dosjeu javnog tužioca koji se tiče ove tužbe.<sup>207</sup> Zaključak da je Ljatif Gaši ispravno identifikovan kao optuženi u ovom predmetu daje izvesnu potporu činjenici da je "Naim Džakolija Kadriju" takođe Naima Kadriju, optuženi u ovom predmetu, jer to ukazuje na posebnu vezu između ova dva čoveka. Zaključak da je jasno utvrđen identitet Naima Kadriju, međutim, ne zavisi od ove stvari, jer je u jednom od najvažnijih materijalnih dokaza u ovom predmetu sud imao mogućnost da pročita jedan deo onoga što se dogodilo Halilju Sinaniju i svedoku "Q" u dnevniku koji je napisao optuženi Naim Kadriju.

Sud je već dao komentar na potpuno neverovatno objašnjenje koje je Naim Kadriju dao u vezi svojih obimnih pisanih raddova. U ovom dokumentu,<sup>208</sup> u datumima od 02.06.1999. i 05.06.1999., Naim Kadriju je dao potpuni opis hapšenja svedoka "Q", njegovog ispitivanja, prenošenja poruke Halilju Sinaniju da ukoliko se on ne pojavi, svedok "Q" neće biti pušten, i kasnijeg prebijanja Halilja Sinanija. Dalje, opis pominje uslov pod kojim je Halilj Sinani pušten, naime da mora ubiti Srbovljuba Bišečića, rečima: "Remi i Ljata su ovu dužnost ostavili meni". Ova beleška pokazuje da je pritvor Halilja Sinanija bio potpuno protivpravan, jer je sprovođen i nastavio bi se ukoliko bi Sinani odbio uslov koji predstavlja psihološku torturu. U istom

<sup>205</sup> Istražni sudija, 1.02.02., 11.02.02.

<sup>206</sup> Materijalni dokaz 13, predmet 27.

<sup>207</sup> Materijalni dokaz 20.

<sup>208</sup> Materijalni dokaz 9, predmet 2.

materijalnom dokazu, pod ranijim datumima od 01.05.1999. do nečitkog datuma u junu 1999., izložena je pozadina hapšenja Haljilja Sinanija. Naim Kadriu je smatrao da je Haljilj Sinani kolaboracionista.

U tim okolnostima, sud nema nikakve sumnje da su navodi iz tačke 3 i 9 optužnice dokazani protiv Ljatifa Gašija, Naima Kadrijua i Rustema Mustafe. Dokazi pokazuju da su fizički postupci sprovedeni u saizvršilaštvu Gašija i Kadrijua, bez značajne razlike u krivičnoj odgovornosti među njima, a da su Gaši i Mustafa postavili uslov da se Haljilj Sinani pusti iz protivpravnog pritvora samo pošto se složi da ubije Srbina; sud zaključuje da je jedini razlog što Naim Kadriu pominje da, "Remi i Ljata su ovu dužnost ostavili meni", jeste zato što je to istina. Mučenje svedoka "R" je neposredno naredio Rustom Mustafa: član 142 KZJ (nalaz 3, tačke 3 i 9 optužnice, Rustom Mustafa). Fizičko nasilje počinili su Gaši i Kadriu, a Kadriu je takođe postavio uslov za oslobođanje: članovi 142 i 22 KZJ (nalaz 2, tačke 3 i 9 optužnice, Ljatif Gaši, nalaz 1, tačke 3 i 9 optužnice, Naim Kadriu).

Svedok "5" je izjavio da se na dan pritvaranja nalazio na putu prema rodnom selu, kada su ga zaustavila dva vojnika OVK, koji su mu rekli da ne može tamo ići jer su Srbi u njegovom selu. Svedok nije poverovao vojnicima, koji su ga onda sprečili da ide u selo i naredili mu da kreće sa njima. On je odveden u selo Duz, gde je te noći spispavao i sledećeg je dana nastavio put za svoje selo i kasnije se spojio sa porodicom u jednom drugom selu pod imenom Svečel.

Ovaj svedok je izjavio da ga je policija zaustavila i da mu čak nisu hteli reći o čemu se radi pre nego što su stigli u policijsku stanicu. On je dalje naveo da je bio žrtva izuzetno nepristojnog ponašanja policije i istražnog sudije i posebno naveo da je istražni sudija u policijskoj stanci, "*dala nam (svedoku i njegovom ocu) neke izjave*". On je tvrdio da mu je istražni sudija rekla da mora potpisati iskaz, a da je on odgovorio da ne može, jer ta izjava nije njegova. Prema njegovim rečima, istražni sudija mu je pretila da će ukoliko ne potpiše izjavu ići u zatvor, tako da je na kraju potpisao tu izjavu. Ovaj svedok je tvrdio da ništa u izjavi nije istinito. Svedok je potom, međutim, potvrdio da je izjava tačna kada govori o tome da su ga dva vojnika OVK odvela u selo Diz, gde je proveo jednu noć, i da je narednog dana pušten, dan pošto su snage NATO ušle na Kosovo, kako se takođe pominje u izjavi. Prema ovom svedoku, drugi svedok, svedok "H", mu je rekao da je policija od njega tražila da svedoči protiv optuženih, te da mu taj svedok nije rekao da je njegova majka bila ubijena pošto je provela neko vreme u pritvoru. On je naveo da mu je svedok "H" rekao da će uprkos činjenice da mu se ništa nije desilo, svedočiti protiv optuženih jer mu je ponuđeno mnogo novca i obećana relokacija. On je tvrdio da mu se ništa ozbiljno nije desilo u rukama OVK.

Prema mišljenju krivičnog veća, svedok "5" je jasno lagao kada je rekao da mu je istražni sudija dala izjavu koja nije njegova. Kako je svedok i sam prihvatio, izjava je sadržala istinite detalje događaja kada ga je zaustavila i jednu noć zadržala OVK, što je detalj znan samo svedoku. Dalje, krivično veće je sigurno da je svedok "H" zbilja prisustvovao stravičnim događajima koji su se desili njegovoj majci, te je stoga

veoma malo verovatno da je izjavio da se "ništa ozbiljno njemu nije desilo", kako svedok "5" navodi da mu je rekao. U skladu s tim, krivično veće odbacuje navode ovog svedoka date tokom glavnog pretresa. Iz iskaza ovog svedoka pred istražnim sudijom poizlazi da su se događaji koje je iskusio odigrali kada su NATO snage ušle na Kosovo ili neposredno posle toga, te stoga krivično veće nije sigurno da su se odigrali u okviru period oružanog sukoba kako je prethodno ovde definisano. Krivično veće takođe nalazi da su dostupni dokazi u vezi događaja u Koliću veoma ograničeni, te stoga ne zaključuje da se sigurno može prihvati kao istinit iskaz ovog svedoka u vezi navoda koje je dao istražnom sudiji u vezi Naima Kadrijua, da bi se na tome zasnovala osuda.

#### **Navodi u vezi Kolića koji nisu dokazani**

Nije bilo dovoljno dokaza u vezi uslova u kojima su pritvorena lica držana u Koliću, te stoga navodi koji se odnose na te uslove nisu dokazani (Ostala pitanja, Gaši, Kadriu, Mustafa, tačka 6 optužnice).

#### **KAZNE**

Prilikom odlučivanja o odgovarajućim kaznama, sud je u ozbir uzeo sledeće otežavajuće i olakšavajuće okolnosti, u skladu sa članovima 33, 38 i 41 KZJ.

#### **Ljatif Gaši**

Ljatif Gaši je bio suštinski umešan u režim isledivanja i mučenja pritvorenih lica od prvih dana na Bajgori i tokom čitavog period kada je štab bio baziran u Lapaštici. On je lično i uz pomoć drugih prebjiao i mučio mnoge zatvorenike, nanoseći im tešku patnju i držeći ih u zatočeništvu u izuzetno nehumanim uslovima. U svetučučinjenice da nije ustanovljeno da je on imao ikakvog učešća u ubistvu žrtava u ovom predmetu, prirodno je da njegova kazna treba da bude niža od kazni izrečenih Nazifu Mehmetiju i Rustemu Mustafi. Sud nije bio u stanju utvrditi nikakve olakšavajuće okolnosti u njegovom slučaju, osim što ranije nje osuđivan. U skladu s tim, sud je ocenio da je u njegovom slučaju odgovarajuća kazna deset godina zatvora.

#### **Nazif Mehmeti**

Sud je smatrao da Nazif Mehmeti snosi veliku odgovornost za dela u vezi smrti petoro žrtava i takođe za režim pritvaranja i zlostavljanja u Lapaštici. Međutim, njegova odgovornost je u izvesnoj meri umanjena jer prvo, nije bio umešan u događaje u Barama/Bajgori i drugo, on nije takav režim uspostavio, već je aktivno pomagao njegov rad. Kao olakšavajuća okolnost, jasno je da, iako se on nije izvinio za svoje postupke, on je svejedno bio pod uticajem težine događaja u kojima je uzeo učešća. Sud je takođe zauzeo stanovište da je on načinio makar neke osnovne napore da popravi uslove za zatvorenike, i zaključuje da on uopšteno nije lično zlostavlja

zatvorenike. Konačno, sud zapaža da on ranije nije osuđivan. Pa ipak, on je mogao odbiti da prenese naređenje Rustema Mustafe koje je za posledicu imalo ubistvo pet lica, i njegova krivična odgovornost u ovom domenu odslikava se u najvećoj meri u kazni koja mu se izriče. Sud je tako zaključio da je ispravna kazna u njegovom slučaju trinaest godina zatvora.

#### **Naim Kadriu**

Mada dela dokazana u vezi Naima Kadrijua spadaju u manji opseg, ona su nesumnjivo teška i pokazuju da je on, kada mu je data prilika, bio spreman i voljan da ispolji ekstremno nasilje bez obzira na bol i patnju koju nanosi. Minimum kazne za delo ratnog zločina je pet godina zatvora. Sud nije mogao utvrditi nikakve olakšavajuće okolnosti u vezi njegovog ponašanja, osim da ranije nije osuđivan. U ovim okolnostima, sud je smatrao da je kazna od pet godina zatvora odgovarajuća.

#### **Rustem Mustafa**

Sud je kao otežavajuće okolnosti smatrao položaj ovog optuženog kao komandanta zone Lab, činjenicu da je on u okviru OVK imao i *de jure* i *de facto* ovlašćenja nad svojim potčinjenima, i činjenicu da optuženi nije izrazio nikakvo žaljenje. Kao olakšavajuću okolnost, sud je uzeo u obzir da okrivljeni nije ranije osuđivan.

Pored toga, u vezi svakog okrivljenog sud je na umu imao da su navedena dela počinjena tokom oružanog sukoba i da je stoga odgovornost okrivljenih mogla u izvesnoj meri trpeti uticaj ovih okolnosti.

Kao posledica ukidanja smrтne kazne, važeći zakon predviđa kaznu od pet do dvadeset godina zatvora, prema članovima 142/3 KZJ, zajedno sa članom 1.5 Uredbe UNMIK 1999/24, sa izmenama i dopunama u članu 1.6 Uredbe UNMIK 2000/59.

Pre UNMIK, kazna od dvadeset godina zatvora mogla se izreći sa najteža krivična dela; u suprotnom je sud bio ograničen na kazne koje ne prelaze petnaest godina. Stoga, kada je sud smatrao da bi u određenom slučaju kazna od dvadeset godina bila neopravdana i kada je smatrao da bi kazna od petnaest godina bila neopravdano blaga, sud nije imao alternativu osim da izrekne kaznu od dvadeset godina zatvora jer nije bila dozvoljena nijedna druga kazna između petnaest i dvadeset godina.<sup>209</sup>

Međutim, kako je prethodno istaknuto, sud sada može izreći svaku kaznu između pet i dvadeset godina zatvora. Stoga, kada sud smatra da je u pitanju slučaj gde se dokazana dela ispravno mogu opisati kao "izuzetno teška", sud sada ima dodatnu mogućnost da izbegne izricanje kazne od punih dvadeset godina. Takav pristup je u skladu sa članom 1(4) Uredbe 24/1999, jer okrivljeni koji se suočava sa kaznom od dvadeset godina zatvora i znajući da sud smatra činjenice u predmetu suviše ozbiljnim da bi se izreklo petnaest godina, nesumnjivo tvrdio da sud može i treba da izrekne kaznu od petnaest do dvadeset godina kao alternativu maksimalnoj kazni.

---

<sup>209</sup> Vidi član 38(1) i (2) KZJ.

U ovom predmetu, krivično veće je zaključilo da su navodi dokazani protiv Rustema Mustafe, koji obuhvataju neposrednu odgovornosti za ubistvo petoro ljudi, uz odgovornost za režim protivpravnog pritvaranja i mučenja, u tolikoj meri teški da bi i pored činjenice da ranije nije osuđivan, kazna od dvadeset godina bila opravdana. Pa ipak, sud je imajući u vidu činjenicu da postoji mogućnost da se pred sudom nađu i teži predmeti vezani za događaje od 1998/1999., smatrao da bi pozivanjem na iznesene principe sud trebalo da se uzdrži od izricanja pune kazne od dvadeset godina zatvora ovom okriviljenom. U skladu s tim, sud smatra da je kazna od sedamnaest godina zatvora odgovarajuća.

---

Betan Mos  
(Bethan Moss)  
sudski beležnik

---

Timoti Klejson  
(Timothy Clayson)  
predsedavajući sudija

**OKRUŽNI SUD U PRIŠTINI**  
**11. novembar 2003.**

**Pravni lek:** Žalba se može uložiti 15 (petnaest) dana po primanju pismene presude.  
Žalba se podnosi Vrhovnom суду Kosova preko ovoga suda.